

TEMATSKI SVIJET HRVATSKIH POVIJESNIH PREDAJA

Ljubić, Marijana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:779735>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

TEMATSKI SVIJET HRVATSKIH POVIJESNIH PREDAJA

MARIJANA LJUBIĆ

SPLIT, 2020.

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Povijesne predaje

TEMATSKI SVIJET HRVATSKIH POVIJESNIH PREDAJA

Studentica:

Marijana Ljubić

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2020. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Predaje.....	3
2.1. Klasifikacija predaja.....	4
3. Povijesne predaje.....	6
4. Ilirsko-rimske teme.....	7
4.1. Kraljica Teuta.....	7
<i>Teuta u Dolu na otoku Hvaru</i>	9
<i>Teutin zlatni sić</i>	9
<i>Cikindol</i>	9
<i>Teuta u Risnu</i>	10
4.2. Car Dioklecijan.....	10
5. Starohrvatske teme.....	20
5.1. Dolazak Hrvata u današnje krajeve.....	20
5.2. Kraljice Buga i Tuga.....	25
5.3. Čeh, Leh, Meh.....	27
5.4. Kraljevi narodne krvi.....	29
5.4.1. Kralj Tomislav.....	31
5.5. Tomislavovi nasljednici do Dmitra Zvonimira.....	34
5.6. Dmitar Zvonimir.....	37
5.6.1. Krunidba Dmitra Zvonimira.....	39
5.6.2. Vladavina Dmitra Zvonimira.....	41
5.6.3. Ubojstvo i kletva Dmitra Zvonimira.....	42
5.7. Kralj Petar Svačić.....	45
6. Teme o osmanskoj okupaciji.....	49
6.1. Turski zulumi.....	50
6.2. Danak u krvi.....	50
6.3. Pravo prve bračne noći.....	52
<i>Kameni svatovi u Barevu</i>	54
<i>Djevojka ubila agu</i>	54
6.4. Harač.....	54
6.5. Hajduci i uskoci.....	55
6.5.1. Petar Kružić.....	57
6.5.2. Mijat Tomić.....	58
6.5.3. Stojan Janković.....	60
6.5.4. Andrijica Šimić.....	61

7. Čudesne obrane i oslobađanja od Turaka.....	64
7.1. Oslobođenje Poljica.....	64
7.2. Oslobođenje Sinja.....	68
7.3. Oslobođenje Požege	70
8. Zaključak.....	72
Literatura	74
Sažetak	78
Abstract	79

1. Uvod

Predaja je vrsta usmene priče koja se temelji na zbiljskim i fiktivnim zgodama s povijesnom atribucijom, asocijacijama na povijest, prisutnošću mitskih, povijesnih i kvazi-povijesnih situacija te odgonetavanju tajni društva i sredine.¹ Pripada usmenoj književnosti i sukladno tomu prenosi se usmenim putem, odnosno „s koljena na koljeno”. Osim proznih oblika (priča) u koje spada predaja, sustav usmene književnosti čine: lirska poezija, epska poezija, drama (folklorno kazalište), retorički (usmenogovornički) oblici te mikrostrukture (poslovice, zagonetke).² Svaki od navedenih sustava dijeli se na manje vrste i podvrste koje bi trebale obuhvatiti usmenoknjiževna djela iz različitih povijesnih razdoblja. Usmena proza može se klasificirati po motivima, temama, oblicima i odnosu prema zbilji. Po posljednjoj se klasifikaciji razlikuju zbiljske (realistične) i fiksijske (izmišljene, mistične, fantastične) usmene priče.³ Prema Dragiću, u usmene prozne vrste spadaju:

1. Bajka
2. Basna
3. Predaja
4. Legenda
5. Novela
6. Anegdota
7. Sitni oblici: šala i vic.⁴

Motivski svijet usmenih priča iznimno je raznovrstan.⁵ Stipe Botica u usmene prozne vrste uvrštava još mit(em) i priča(nja) iz života, a Maja Bošković-Stulli egzemple, parabole i rugalice.

Najraširenije usmene prozne vrste jesu bajka, predaja i legenda. Bez obzira na to što su zastupljenije od ostalih proznih vrsta, tijekom povijesti nisu uživale jednak status u sustavu usmene književnosti. Na temelju objavljenih istraživanja i radova može se vidjeti da su u prošlosti znanstvenici najviše proučavali bajke i legende. One su posjedovale univerzalnost

¹ Botica, Stipe. 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Školska knjiga. Zagreb; str. 436.

² Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 2.

³ Isto; str. 258.

⁴ Isto; str. 258.

⁵ Vidi više: Dragić, Marko. 2008. *Motivski svijet suvremenih usmenih priča s Paga, Brača i Hvara*. Riječ (časopis za slavensku filologiju), god. 14, sv. 3. Rijeka; str. 207.-228.

koju predaje nisu imale, a koja im je omogućavala brže i lakše prenošenje iz jedne kulture u drugu. Predaja je tako ostajala na marginama zbog svoje specifične prirode i neraskidive veze s kulturom i narodom u kojima je nastala. Ona se ne može lako prenositi iz jedne kulture u drugu jer odražava zajednicu koja ju je stvorila i prenijela na nove naraštaje. Da bi se mogla razumjeti i proučavati, mora se poznavati kontekst vremena i prostora u kojem je nastala. To ne umanjuje njezin značaj i nužnost znanstvenog proučavanja.

2. Predaje

Iako se predaje proučavaju i danas najviše su se prikupljale tijekom 20. stoljeća. Znanstvenici iz različitih znanstvenih polja (etnolozi, folkloristi, teoretičari književnosti itd.) pokušavali su odgonetnuti predaju, definirati je, uklopiti u sustav usmene književnosti ili, pak, osporiti njezinu važnost. Nisu uvijek uspijevali utvrditi je li predaja prava usmenoknjiževna vrsta, koje sve vrste predaja postoje i može li joj se dati jedna definicija koja bi bila primjenjiva u različitim nacionalnim književnostima. Predaju su u sustav usmene književnosti prva uvrstila braća Jacob i Wilhelm Grimm u predgovoru svoje knjige *Dječje i obiteljske priče*⁶ iz 1812. Četiri godine kasnije u svojoj zbirci *Njemačke predaje*⁷ objasnili su razliku između predaje i bajke poznatom rečenicom: *Bajka je više poetična, a predaja više historična*.⁸ Uspoređivanje predaje s bajkom utjecalo je na većinu znanstvenika koji su se nakon braće Grimm bavili istraživanjem usmenoknjiževnih vrsta. Uglavnom su svi polazili od dihotomije *Märchen – Sage* (hrv. *bajka – predaja*) bez obzira na to jesu li je prihvaćali i na njoj temeljili svoje postavke ili su je osporavali i nudili nova rješenja. Braća Grimm smatrala su bajku poetičnijom i umjetnički vrjednijom zbog njezine univerzalnosti i lakoće prenošenja iz jedne kulture u drugu. Za razliku od nje predaja je uvijek vezana za određeni prostor, vrijeme i tradiciju. U svakoj je predaji vidljiv utjecaj sredine u kojoj je nastala. Posebice kad je riječ o povijesnim predajama koje govore o važnim povijesnim trenucima i osobama nekog naroda. Ruski strukturalist Vladimir Jakovljevič Propp objavio je u svojoj *Morfologiji bajke* katalog postupaka koji se ponavljaju u gotovo svim ruskim bajkama, a koji je primjenjiv i na bajke drugih naroda. Predaje takav katalog ne mogu imati jer su uvijek uronjene u kulturu jednog naroda i govore o temama koje su samo njemu značajne. Ne mogu imati jednaku vrijednost u različitim dijelovima svijeta kao što to mogu bajke i legende.

Osim po univerzalnosti, predaja se razlikuje od bajke i po kriteriju vjerodostojnosti, odnosno vjerovanja u istinitost sadržaja. Kad je riječ o bajci, recipijenti su svjesni da se radi o priči koja je izmaštana i kao takvu je prihvaćaju. Njezina svrha nije iznijeti istinite podatke, već zabaviti, ali i poučiti publiku moralnim vrednotama, hrabrosti i ustrajnosti. Kod predaje je situacija drukčija. Budući da često govori o povijesnim događajima i stvarnim osobama, u njezinu se istinitost vjeruje ili se barem vjerovalo. Dakako, kriterij vjerodostojnosti relativan je i treba mu pristupiti oprezno. Danas više nije važno dokazati vjeruju li kazivači i recipijenti

⁶ Njem. *Kinder und Hausmärchen*.

⁷ Njem. *Deutsche Sagen*.

⁸ Njem. *Das Märchen ist poetischer, die Sage historischer* (Bošković-Stulli, 1975: 121).

u istinitost predaje. Kriterij vjerodostojnosti treba tražiti u njezinoj srži. Potrebno je analizirati sadržaj kako bi se otkrio stav koji su prema predaji imali oni koji su je stvorili. Kao primjer navest će se etiološka predaja koja govori o podrijetlu naziva istarskog mjesta Buje.

Buje

Stari Slaveni došli su ovamo kad nije bilo kuća. Bile su samo šume. Na brijegu pokraj Buja, na mjestu koje zovemo Stare Buje, zaustavili su se i rekli: „Tu će biti buje⁹.” Tamo su živjeli. Jednom su tamo seljaci iskopali kameni škaf, razbijene lonce, stari novac. Naš slavenski svijet bio je uvijek u Bujama. Samo su poslije napravili nove Buje.¹⁰

Ova se predaja i danas može čuti na području Buja. Za njezinu analizu nije važno otkriti vjeruju li kazivači i recipijenti u istinitost onoga o čemu govori. Nekoć zasigurno jesu, ali u kontekstu našeg vremena predaje poput ove služe kako bismo se povezali s predcima i poviješću rodnog kraja. Moglo bi se reći da je danas upravo to primarna uloga povijesnih predaja. Nije bitno otkriti jesu li one istinite i vjerodostojne, već je bitno uvidjeti njihov značaj za usmenu književnost i kulturu pojedinog naroda. One uvijek progovaraju o temama koje narodu jesu ili su nekoć bile bitne. Otvaraju prolaz u svijet kakav je bio prije i važne su za izgradnju identiteta naroda koji ih je stvorio. U tome su njihov najveći značaj i poticaj za proučavanje.

Ovisno o tome koju su tradiciju slijedili, znanstvenici su se sporili oko toga je li predaja cjelovita usmenoknjiževna vrsta koja obuhvaća više podvrsta ili je riječ o zasebnim i samostalnim vrstama koje imaju slična obilježja. Ta su obilježja: vjerovanje u istinitost, nepostojanje čvrste strukture, hibridnost životnih i umjetničkih funkcija te kratkoća.¹¹

2.1. Klasifikacija predaja

Znanstvenici koji su slijedili dihotomiju braće Grimm, *Märchen – Sage*, tvrdili su u svojim radovima da je predaja cjelovita vrsta. Ruski strukturalisti poput Kirila Vasiljeviča Čistova i Proppa smatrali su da *Sage* (predaja) nije cjelovita vrsta, već skup nekoliko srodnih vrsta. Propp po tematskom kriteriju dijeli predaju na pet vrsta:

⁹ Buje – bolje.

¹⁰ Bošković-Stulli, Maja. 1986. *Što nikad nije bilo, usmene pripovijetke i predaje*. Školska knjiga. Zagreb; str. 150.

¹¹ Bošković-Stulli, Maja. 1975. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Mladost. Zagreb; str. 128.

1. etiološke predaje (*rasskazy*)
2. povijesne predaje
3. mitološke predaje (*byval'sčine, byličke*)
4. legende (religiozne predaje)
5. pričanja iz života (*skazi*).¹²

Proppovoj klasifikaciji nedostaju eshatološke i demonske predaje, a legende bi se trebale svrstati kao zasebna vrsta.¹³ Hrvatska je znanost bliža njemačkoj tradiciji te se predaja u njoj smatra samostalnom usmenoknjiževnom vrstom koja se dijeli na sljedeće podvrste: povijesne predaje, etiološke predaje, eshatološke predaje, mitske (mitološke) predaje, demonske (demonološke) predaje te pričanja iz života.

¹² Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 273.

¹³ Isto; str. 273.

3. Povijesne predaje

Povijesne predaje jedna su od najraširenijih vrsta predaja. One govore o važnim povijesnim trenucima i osobama nekog naroda. Hrvatske povijesne predaje najčešće govore o podrijetlu Hrvata, hrvatskim vladarima, ratovima, osvajanjima i drugim temama. Dragić je u svojoj *Poetici*¹⁴ hrvatske povijesne predaje rasporedio po sljedećim razdobljima:

1. agrafijska epoha
2. doba drevnih Grka
3. ilirsko i rimsko doba
4. starohrvatsko doba
5. epoha od ujedinjenja Hrvatske do kraja vladavine narodnih vladara (925. – 1463.)
6. epoha osmanske vladavine (1463. – 1878.)
7. period od kraja 19. stoljeća do 1914. godine
8. razdoblje između dvaju svjetskih ratova (Jugoslavija 1918. – 1990.)
9. epoha SFRJ (1945. – 1990.)
10. period od osamostaljenja Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1990.-).

Bez obzira na to što su povijesne predaje prepune asocijacija na povijest, a hrvatski i strani povjesničari često su uz njihovu pomoć pokušavali rekonstruirati prošlost, treba uvijek imati na umu da je riječ o djelima usmene književnosti, a ne verificiranim povijesnim izvorima. Predaje su književna djela koja mogu odstupati od tzv. prave povijesti. Time se njihov značaj ne umanjuje, dapače, one nam otkrivaju svijet i društvo kakvi su nekad bili. Pomažu nam povezati se s predcima i s prošlošću svojeg naroda. U tome je njihova najveća vrijednost. Pokušajima utvrđivanja vjerodostojnosti povijesnih predaja zanemaruje se njihov značaj za književnost, kulturu i nacionalni identitet.

¹⁴ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 274.

4. Ilirsko-rimske teme

Prostor današnje Hrvatske prije dolaska Hrvata nastanjivali su različiti narodi. Osim Grka, najveći trag ostavili su Iliri i Rimljani. O tim narodima i njihovim vladarima isprele su se mnoge predaje s kojima su Hrvati došli u susret pri dolasku u današnju domovinu. Starosjedioci su sačuvali priče o minulim vremenima i prenijeli ih na Hrvate koji su ih nastavili prenositi s koljena na koljeno i tako ih sačuvali do današnjeg dana.

Najstariji pronađeni tragovi nekog naroda na prostoru današnje Hrvatske pripadaju upravo Ilirima. Riječ je o narodu indoeuropskog podrijetla koji je bio podijeljen u mnogo plemena među kojima se ističu Histri, Liburni, Taulantijci i Tribali.¹⁵ Svako je pleme imalo svojeg vladara, a najpoznatija ilirska vladarica bila je Teuta. O njoj govore gotovo sve sačuvane predaje iz ilirske epohe. Iliri su bili poznati kao vrsni mornari koji su često odlazili u gusarske pohode po Mediteranu. Na taj su se način bogatili i širili svoju vlast.

4.1. Kraljica Teuta

Početakom 4. stoljeća pr. Kr. ilirska su plemena počela bježati pred Keltima i Galima koji su u svojim osvajačkim pohodima došli do Apeninskog i Balkanskog poluotoka. U tim nepovoljnim vremenima, oko 250. pr. Kr., ilirsko pleme Ardijejaca izdvojilo se i uspjelo je stvoriti djelomično snažnu državu uz Jadransko more. Prema povijesnim podacima, prvi vladar te države bio je Agron.¹⁶ Za vrijeme njegove vladavine država je jačala. Sve su češće odlazili u gusarske pohode kojima su ugrožavali grčke kolonije i trgovinu na Jadranu. Nakon Agronove smrti, 231. pr. Kr., na prijestolje je došao njegov sin Pines koji kao dijete nije bio sposoban vladati, stoga je umjesto njega vladala Teuta. O njezinu životu i vladanju nema puno povijesnih podataka, gotovo sve što se o njoj zna proizlazi iz predaja koje su se pričale u narodu. Nepoznato je i Teutino podrijetlo. Prema nekim predajama, Teutu je ilirski kralj Agron prvi put ugledao na sajmu u njezinoj rodnoj Naroni te se odmah zaljubio iako je imao suprugu i sina Pinesa. Druge predaje govore da je Teuta zapravo bila Agronova kći koju je on odlučio oženiti smatrajući se ravnim bogu kojem je sve dozvoljeno. Nije poznato je li joj

¹⁵ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata I*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 32.

¹⁶ Isto; str. 33.

Teuta bilo pravo ime ili je to ilirski naziv za titulu kraljice. Rimski povjesničar Tit Livije u svojim spisima nazivao ju je Teuka, a Lucije Flor, također rimski povjesničar, Teuza.¹⁷

Prema predajama s područja Boke kotorske ilirski su bogovi molili Agrona da ne uzme Teutu za ženu. Upozoravali su ga na nevolje koje će donijeti njezin dolazak u ilirsko kraljevstvo. Agron ih nije poslušao, već je postupio po svojem i odlučio oženiti Teutu. Dao je sagraditi kraljevski grad Agronium u kojem će Teuta vladati dok je on u osvajačkim pohodima na moru. Naredio je izgradnju posebnog pristaništa na koje će doći na dan proslave izgradnje grada. Dok je još bio u osvajačkim pohodima na moru, do Agrona su došle vijesti da Teuta u njegovoj odsutnosti živi raskalašenim životom. Zbog toga se odlučio vratiti ranije nego što je planirao. Teuta ga je dočekala na pristaništu, prišla mu je i dala vrč s vinom da se napije. Nije znala da je Agronov vojskovođa Demetrije Hvaranin u vino stavio otrov. Agron nije posumnjao u njezine namjere, napio se iz vrča i umro je na mjestu. Zbog tog ubojstva ilirski su bogovi kaznili sve osim Teute koja nije znala za namjere Demetrija Hvaranina. Predaja kaže *da je strašan potres bio kad je Agron umro i mnoge rijeke koje su tad tekle njegovim kraljevstvom postale su ponornice zauvijek. Ispod risanskih planina postoji sedam podzemnih jezera. Niti jedna od rijeka nije još izbila na površinu, a to će se desiti jedino kada žena slične božanske ljepote bude stolovala u Risan, na Carine.*¹⁸

Nakon Agronove smrti na vlast dolazi Teuta. Pod njezinim vodstvom Iliri su nastavili odlaziti u gusarske pohode tijekom kojih su napali i grčku koloniju *Issu* (današnji Vis). Grci su zbog toga zatražili pomoć i zaštitu od Rimljana. Ubrzo su rimski poslanici stigli do Teute kako bi je upozorili na posljedice njezina gusarenja, ali Teuta im je odgovorila da je svačije pravo kretati se morem kako želi. Na to su joj Rimljani zaprijetili, a ona je uvrijeđena dala ubiti jednog od poslanika. Zbog tog postupka Rimljani su joj objavili rat te je 229. pr. Kr. rimska vojska ušla u ilirsku zemlju. Ilirska se vojska nije mogla oduprijeti snažnim Rimljanima te je Teuta bila primorana skriti se u Risan i tražiti sklapanje mira.¹⁹ Prihvaćanjem mira pristala je Rimljanima plaćati danak, dati velik dio zemlje, a ostatak podijeliti s nekadašnjim vojskovođom Demetrijem Hvaraninom koji je stao na stranu Rima i pomogao im u osvajanju ilirske zemlje. Nakon toga Rimljani su s lakoćom osvojili preostali dio ilirskog kraljevstva i počeli se širiti prema ostatku Balkanskog poluotoka.

¹⁷ Dragić, Marko. 2018. *Hrvatske povijesne i etnološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2). Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb; str. 281.

¹⁸ Isto; str. 281.

¹⁹ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata I*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 34.

Teuta u Dolu na otoku Hvaru

Prema predajama, Teuta je stolovala u selu Dol na otoku Hvaru. U njima se spominju različiti lokaliteti i predmeti vezani za Teutin boravak na tom mjestu. Između ostalog, spominju se Teutin zlatni sić, ostatci Teutina dvora, lokalitet Cikindol itd. U predaji o Teutinu zlatnu siću pripovijeda se da je Teuta, koju su Hvarani zvali *Buta*, sagradila u Dolu sv. Ane (sv. *One*) dvore od kojih se danas vide samo ostatci. Inače se mjesto Dol dijeli na Dol sv. Marije i Dol sv. Ane.

Teutin zlatni sić

Predaje o Teuti govore da je utopila zlotni sić u gustirnu ča je na putu do Filipovih. Govorilo se i da je imala kvočku s pilićima koje je nikud zakopala i da se tuo nahodi pod njihovu kuću. Tamo ni pri, za vreme Teute, bila ta kuća tako da more bit da je tuo istina. Govorili su da se fundamenti nahode pod tuom kućom. Teuta je u Dolu sv. One sagrodila i dnuor. Kad su gradili crikvu, odnili su tuo stinje za grodnju, tako da su ostali somo fundamijenti. Na putu je osto somo mir, ali još se vidi starinsko grodnja. Mi pri Teutu nismo zvoli Teuta, nego Buta.²⁰

Prema predajama, današnji Dol svete Ane u prošlosti zvao se *Cikindol*. Takvo je ime dobio jer je, kako kažu predaje, Teuta tamo proizvodila novac – cekin.

Cikindol

Dol Svete Gospe Blažene, Dol svete Marije, zvo se Virduol, kako u njega izvire jedon vir. Posli se zvo Gospe Dol. Dol svete Ane zvo se Cikindol jer je u njega bila fabrika cekina krajice Teute. U Dolac, kad smo mi još išli u skulu, nahodili su se cekini. Govoridu kako je Teuta činila šolde dok je živila ovuod. Ljudi su bili govorili da je utopila zlotni sić i da je zakopala zlotnu kokoš sa pilićima.²¹

Hvarani pripovijedaju da se i danas na mjestu nekadašnjeg Cikindola mogu vidjeti ostatci Teutina dvora: *Na temu mistu su i fundamenti od njenega dnuora. Ništa osim*

²⁰ Dragić, Marko. 2018. *Hrvatske povijesne i etnološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2). Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb; str. 283.

²¹ Isto; str. 283.

*fundamijentih. Kad se gradila crkva sve su stinje odnili za crkvu i sve to razgradili. I sad ni ništa za vidit nego somo fundamijente store di se nahodidu na mistu di je ona živila.*²²

Teuta u Risnu

Mnoge hrvatske, ali i crnogorske povijesne predaje, govore o Teutinu stolovanju u Risnu. Jedna od predaja koja se pripovijeda i danas govori o Teutinoj zaljubljenosti u rimskog vojskovođu Horacija koji je uplovio u luku Risan zbog velikog nevremena na moru. Teuta se u Horacija zaljubila na prvi pogled. Ali nije bila jedina. Vila Rizina koja je živjela u Risnu također se zaljubila u Horacija. Doletjela je u Teutine odaje kako bi je upozorila na tragične posljedice koje će ostaviti njezina ljubav prema Horaciju. Zaprijetila joj je da će zamoliti bogove da unište grad ako Teuta ne odustane od Horacija. Teuta nije ozbiljno shvatila njezine prijetnje, a već iduće noći bogovi su uništili grad munjama i grmljavinom. Ujutro u Risnu nije bilo žive duše. Na mjestu gdje je nekoć bio grad stajalo je more. Predaja kaže da se i danas može vidjeti vilu kako u moru traži svojeg ljubljenog Horacija.²³

Predaje spominju i stijenu iznad Risna s koje se Teuta navodno bacila kad je vidjela da Rimljani osvajaju njezin grad. Shvativši da se njezina vojska ne može oduprijeti Rimljanima, Teuta im je poručila da će se prije ubiti nego im dospjeti u ruke. U tom je trenutku počela velika oluja i snažan je vjetar odnio Teutu sa stijene. Nakon njezine smrti Rimljani su s lakoćom i bez borbe zauzeli grad. Sutradan su na obali pronašli Teutino tijelo. Nakon toga počeli su tražiti njezino blago za koje narod i danas pripovijeda da je ukleto.²⁴

4.2. Car Dioklecijan

Car Dioklecijan rodio se najvjerojatnije u Dalmaciji. Povjesničar Klaić navodi da mu je pravo ime Gaius Aurelius Valerius te da je rođen u Diokleji (današnja Crna Gora) zbog čega je dobio nadimak Dioklecijan ili car Dukljanin.²⁵ Imao je suprugu Prisku i kćer jedinicu Valeriju koju je udao za Galerija s kojim je zajednički vladao Rimskim Carstvom. Ne zna se točno kako je Dioklecijan izgledao. Crte njegova lica mogu se djelomično rekonstruirati s

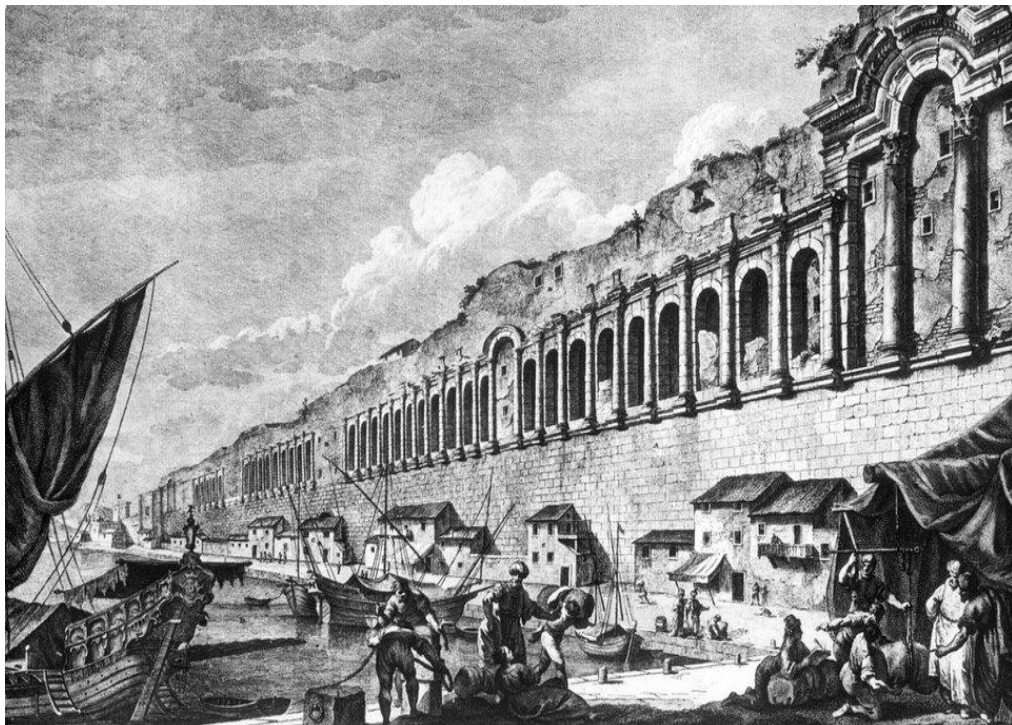
²² Isto; str. 284.

²³ Dragić, Marko. 2018. *Hrvatske povijesne i etnološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2). Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb; str. 290.

²⁴ Isto; str. 291.

²⁵ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata I*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 38.

rijetkih sačuvanih rimskih novčića koji su bili u opticaju za vrijeme njegove vladavine. Dioklecijan je u Hrvatskoj najpoznatiji po svojoj palači iz koje se razvio današnji Split, a koju je dao izgraditi u blizini nekadašnje rimske provincije Salone. Palača je služila kao ljetnikovac u koji je Dioklecijan dolazio kad ne bi morao boraviti u svojoj prijestolnici u Nikomediji (antički grad u današnjoj Turskoj). Nakon što se odrekao vlasti rimskog cara Dioklecijan je odlučio u palači provesti ostatak života. Živio je u njoj sve do svoje smrti koja se zbilila oko 313. Pretpostavlja se da je umro od bolesti, ali za to nema jasnih dokaza s obzirom na to da sarkofag s njegovim tijelom nije pronađen. Najvjerojatnije je bio pokopan unutar palače, u mauzoleju koji se kasnije prenamijenio u katedralu kršćanskog mučenika sv. Dujma.

Slika 1. Dioklecijanova palača, pogled s morske strane, gravura R. Adama, 18. stoljeće.²⁶

Don Frane Bulić, svećenik i arheolog, početkom 20. stoljeća prikupio je u okolici Splita mnogo predaja o caru Dioklecijanu. Neke od njih kazuju da se Dioklecijan rodio u blizini Solina, u mjestu Libovcu, *na jugu od Kučina*, gdje je proveo djetinjstvo i mladost te nekoliko posljednjih godina života zajedno s kćeri Valerijom koja je ondje navodno pokopana.²⁷ Prema predaji, imao je dva brata te je bio iz *dobre i bogoljubne familije*.²⁸ Pripovijeda se da na *brdu*

²⁶ Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15275> (Stranica posjećena: 12. ožujka 2020.)

²⁷ Bulić, Frane. 1984. *Izabrani spisi*. Književni krug. Split; str. 251.

²⁸ Isto; str. 252.

*Plišivici, povrh Sitnoga, blizu vrela Ljuvače, Dioklecijan imadijaše zlatne rudnike, a na obližnjem brežuljku sv. Kuzme imadijaše kovnicu novca.*²⁹

Kao što se u povijesnim predajama često spominje Teutino ukleto i izgubljeno blago za kojim ljudi tragaju, tako se spominje i Dioklecijanovo. Motiv izgubljenog i ukletog blaga vrlo je čest u povijesnim predajama, stoga nije neobično da se vezuje i za Dioklecijana. Pojavljuje se u nizu predaja koje je u okolici Splita prikupio don Frane Bulić. Ljudi pričaju *da je Libovac jednom bio veliki grad, da se katkada vidi ondje iz zemlje sukljati vatra i da se na gomili viđa starica sa kudjeljom, gdje prede.*³⁰ Prema ovoj predaji, Dioklecijanovo blago u nekadašnjem velikom gradu Libovcu čuva starica koja sjedi na hrpi kamenja i plete. Ona naoko izgleda bezazleno kako bi odvratila prolaznike od sebe i svoje uloge čuvarice blaga. Motiv starice koja čuva blago vrlo je čest u hrvatskim povijesnim predajama i ne vezuje se samo za Dioklecijana. Osim starice, i zmija je često ta koja čuva blago. Bulić zapisuje *da se na gomili u Libovcu viđa zmija, gdje maše jezikom, i da se čuju gdjekod zvona; da je iz Kučina bio neki kralj u rodu s obitelji Vidošević. Iza krunisanja da je živio samo tri dana i da je skovao samo tri novca. Blago onomu, koji bi našao jedan od ovih novaca, ne bi mu trebalo više kopati zemlju!*³¹ U ovom slučaju zmija koja maše jezikom čuva blago od znatiželjnika. Vrlo je vjerojatno motiv zmije došao u predaje iz Biblije u kojoj se vrag prerušava u zmiju kako bi prevario Adama i Evu svojim slatkorječivim savjetima.

Za vrijeme vladavine rimskog cara Augusta počeo se širiti novi kult – kult cara.³² Prema njemu, svaki bi rimski car nakon smrti bio proglašen božanstvom koje stanovnici moraju štovati poput ostalih božanstava rimskog panteona. Kasnije se iz kulta cara razvilo slavljenje careva kao bogova za vrijeme njihova života. Jedan od takvih careva bio je i Dioklecijan. Poput svojih prethodnika i on je za života proglašen božanstvom. Zapisano je nekoliko usmenih predaja koje govore o Dioklecijanovim raznovrsnim božanskim moćima. Prema predaji, u Bročancu, *selu osam kilometara udaljenom sjeverno od Klisa, poznadu priču o kiši Dioklecijanovoj. On rastire veliko platno nad Solinom. Jedan bijančug se drži Kozjaka nad Solinom, drugi na Kilu istočno od Spljeta, treći nad vrelom Jadra, odakle vodi vodu na*

²⁹ Isto; str. 252.

³⁰ Bulić, Frane. 1984. *Izabrani spisi*. Književni krug. Split; str. 256.

³¹ Isto; str. 256.

³² Grečl, Domagoj. 2016. *Rimska religija do dolaska kršćanstva*. Latina et Graeca, Vol. 2, No. 28. Institut za klasične jezike i antičku civilizaciju Latina et Graeca. Zagreb; str. 46.

*platno, a kroz ovo na polja solinska. U isto vrijeme izvađa grmljavinu u Klisu, te veli narodu da je bog i da u njega treba vjerovati.*³³

Dioklecijan i predaja o vladarevoj tajni

Predaje o vladarevoj tajni česte su u hrvatskoj usmenoj književnosti i nisu vezane isključivo za cara Dioklecijana. U tim se predajama pojavljuju različiti vladari, ali svima im je zajedničko – skrivanje tajne. Naime, oni pokušavaju skriti od naroda svoju fizičku nakaznost. Ta se nakaznost najčešće manifestira u životinjskim dijelovima tijela koji stoje na mjestu gdje bi trebali biti ljudski. Neki vladari tako imaju magareću glavu, a drugi, pak, praseće ili magareće uši. Motiv nakaznosti nije svojstven samo hrvatskoj usmenoj književnosti. Može se pronaći u mnogim europskim srednjovjekovnim književnostima, a proizlazi iz pojma *nakaza* koji se najčešće upotrebljava za organizam s određenim tipom deformacije i abnormalnosti, posebice u smislu sličnosti s fantastičnim i životinjskim bićima.³⁴ Deformacija i nakaznost, iako se očituju na fizičkom planu, vrlo često žele upozoriti na moralnu iskvarenost likova. Groteskni vladari u predajama pojavljuju se kao poluljudi, ne samo da bi izazvali zgražanje slušatelja, već da bi se takvim prikazom upozorilo na njihovu unutarnju nakaznost i iskvarenost njihova karaktera.

Ako se uzme u obzir da narod Dioklecijana naziva najvećim progoniteljem kršćana i da taj isti narod pripovijeda usmene predaje prenoseći ih s jednog naraštaja na drugi, može se zaključiti da je Dioklecijan prikazan kao polučovjek s glavom tovara i ušima prasca upravo zbog svojeg odnosa prema kršćanima. Više je autora prikupilo predaje o Dioklecijanovoj nakaznosti. U Sitnom pored Splita Bulić je zapisao predaju koja opisuje nakaznost cara Dioklecijana:

Car Dioklecijan je osuđivao na smrt svakog brijacha koji bi ga brijao, da ne uzmogne pripovijedati kakova mu je glava. Uši mu bijahu od prasca, a glava od magarca. Zapne jednom jedinca u majke da pođe brijati cara. Majka žalosna za sinom koji imadijaše poginuti izljubi se s njim, dade mu na polasku pogaču govoreći: „Dok budeš cara brijao, jedi ovu pogaču.” Pogača bijaše umiješana materinjim mlijekom. Kad ju je brijach počeo jesti car osjeti miris pa ga zapita: „Što jedeš?” „Jedem pogaču”, odgovori momak. Tad car zapita da mu dade komadić. Kad ju okusi reče da je slatka, ali da nije za zasititi se, pa ga zapita:

³³ Bulić, Frane. 1984. *Izabrani spisi*. Književni krug. Split; str. 265.

³⁴ Izvor: <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/nakaza/> (Stranica posjećena: 24. ožujka 2020.)

„Kako je tvoja majka mijesi?” On mu odgovori da je mijesi svojim mlijekom. Na to mu car obeća da ga neće pogubiti: „Mi smo braća, reče, zato te neću pogubiti, ali ne smiješ nikom kazati kakova mi je glava. Ako te saleti napast da komu kažeš, onda kaži samoj zemlji.” Brijač nije mogao nikako mučati, pa se prigne k zemlji te njoj kaza tu tajnu. Na onom mjestu izraste zovika od koje djeca izdjelaše svirale. Kad bi puhnu u sviralu, zova odgovaraše: „U našega cara Dioklecijana prašče uši, a tovarova glava.”³⁵

Bošković-Stulli zapisala je u okolici Sinja sličnu predaju, ali u njoj Dioklecijan ima kozje rogove, praseću glavu i magareće uši:

U ono vrime bija je kralj Deceklijan liti u Kamešnici, a uz proliće na Gardunu, a zimi u Splitu. On je bija čudnovat u licu svome. I tako je bila naredba od njega u ono vrime iz svake kuće da dođe ga čovik obrijat. (...) Kad bi došao, on bi obrija ga – unda ga pogubi. Zašto bi ga pogubija? Zato da ne kaže kakav je u obližju svome. E, doša je redak jednog mladića jedinog u majke da on ode k njemu i da ga obrije. A što će majka toga sina? Reče sinu: „Sinko, daleko je ič tebi, ja ću tebi spremiti jednu brašanicu.” Ona je svoga mlika, od svojih sisa pomuzla i pomišala je u to brašno i skuvala mu je. Kad je majka to skuvala njemu, taj se kruh bilija kao šećer i spremi mu torbu i reče: „Sine, ovo ti je za puta.” E, sin pođe. I dođe kralju Deceklijanu. Kad je on došao u njegovu sobu, di je on stao, za obrit ga, on svoju torbu obisi o jednomu ekseru. I reče mu kralj Deceklijan: „A što je to, mladiću?” „Ovo mi je majka spremila brašenicu, kruh, da mi je dalek put do vas, da ne bi pao od glada na putu.” „Dobro”, reče mu kralj Deceklijan. „A deder te pogače tvoje, kakva je, da ja vidin toga kruha.” (...) Kralj Deceklijan uze ga u ruku i od njega odlomi malo, jedan zalogaj, dva, i počeo je da jide. Kad je on to pojia, to je se njemu učinilo kao šećer. A reče kralj Deceklijan: „A ko je tebi ovo spremija?” „To mi je majka spremila.” „A o’ šta?” Kaže: „O’ svoga mlika, pomišala je i vode.” „E, dobro. Obrij me, neću te pogubiti.” „Zato, kaže, ako bi ti ne moga kad dođeš kući durati da kažeš komu kakav sam, ti nikomu nemoj kazat po svoju živu glavu. Nego ako ne moga durati, ti prišapni crnoj zemlji i kaži: kralj Deceklijan taki i taki.” E, mladić zafali lipo. On se vrati kući. Kad je doša kući pitaju ga konšije, pitaju ga seljani: „Kakav je kralj Deceklijan?” Mladić je mučao. Ali mu bilo na pameti i u snu. E, mladić, ušlo mu je u živce tako da nije mogao durati da ne kaže kakav je. Ali je se sitija od kralja kako mu je zapritija. On se prigne crnoj zemlji i kaže ovako: „U kralja Deceklijana prasetija glava, kozji rozi i magarećije uši.” Tu di je mladić rekao crnoj zemlji, tu je naresta zov, činu se od

³⁵ Bulić, Frane. 1984. *Izabrani spisi*. Književni krug. Split; str. 250.-251.

*njega svirke, šupao, i unda ta zov kad je nikao on je sam govoriya od kralja Decekljanu kakav je. To je kralj Decekljan čuja, nije moga više da obastoji tutek. On pođe put Splita na svojoj kočiji i između Solina i Klisa tute se s'vrata pao je, privrnula se je kočija i mazga i tute je slomija vrat. Tako sam čuja od stari ljudi di su pričali. Uto di će ga pokopat? U ono vrime bilo strogo za to. Bila je straža metnuta i bija je ukopan između Solina i Kaštela, ali je tomu gospodaru od straže naređeno ovako: kad se ukopa on, tu se ukopala sva njegova odića, njegova krana, njegova sablja i da je se zlatni pivac ukopo š njime. A undak bila naredba ovaka: stražar, tu je bilo deset, petnejst vojnika i gospodar svr' straže i naredba bila tomu gospodaru kad se ukopa da pobije te stražare sve i najposlin da on sebe ubije. Stalno je tako bilo i zato da se ne zna di je ukopan, da ne mogu se namiriti na njegov grob. A da bi se namirili na njegov grob, to bi bilo milijarde i milijarde jerbo tu je sve zlato. Al zato danas čujen od ljudi stariji da oni ne žele ništa nego da in se na pivca zlatnoga namiriti što je ukopan sa kraljon Decekljanom. Eto, tako san čuo. Sad po što sam uzeja, po to san i proda. I ja san gotov.*³⁶

Sličnu predaju objavio je i Dragić u svojem članku *Ilirske teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*. Ova predaja, za razliku od prethodne dvije, spominje i Dioklecijanovu kćer Valeriju koja se suprotstavila očevoj naredbi da se poubijaju nedužna djeca. Kad je Dioklecijan otkrio da je dječak kojemu je poštudio život rekao zemlji kako on izgleda i da su sva djeca to doznala, naredio je njihovo smaknuće. Valerija zbog svoje kršćanske vjere nije mogla dopustiti ocu takav postupak. Suprotstavila mu se, a on ju je prokleo rekavši neka je vrag odnese. To se i dogodilo:

Mater i dite pozva car Dioklecijan, a to je značilo da se dite više neće vratiti. Mater se pripala pa je malome od svog mlika napravila kolač i dala mu da ga ponese. I tako joj je sin otiša caru Dioklecijanu koji ga je onda posla da ga se pogubi. On je prije svoje smrti poželija samo da pojide kolač koji mu je mater pripremila. Onda ga je car pita šta mu je to, a dječak ga ponudi da proba, i pošto je car pojia komadić, začudi se okusu i pita ga od čega je spravljen. Mali mu je reka da je od materinog mlika i tada je car reka da ga je dječak privarija jer da ga sad ne može ubit. I pusti ga tako da se vrati doma materi, ali da nikom ne kaže ništa. I još mu je reka da ako ne može izdržat da nikom ne kaže da prišaplje zemlji. I dite je tako i napravilo. Otiša je iza kuće i prišaplja travi: „U cara Dioklecijana praseća glava, koziji rozi i magareće uši!” Na tom mistu izrasla je zovina (trstika) i dica su od toga

³⁶ Bošković-Stulli, Maja. 1967. *Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine*. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 5 i 6, No. 1. Institut za etnologiju i folkloristiku. Zagreb; str. 382.-383.

napravila svirala i ona su svirala ono šta je dječak bija reka. Car Dioklecijan je to čuja i naredija da se pobije pesto dice u Šelima (tu je bija amfiteatar). To je čula Dioklecijanova kćerka koja je bila naklonjena kršćanima i ona nije tila dopustit svom ocu da pogubi svu tu dicu. I kad je rekla car joj je tad uzvratija: „Đava te nosa!” I tad je doša vitar i odnija mu čer skupa sa kočijom i ona se nikad više nije vratila. Legenda kaže da dvaput godišnje sablasna kočija obiđe Solin. To Dioklecijanova kćer traži nekog da joj pomogne i da je spasi. I jedan od mnogih koji su je pokušali spasit skoro je i uspija. Kad je kočija došla triba je uvatit i nije je smija pustit do zore, a to nije lako jer tada su ga napadali vrazi, zmije su ga grizle, vitrovi su ga nosali. I on je sve to izdrža i taman prid zoru vidija je svoja criva kako ispadaju iz utrobe, pripa se i zgrabija ih obima rukama. I pustija je kočiju, tako da još i danas ta kočija obilazi Solin u nadi da će biti spašena.³⁷

Bošković-Stulli zapisala je u blizini Neretve predaju o nakaznosti kralja Norina. Objavila ju je u svojoj knjizi *Narodne pripovijetke*. U njoj kralj Norin ima praseću glavu, magareće uši i krmeće zube:

Vid je prije bija grad Narona od sedandeset i pet iljada stanovnika. U njemu se je okrunilo sedan kraljeva, od koji' se može naći od svakoga munita, samo od jednoga ne može. I da je najposlidnji kralj bija koji se zva Norin. I taj je bija kralj nakazan i svaki mladić koji bi ga doša obrijati, pogubija bi ga. Najposlin je imala majka jedinka sina i doša je red da ga on ima obrijati i mati mu je iz prsiju umuzla mlika i skuvala jedan kolačić i rekla mu: „Sine, prije pojedi ovaj kolačić kad ga obriješ i onda neka te pogubi.” I pošao je kralju i došao i obrija ga. Kralj je hotio da ga pogubi, a mladić je reka: „Molim, pustite me da ziden ovaj kolačić.” I kralj mu je dopustija. Kad je mladić počēja 'isti, kralj je vidija da je to nešto lipa i jamija je i on komadić i pojia i kaže: „Kako je ovo lipo!” Mladić je reka: „To mi je majka umuzla iz prsiju mlika i ispekla kolačić.” Onda mu je kralj reka: „Sad te ne mogu pogubiti jer smo braća, jer smo jedno mliko jeli zajedno, ali nemoj nikome kazati kakovi san ja nakazan, već ako ne bi moga ustrpiti se da nikomu ne kažeš, ti prišaplji zemlji.” Tako je mladić učinijo i di je on prišaplja zemlji, tu je narasla ozovina i tu su dica rizala i pravila svirale i svirale su progovarale: „U Noruna kralja prasetija glava, magareće uši, krmećiji zubi.” I tako dica svirala. Kralju je to dodijalo i kažu da je skočija u vodu i da su ga ovde vidili i da se tako prozva Vid. Da je se pokaza pod Runjicon i da je bija runjav. I ka' je doša do Krvavca da je

³⁷ Dragić, Marko. 2007. *Ilirske teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*. Osmišljavanja – zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela. Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet. FF – Press. Zagreb; str. 153.-171.

*bija kao krvav. Na Opuzen da je doša, da se opuza, norija je kroz Norin i zato se rijeka prozvala Norin. I tako je otiša u more i niko ga više nije vidija.*³⁸

U usmenoj književnosti čest je motiv o izgubljenom blagu i nakaznosti vladara. Te motive mnogi su pisci inkorporirali u svoja djela.

Dioklecijan progonitelj kršćana

U Rimskom Carstvu u vrijeme Dioklecijanove vladavine vrhovna je religija još uvijek bila politeistička, odnosno vjerovalo se u brojna rimska božanstva. Dioklecijana se smatralo božanstvom kojemu je sve dozvoljeno i koji ima vrhovnu moć. Zbog toga je za vrijeme svoje vladavine proganjao kršćane čija je vjera predstavljala prijetnju politeizmu Rimskog Carstva. Smatra se da je upravo Dioklecijan naredio ubojstva kršćanskih mučenika sv. Dujma i sv. Staše.³⁹ Međutim, Dioklecijan nije proganjao kršćane cijelog svojeg života. Priče o mučenju kršćana u Dioklecijanovoj palači vjerojatno je preuveličala narodna mašta. Predaja kaže da je Dioklecijan *sagradio u Spljetu svoju palaču koja je imala vrata od zlata. Blizu zapadnih vratiju imao je svoju bašću i tu je mučio kršćane. On se naslađivao gledati njihove muke sa zvonika sv. Duje. Spljet je bio spojen sa Solinom jednim podzemnim putem kroz koji je on prolazio.*⁴⁰ Pred kraj života, 305., Dioklecijan je abdicirao s vlasti i povukao se u svoju palaču u današnjem Splitu. Jedini je rimski car koji je svojom voljom otišao s vlasti, a samim time prestao je proganjati kršćane.

Narod pripovijeda da su Dioklecijanova supruga Priska i kći Valerija bile kršćanke koje su morale skrivati svoju vjeru kako bi spasile vlastite živote:

*Dioklecijanova kći zajedno s materom dala se pokrstiti proti volji očevoj. Ovaj se radi toga rasrdi, pa je predade sotoni. Kad bi se našo pametan i odvažan mladić, on bi je mogao osloboditi od takova stanja i to ovako: kad sv. Juraj dolazi u Veliki petak, tj. svakih 100 godina, Dioklecijanova kći se prikaže sa jednim vlastelinom u crno odjevenim na solinskom mostu. Mladić bi je morao dočekati, skočiti u karocu i poljubiti je. Time bi se ona oslobodila od toga stanja. Ali sotona, da to zapriječi, u onaj čas učini veliku buku tako da se svak prestraši i pobjegne. Mnogi su to pokušali, ali uzalud.*⁴¹

³⁸ Bošković-Stulli, Maja. 1963. *Narodne pripovijetke*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 26. Matica hrvatska. Zagreb; str. 298.

³⁹ Poznat i kao sveti Anastazije.

⁴⁰ Bulić, Frane. 1984. *Izabrani spisi*. Književni krug. Split; str. 257.-258.

⁴¹ Isto; str. 266.-267.

Pripovijedaju se i predaje koje spominju ukletu Dioklecijanovu kćer Valeriju. U jednoj od njih Valeriju je zaposjeo vrag zbog čega se ona svakog Božića pretvara u zmaja sa sedam glava. U tom stanju čeka nekoga tko će je od srca poljubiti kako bi se oslobodila vragove prisutnosti. Pretvaranje ljudi u životinje, posebice u mitološka bića poput zmaja, često se pojavljuje u hrvatskoj usmenoj književnosti. Može se primijetiti u pričama iz različitih hrvatskih krajeva.

Dioklecijanova kći zakantana je u jednom jezeru, stotinjak metara od Gašpićevih mlinica prema Mravincima, zvanu Bučanovo jezero. Ondje je devet tovara zlata što ga čuva sedam vragova koji čuvaju i Dioklecijanovu kćer. Svakog Božića o ponoći ona se pretvori u zmaja sa sedam glava te izlazi na obližnju livadu. Kad bi se našao ko od srca i dočekao je puškom na livadi te ju poljubio, ona bi se oslobodila od sotone i darovala bi tomu junaku devet tovara zlata.⁴²

Dioklecijanova smrt

O Dioklecijanovoj se smrti ne zna mnogo. Pretpostavlja se da je umro od bolesti, ali sarkofag s njegovim tijelom nikad nije pronađen pa se ta teorija ne može potvrditi. Poznato je da se 305., najvjerojatnije zbog bolesti, odrekao vlasti i povukao u svoj ljetnikovac gdje je i umro. Prema nekim predajama, Dioklecijan je otrovan. Druge, pak, kazuju da se s bedema palače bacio u more kajući se zbog svoje okrutnosti prema kršćanima. Pokopan je unutar palače, a grobnicu u kojoj se najvjerojatnije nalazio Dioklecijanov sarkofag stanovnici su tijekom stoljeća pretvorili u kršćanski hram koji je danas u narodu poznat kao katedrala sv. Dujma.⁴³ Prema predaji, stanovnici *Asphalatos* (današnji Split), potomci starih *Salonitana*, nadahnuti kršćanstvom uklonili su iz nekadašnje Dioklecijanove palače sve što je podsjećalo na tog cara *domorodca*, pa tako i njegov zlokobni sarkofag. Je li se to doista tako odvijalo ne može se znati, ali činjenica jest da sarkofag do danas nije pronađen.

*Survao se s južnih bedema svog carskog dvorca u more, koje zašumje za njim, jednim od najvećih careva na rimskome prijestolju iza Augusta, tragičnim šumom neumoljive sudbine. I vrata se ove carske grobnice zaklopiše nad carstvom mrtvim. A kad nakon nekoliko vjekova zastruja nad tom carskom palačom dah kršćanstva, stanovnici *Asphalatos*, potomci starih*

⁴² Bulić, Frane. 1984. *Izabrani spisi*. Književni krug. Split; str. 259.

⁴³ Službeno je posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije, ali se u narodu najčešće naziva katedralom sv. Dujma ili sv. Duje.

Salonitana, pretvoriše tu grobnicu u svoju stolnu crkvu, uklonivši iz nje sve što je podsjećalo na cara domoročana, pa i sam njegov porfirdni sarkofag.⁴⁴

Neke predaje kazuju da je Dioklecijan pobjegao iz svoje palače tunelom koji je povezivao Split sa Solinom:

E, sada Deklecijan, u njegovoj legendi priča se i za njegov grob se ne zna, da je on otiša kroz nekakve tunele. Jer da je on ima nekakve tunele, pričaju čak da je on ima tunele do Solina, od Splita do Solina i da je on otiša kroz taj tunel i da niko tačno ne zna na kakav je on način svršio. E, toliko o Deklecijanu.⁴⁵

⁴⁴ Bulić, Frane; Karaman Ljubo. 1927. *Palača cara Dioklecijana u Splitu*. Matica hrvatska. Zagreb; str. 91.

⁴⁵ Bošković-Stulli, Maja. 1967. *Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine*. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 5 i 6, No. 1. Institut za etnologiju i folkloristiku. Zagreb; str. 297.

5. Starohrvatske teme

Starohrvatske teme govore o razdoblju od dolaska Hrvata u današnju domovinu (najvjerojatnije u 7. stoljeću) do 10. stoljeća i početka vladavine hrvatskih narodnih vladara. O dolasku Hrvata na obale Jadrana među prvima je pisao bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet u svojem djelu *O upravljanju carstvom* (lat. *De administrando imperio*) iz 10. stoljeća.

U 13. stoljeću o podrijetlu Hrvata pisao je i Splitski Toma Arhiđakon. U svojem djelu *Historia salonitana* govori o podrijetlu Hrvata, njihovu dolasku na ovdašnje prostore te avarskom osvajanju Salone, nekadašnje prijestolnice rimske provincije Dalmacije. U trenutku dolaska Avara u Saloni *bijaše sve nesložno, u gradu nije bilo pravice, nego je zavládalo samosilje s kojega su osobito slabiji stradali.*⁴⁶ U takvim uvjetima Avari i njima pokoreni Slaveni s lakoćom su osvojili grad. Nakon te pobjede krenuli su u osvajanje ostalih primorskih gradova i naposljetku zavládali zapadnim dijelom Bizantskog Carstva.

Važno je još spomenuti popa Dukljanina i njegov *Ljetopis* iz 12. stoljeća. Iako ne govori direktno o podrijetlu i doseljenju Hrvata poput Konstantina VII. Porfirogeneta i Tome Arhiđakona, njegov je *Ljetopis* vrlo vrijedan jer se u njemu nalaze narodne predaje o Hrvatima koje je autor, kako sam napominje, čuo od naroda i zapisao. Te predaje otkrivaju djeliće hrvatske povijesti i kulture kakva je nekada bila.

5.1. Dolazak Hrvata u današnje krajeve

Pitanje podrijetla Hrvata i njihova dolaska u današnju domovinu još uvijek nije do kraja rasvijetljeno. Tijekom vremena mnogim je povjesničarima jedan od najvrjednijih izvora bilo djelo *De administrando imperio* Konstantina VII. Porfirogeneta u kojem se prvi put spominje naziv „Hrvatska”. Porfirogenet u svojem djelu zapisuje dvije priče o dolasku Hrvata.

Prema prvoj priči, Hrvati su uz druga slavenska plemena prvotno živjeli u tzv. Velikoj ili Bijeloj Hrvatskoj. Tijekom uobičajenih seoba koje su se odvijale u to doba jedan dio naroda odlučio je ostati na području Bijele Hrvatske, a drugi dio otišao je prema Panoniji i Dalmaciji pod vodstvom petorice braće (Klukas, Lobel, Kosenc, Muhlo i Hrvat) i dviju sestara (Bugra i

⁴⁶ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 46.

Tuga).⁴⁷ Došavši u Dalmaciju, Hrvati su se susreli s Avarima koji su vladali tim prostorom još otkad su srušili Salonu. Želeći zavladata novim teritorijem Hrvati su zaratili s Avarima koje su naposljetku pobijedili i tako osvojili Dalmaciju.

Prema živoj tradiciji Klukas je živio u Vrlici, a Kosinc na području današnje općine Otok kod Sinja. Po predajama, vrelo u Gali kod Otoka nazvano je Kosinc. S tog vrela Sinj se opskrbljuje vodom.⁴⁸

U drugoj priči Porfirogenet poistovjećuje Slavene i Avare tvrdeći da su Avari tijekom svojih pohoda pokorili određena slavenska plemena koja su im se pridružila u daljnjim osvajanjima. Kako bi zaštitio svoju državu od avarskih (slavenskih) napada, bizantski car Heraklije u 7. stoljeću pozvao je u pomoć Hrvate iz Bijele Hrvatske koji su bili nadaleko poznati po svojem umijeću ratovanja i svojoj hrabrosti. Pozvao ih je uz obećanje da će im, ako pobijede Avare, dati na raspolaganje dio dalmatinske obale na kojem će moći osnovati novi dom za svoj narod.

Ovu priču spominje i hrvatski povjesničar Vjekoslav Klaić u svojem djelu *Povijest Hrvata*. Prema njemu, prva slavenska plemena počela su prodirati kroz Panoniju i Dalmaciju početkom 6. stoljeća u vrijeme vladavine bizantskog cara Justinijana. Najviše plemena došlo je oko 568. kad su Bizantsko Carstvo počeli napadati Avari ili *Obri*.⁴⁹ U isto su vrijeme Perzijanci počeli napadati azijski dio Carstva. Shvativši da se neće moći oduprijeti avarskim napadima u Europi i perzijskim napadima u Aziji, Justinijanov nasljednik car Heraklije pozvao je sedam hrvatskih plemena kako bi preoteli Dalmaciju Avarima dok se on s druge strane bori protiv Perzijanaca. Zauzvrat im je obećao vladavinu na osvojenu prostoru. Oko 627. sedam hrvatskih plemena krenulo je s područja tzv. Bijele Hrvatske prema Dalmaciji pod vodstvom petorice braće i dviju sestara. Nakon nekoliko godina ratovanja, kako piše Klaić, Hrvati su porazili Avare i njima pokorene Slavene.⁵⁰ Nakon toga papa Ivan IV. poslao je u Dalmaciju opata Martina kako bi započeo proces pokrštavanja Hrvata i drugih slavenskih plemena koja su sa sobom donijela staroslavenski politeizam i poganske običaje.

⁴⁷ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 48.

⁴⁸ Dragić, Marko. 2018. *Povijesne i etnološke predaje iz Otoka Sinjskoga*. Tragovi tradicije, znakovi kulture (Zbornik u čast Stipi Botici). Hrvatska sveučilišna naklada. Hrvatsko filološko društvo. Matica hrvatska. Zagreb; str. 284.

⁴⁹ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 44.

⁵⁰ Isto; str. 48.

Tomislav Đurić u svojem djelu *Legende puka hrvatskoga* tvrdi da je u 6. i 7. stoljeću sjedište avarske države ili *Kaganata* bilo u Panoniji. Nakon poraza od Hrvata dio Avara ili *Obra* koji je ostao na tom području asimilirao se s pridošlim hrvatskim stanovništvom, o čemu svjedoči niz toponima i izraza koji postoje i danas. Najpoznatiji su primjeri nazivi mjesta poput *Obrovica* pokraj Nina, *Obrovca* na rijeci Zrmanji te *Obrova* pokraj Dugog Sela. Postoje i izrazi zabilježeni u Lici poput *šćepati obarski* ili *vikati obarski*, odnosno šćepati ili vikati snažno (jako). Ovi izrazi i toponimi dokazuju da su Hrvati i Avari zasigurno bili u dužem kontaktu na prostoru današnje Hrvatske.

Bez obzira na to što povjesničari nisu postigli dogovor oko pitanja podrijetla Hrvata i njihova dolaska na prostor današnje domovine, sa sigurnošću se može reći da su određena slavenska plemena došla u Dalmaciju u 7. stoljeću nakon što su zajedno s Avarima osvojila Panoniju. Također se zna da su se ta plemena izmiješala s narodima koji su u Dalmaciji živjeli otprije. S vremenom su se plemena podijelila u više grupa, a hrvatsko se ime prvi put spominje na Trpimirovoj darovnici iz 852.⁵¹ To, dakako, ne znači da su Hrvati stigli na ove prostore tek u 9. stoljeću.

Slika 2. Dolazak Hrvata slikara Otona Ivekovića.⁵²

O dolasku Hrvata u današnju domovinu govore mnoge povijesne predaje koje se pripovijedaju i danas, stotinama godina kasnije. Jednu od takvih zapisao je i Dragić:

⁵¹ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 77.

⁵² Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28225> (Stranica posjećena: 1. svibnja 2020.)

Dojdoše iz priko Babinih gora Hervati najprvo u Dalmaciju i ove sadanje hrvatske i slovinske strane, s mlogim bojem istiravši Abare, ovdje se nastaniše. Prid ovim bijaše pet bratje: Kluka, Klobej, Kožočeš, Muklo, Hrvat i dvi sestre: Tuga i Buga. I od njih Dalmacija, koja je od mora do Dunava dosegla, hrvatsko ime prija, i zove se do današnjega dneva.⁵³

Dužu, literaliziranu, predaju o dolasku Hrvata donosi Hrvoje Hitrec u svojem djelu *Hrvatske legende*:

Ondje gdje se još mlada rijeka snaži novim vodama da bi silna potekla prema beskonačnoj ravnici i dalekim sjevernim morima, stajao je grad sagrađen od srušenih stabala, opkoljen visokim koljem i dubokim opkopom. U utvrdi na humku u središtu grada živjeli su brat i sestra, Hrvat i Tuga. Imali su oni još četvero braće i sestru Bugu, koji su rijetko boravili u gradu jer bijahu vođe svojih plemena što su, uz još brojna nastavala šumovitu divljinu ispresijecanu lošim putovima. (...) Svoju su zemlju Hrvati nazivali Bijelom Hrvatskom. Premda su Tugi i njezinu bratu vojvodi priznali prvenstvo, župani nisu podnosili da im tko zapovijeda. No kada bi se nad zemlju nadvila opasnost, znalo se da je Hrvat taj koji će povesti ratnike u bitku, a kada je neprozirna magla zastirala vid i mudrijima, dolazili su pitati za savjet ljepoticu Tugu. (...) Bijaše to u ono doba kada je otac Tugin i Hrvatov, ponosni Vug, bio postao saveznikom kana Hadaora, koji je naumio osvojiti Konstantinopol. Vugu je kan obećao da će mu dati veliku zemlju na jugu, uz toplo more. No Avari i Hrvati ni uz pomoć Perzijanaca nisu prodrli u carski grad, a Vug je smrtno ranjen u avarskoj zasjedi kada se s vojskom vraćao kući. Prije nego što je njegov duh nestao u dugi, koja je put u zagrobni život, govorio je kćeri o modromu moru posuto zelenim i bijelim otocima. Obuzela ju je čežnja i molila se za tu zemlju bogu svjetlosti Svantevidu, ali i bogu mraka, jer je Črn-bog bio moćan i zavidan. Vojvoda Hrvat bio je zadovoljan kada su Tugini prosci odlazili kući, tužni i ogorčeni. Tuga je tvrdila da mora ostati djevicom jer bi s djevičanstvom izgubila i moć pretkazanja. Vjerovao je u to i Hrvat, koji nije mogao zamisliti život bez nje, toliko ju je volio. Smatrao ju je pravom kneginjom svojega naroda. Uostalom, predaje su kazivale da u davnini Hrvatima vladahu i žene. Tuga je često viđala slike za koje mnogo kad nije znala dolaze li iz prošlosti ili će se to što vidi zbiti u budućnosti. No znala je da ove hladne šume nisu bile niti će ostati domovinom Hrvata. „Mi smo još na putu”, govorila je bratu, „samo smo ovdje zapeli, a naši se ljudi ne pitaju tko smo, odakle dolazimo ni kamo idemo. Misle da su oduvijek i zauvijek tu.” (...) Dočuo je Heraklije da su Hrvati kivni na Avare zbog neispunjena

⁵³ Dragić, Marko. 2009. *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 2-3. Split; str. 23.

obećanja i smrti svojega vojvode Vuga. Pozvao je pred sebe savjetnika da dozna koliko je tih Hrvata, kakva im je snaga i tko im je sada vođa. (...) Ovaj je danima listao i ništa pouzdano nije našao, sve dok nije skinuo prašinu sa sjećanja nekoga učenoga Grka, koji je živio u Tanaisu prije mnogih stoljeća. Prema njemu, Hrvati su dugo živjeli blizu sjevernih obala Crnoga mora, trgovali s Grcima i ulazili u njihove gradove, poneki i ostajali u njima. Učeni Grk zabilježio je priču da su Hrvati nekoć živjeli u zemlji kojom sada vladaju Perzijanci. Otamo su se povukli u nevolji i sišli u veliku ravnicu, zavladao nekim slavenskim plemenima, te i sami uzeli slavenski jezik i običaje. Samo ime nisu usput izgubili. Knjižničar je izvijestio savjetnika, a ovaj cara Heraklija. Car je razmislio i zatim poslao savjetnika na dalek put. (...) Zaobišavši oprezno avarsku zemlju, stigne poslanik nakon dva mjeseca u Bijelu Hrvatsku i preda vojvodi mač ukrašen velikim smaragdom. (...) Na prepast starca, koji bijaše naviknut na bespogovornu poslušnost gospodaru, ti stasiti Hrvati nisu padali ničice pred svojim vojvodom. Upadali su mu u riječ, svađali se, previše pili medovinu i galamili, sukali mačeve iz korica i uopće se neobično ponašali. Poslanik se pobjojao za svoj život, no Hrvati su gosta smatrali svetinjom, čak i ovoga koji je dolazio iz grada pod kojim su poginuli mnogi hrvatski ratnici. Nakon tri dana vijećanja hoće li pomoći Bizantu protiv Avara i zauzvat dobiti zemlju na jugu, stvoriše se dva nepomirljiva tabora. Jedni su držali da se radi o novoj prijeveri te tvrdili da im je posve dobro u ovoj zemlji, a drugi prihvaćali Heraklijevu ponudu. Među posljednjima bijahu vojvoda Hrvat i njegova braća Kluk, Muhlo, Lobel i Kosenc, te sestre Buga i Tuga. Kada je Tuga stala na veliki panj pokraj rijeke i raširila ruke govoreći strasno da je put na jug volja bogova, pokolebaše se neki iz prvoga tabora i prijedoh na stranu vojvode i Tuge. Tako napokon veći dio Hrvata pristade uz Heraklijev naum, a poslanik se živ i sretan vrati u Carigrad. Kada je okopnio snijeg i rode se stale vraćati u gnijezda, pošla je hrvatska vojska prema jugu. Vojvoda Hrvat vodio je ratnike zapadnim rubom Panonije, koja bijaše središte avarske zemlje, i preko sedam brda doveo vojsku do mora o kojem je snivala Tuga. Bilo je baš tako lijepo kao što je opisao Vug. (...) Tu je zemlju morao osvojiti mačem i istjerati iz nje Avare. Bijaše mu već jasno da sva Dalmacija i ne pripada Bizantu, te mu Heraklije ne može dati što nije njegovo. I bolje je tako, jer Hrvati nikome neće ostati dužnicima. Pošalje vojvoda uhode i izvidnice, te mu dojavise da dio avarske vojske boravi u nizini blizu Jadere, a glavnina kod ostataka nekad velike i bogate Salone, koju su Avari odavno bili razrušili. Kada su se ratnici i konji dobro odmorili od naporna puta, udare hrvatski konjanici na Avare kod Jadere i razbiju im vojsku, a zatim se okome na onu kod Salone, gdje na stranu Hrvata prijeđu Slaveni koji bijahu podložni Avarima i jedva su dočekali da se riješe nemilosrdnih gospodara s kojima su bili došli u ove krajeve kao

saveznici, a završili kao roblje. (...) Osvojenu zemlju nazvaše Hrvati svojim imenom. Potisnuli su uskoro glavninu Avara i preko Drave na sjeveru, a na istoku se učvrstili na Dunavu. Njihova se stara domovina izgubila u magli povijesti, a ova nova na jugu postade i ostade jedinom domovinom Hrvata.⁵⁴

Povijesnim predajama o podrijetlu i seobi Hrvata nadahnuo se i hrvatski književnik Ksaver Šandor Gjalski u svojem povijesnom romanu *Dolazak Hrvata* (1924.). Gjalski opisuje seobu hrvatskih plemena koja su krenula prema toliko željenu moru očekujući skorbu s Avarima koji će ih dočekati u novoj domovini:

Tako krenuše sedmera plemena i Viševićeva četa iz svojih zakarpatskih, povislanskih i poodranskih krajeva prema zapadu, najavljujući unaprijed po posebnim glasnicima i telalima svoj dolazak i uvjeravanje da ne dolaze ni sa kakvim neprijateljskim namjerama. (...) Čuvši knezovi da nisu daleko od mora, znali su da se približuju avarskoj vladavini. Stoga su svoje čete pomno pregledali, uredili, spremili za boj, a za sigurnost pratnje uredili sve potrebno. No i kretanje su ubrzali, čime su dakako najviše udovoljili željama svojih pukova, u kojima su ljudi upravo izgarali od žudnje da se što prije primaknu neprijatelju i s njim započnu teški boj, a najviše da uoče već jednom more, to tajanstveno, čarobno, bogato more! Pomišljajući na more, uskrsavale su i budile se u njihovim dušama sve one priče i legende o dalekome, tamnom, burnom moru, o kojemu su još za djetinjstvih dana od putnika iz dalekih strana sa sjevera toliko slušali. O njegovoj nedoglednosti, o njegovim gustim, tamnim maglama, što se neprozirno povlače nad ogromnim kao pećine visokim valovima, a najviše o njegovu silnom blagu, što ga dobrostivo dobacuje ljudima, da ga sabiru i kao dragocjen ures prodaju kupcima, koji dolaze iz najdaljih strana svijeta i skupo ga plaćaju. „More - more!” Čeznutljivo im ponavljahu usne, da radoznalo zapitaju da li je i ovo more, kojemu se približuju, tako veliko i tako bogato?⁵⁵

5.2. Kraljice Buga i Tuga

Kraljice Buga i Tuga uvijek se uz petoricu svoje braće spominju u povijesnim predajama koje govore o dolasku Hrvata na prostor današnje domovine. One su, baš kao i njihova braća, na poziv bizantskog cara Heraklija vodile hrvatska plemena iz tzv. Bijeje ili Velike Hrvatske

⁵⁴ Hitrec, Hrvoje. 2007. *Hrvatske legende*. Školska knjiga. Zagreb; str. 5.-9.

⁵⁵ Gjalski, Ksaver Šandor. 2013. *Dolazak Hrvata*. Bulaja naklada. Zagreb; str. 59.-66.

u Dalmaciju. Zadatak im je bio pobijediti Avare, a ako bi u tome uspjeli mogli bi zavladatai na novom prostoru.

Nakon dolaska u Dalmaciju svako se pleme nastanilo na svojem mjestu. Buga se, prema predaji, nastanila u Prisoju:

U Dučiću, u Prisoju, bila gospodarica neka Buga. Po njoj je nazvano Buško jezero i narod, mi ovde, Bužani. Tu u jezeru ima neka gradina, najprije da je rimska, ali sad se ne vidi. Kad je sušna godina dobro se vidi. Veliki je to bijo grad i tu je bilo groblje, sićam se da sam jednom vidila kad su te mrtve iskapali.⁵⁶

Prema predaji, jedno od poljičkih mjesta – Tugare, dobilo je svoj naziv po kraljici Tugi koja je ondje stolovala. U predaji se opisuje selidba hrvatskih plemena iz gorja Karpata u krajeve *blizu sinjih vali*. Navodi se da je 12 hrvatskih plemena putovalo pod vodstvom petorice braće, među kojima je najstariji bio Hrvat, i dviju sestara, Buge i Tuge. Nakon dolaska na more svako je pleme dobilo svoj dio, a Tuga je dobila kraj ispod Mosora koji se danas naziva Poljica. Tamo je sagradila dvore oko kojih se razvio gradić koji se zvao Tugini Dvori, a danas je poznat pod nazivom Tugare. U narodu se pripovijeda da se i danas može sresti Tugu kako za punog mjeseca u bijeloj haljini prelazi preko ruševina svojeg nekadašnjeg dvora:

Daleko, daleko odakle pušu ladni vetrovi i snig vije, nalaze se visoke gore, di su u davna vremena stolovali naši pradidovi. To se gorje zove Karpati. Naši su pradidovi čuli kako je toplo u krajevima blizu sinjih vali, pa su pod vodstvom petero braće i dve sestre krenili na dalek put. Jedan od braće, najstariji zva se Hrvat, a sestre su bile Tuga i Buga. Hrvat je ka najstariji brat bija snažan i jak i duž puta je branija svoj narod od zviri i neprijatelja. Tuga je bila divojka duge zlatne kose i crnih očiju. Govorilo se da je biloj vili druga. Ona je svake večeri i jutro uveseljavala ljude svojom pismom. Onda im je bilo lakše putovati kroz šume i nizine, dok nisu napokon ugledali more. To je bila njihova nova domovina koju su podilili među sobon. Bilo je dvanaest plemena. I Tuga je dobila lip kraj, ravnicu podno Mosora – Poljica. Ona je tu sagradila svoje dvore, a oko njena dvora plemići su sagradili palače. I tako je nastala gradić koji su zvali Tugini Dvori, a danas se zovu Tugari. Bila je Tuga pobožna i dobra i činila svima lipega. U Policin se nije smilo govorit ružno, ni svađat ili štogod jedno drugom uzet. Svi su radili, trudili se i punu su kuću svega imali. Svi su živili u jubavi. A kad je

⁵⁶ Dragić, Marko. 2009. *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, br. 2-3. Split; str. 23.

*Tuga umrla, svi su za njon plakali i nisu je Poljičani ni dan danas zaboravili. Ona i danas zna, za misečine, u biloj haljini i duge plave kose proći priko ruševina svoga dvora u Tugarima bdijući nad Pojičanima i Pojicama.*⁵⁷

5.3. Čeh, Leh, Meh

Prema povijesnim predajama, braća Čeh, Leh i Meh osnovala su tri europske države: Češku, Poljsku i Rusiju. Riječ je o tzv. predajama *origo gentis* koje govore o podrijetlima naroda. Nadovezuju se na predaje o podrijetlu i dolasku Hrvata u današnju domovinu. Vrlo se često u predajama o Čehu, Lehu i Mehu spominje Hrvat, najstariji od petorice braće koja su vodila Hrvate do Dalmacije. Riječ je, dakle, o povezanim predajama koje govore o podrijetlu i seobama slavenskih plemena iz zajedničke pradomovine.

O braći Čehu, Lehu i Mehu pisalo je više hrvatskih autora. Među njima ističu se Mavro Orbini, Ljudevit Gaj i Dražen Kovačević. Mavro Orbini, hrvatski povjesničar, pisao je o Čehu i Lehu u svojem djelu *Kraljevstvo Slavena* objavljenom 1601.

Orbini je zapisao sljedeću predaju o Čehu i Lehu:

*Čeh Hrvat nehotice ili hotimice ubije jednog od svojih čovjeka velikog ugleda. Zbog toga ga optužiše i htjedoše ga osuditi te on pobjegne zajedno s bratom Lehom i mnogobrojnom rodbinom, prijateljima, slugama i drugim ljudima. Došli su u Moravsku kojom upravljahu Slaveni. Moravci im kazaše da je Bohemija prazna i da je u njoj tek šačica Vandala, također slavenskog roda. Kada je Čeh stigao u Bohemiju, ondje zatekne više ovaca i goveda nego ljudi. Ljudi su bili zapušteni, dugih kosa, mahom pastiri. Ljudi su vidjeli da su Čeh i njegovi ljudi iste narodnosti te se pozdraviše i izgrliše dajući Čehu poklone: meso, mlijeko i sir. Čehu se ondje svidjelo, te se popeo na planinu i ondje ubi žrtve i prinese bogovima. Vрати se u polje svojima i reče im da ondje sagrađe kuće i počnu obrađivati zemlju. Hrvati bjehu vješti gradnji i ratarstvu. Dalmatinci su pristizali u Bohemiju. Leh napušta brata i osniva Lešku (Poljsku).*⁵⁸

Dražen Kovačević u svojem djelu *Legende i predaje Hrvata* na temelju usmenih kazivanja i starijih zapisa donosi predaju o Čehu, Lehu i Mehu koji su stolovali u Krapini:

⁵⁷ Dragić, Marko. 2009. *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, br. 2-3. Split; str. 23.-24.

⁵⁸ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 296.-297.

U zemlji Hrvatskoj, kako kažu stari kroničari, živjelo nekad davno svo plemstvo slavensko. Knezom im bijaše Hrvat stolujući u starom gradu Krapini. Pokoravao se on rimskom caru i njegovom namjesniku u Hrvatskoj. U dubokoj starosti umre knez i ostavi za sobom tri sina: Čeha, Leha i Meha, te kćer po imenu Vilina. Sinovi uz Krapinu sagrade još dva grada – Psari i Šabac i vladaše njima. Dostojno dozlogrdilo braći rimsko gospodarstvo pa odluče rimski jaram zbaciti. Njihova se sestra zagledala u rimskog namjesnika te mu, bojeći se za nj, ispriča što braća snuju. Doznajući sestrinu izdaju, braća je uzidaju živu u toranj krapinskog grada koji i danas nazivaju Vilinim tornjem. Uvidjevši da se neće moći obraniti od rimskog cara, odluče braća poći na sjever. Krenuše braća preko triju rijeka, put sjevera: Čeh utemelji Češku, Leh osnuje Poljsku, a Meh Rusiju.⁵⁹

Predajom o Čehu, Lehu, Mehu i njihovoj sestri Vilini nadahnuo se i Ivan Kukuljević Sakcinski za pisanje svoje knjige *Vile*. U njoj navodi:

Kod Krapine ima iza Strahinske gore, ispod starinskoga židovskoga grada, spilja koju puk Vilinskom jamom zove. Tu su nekad stanovale vile. K ovim vilama uteče se po narodnoj bajci neka Vulina, tobože sestra Čeha i Leha, kad su ju ova dva brata stala proganjati zato što ih je bila izdala rimskom poglavaru i ljubavniku svomu, a neprijatelju braće i naroda.⁶⁰

Hrvoje Hitrec zapisuje predaju *Vilina i Aldovig* u kojoj se, osim Čeha, Leha i Meha, spominju još Hrvat i njegova sestra Buga:

Vojvoda Hrvat imao je sedam sinova i dvije kćeri. Zavladao je velikom zemljom, a sestra Tuga bijaše mu mudrom savjetnicom. Kada je svrha njezina života bila ispunjena, izdahne ona na rukama svojega brata. (...) Od istoka nije prijetila opasnost jer je s bizantskim carem živio u prijateljstvu, a mirovala je i franačka kraljevina na zapadu. No, avarski su hringovi još ponegdje stajali između Save i Drave pa Hrvat pošalje na sjever svoja tri sina, Čeha, Leha i Meha, te ljepoliku kćer Vilinu. Oni podigoše utvrdu Krapinu i drugu blizu nje koju nazvaše Psar. Imali su premalo vojnika da bi sami udarili na Avare pa zatražiše i dobiše franačku pomoć. Tako združeni, pobjeđivali su Hrvati i Franci u bitkama, potisnuli Avare iz zapadne Slavonije, no nisu im posve skršili snagu. Franačka vojska nije se vratila u svoju zemlju. Mladi vojskovođa Aldovig na prijevaru razoruža hrvatske konjanike i zaslužni ih u svojem taboru, a Čeha, Leha i Meha opkoli u njihovim utverdama. Meh je bio u Psaru, a Čeh i Leh u Krapini pa nisu mogli zajedno skovati plan kako da se oslobode i nadvladaju Aldovigovu

⁵⁹ Kovačević, Dražen. 1993. *Legende i predaje Hrvata*. CID. Zagreb; str. 9.

⁶⁰ Tenšek, Marijan. 2005. *Krapina i priče o Čehu, Lehu i Mehu*. Elektronika-Nakladnik. Krapina; str. 81.

vojsku. Meh se dosjeti i načini most od kože, čvrst i lagan, a njegov sokolar nauči sokolove kako će krajeve mosta prenijeti u kljunovima do Krapine. Tako su braća mogla prelaziti iz utvrde u utvrdu i dogovarati se. Aldovig je dopuštao samo mladoj Vilini da izlazi iz Psara i slobodno se kreće jer je mislio da mu djevojka ne može nauditi. Nije odmah opazio da ju slijedi nestašni Amor s lukom i strjelicama. (...) Kažu da se iskusni Aldovig iskreno zaljubio u Vilinu, a i ona je njega strasno zavaljela te doskora nisu imali tajne jedno pred drugim. (...) Braći je tajila tu slatku vezu, ali je pažljivo slušala njihove razgovore i otkrila Aldovigu urotu koju su spremali. Urota je propala, a braća bijahu bijesna jer se nisu mogli domisliti tko ih je izdao. Jednoga dana savlada krupni Rabel stražare, pobjegne iz franačkog tabora te uspije uteći u Krapinu. Reče Čehu, Lehu i Mehu da je na svoje oči vidio kako Vilina ulazi u Aldovigov šator. Braća pošalju Aldovigu glasnika koji javi franačkom vojskovođi da Hrvati u utvrdama žele položiti oružje i vratiti se na jug te neka Aldovig dođe u Krapinu da se o svemu dogovore. Kad je Aldovig ujahao u utvrdu s malobrojnom pratnjom, navale braća na nj i sasijeku ga mačevima. Zatim potraže Vilinu, no ona pobjegne u neku pećinu, gdje ju nisu mogli pronaći. (...) Čeh, Leh i Meh odustanu od potrage za Vilinom pa iskoriste zabunu u franačkoj vojsci, koja je ostala bez vođe, i natjeraju Franke u bijeg. Tako su opet bili jedini gospodari toga kraja. Za koju godinu odluče Franci osvetiti smrt svojega vojskovođe Aldoviga pa podignu veliku vojsku. Vidjevši da se toj sili ne mogu oprijeti, napuste braća Krapinu i odu na sjever. Čeh utemelji Češku, Leh Poljsku, a Meh Rusiju.⁶¹

5.4. Kraljevi narodne krvi

Prema Klaiću, Hrvati su krajem 6. stoljeća u dogovoru s bizantskim carem oduzeli Avarima dio Panonije i nekadašnju rimsku provinciju Dalmaciju.⁶² Bez obzira na to, Avari su i dalje nastanjivali velik dio prostora današnje Hrvatske. Situacija se promijenila krajem 8. stoljeća kad franački car Karlo Veliki kreće u napad na avarski Kaganat. Osim želje za proširenjem teritorija, Karlov pohod bio je i vjerski motiviran. Htio je poraziti i pokrstiti Avare, jedne od posljednjih nekršćanskih i poganskih naroda na prostoru nekadašnjeg Zapadnog Rimskog Carstva. Isprva nije uspio u svojem naumu, ali su mu se Avari ubrzo predali zbog međusobnih unutrašnjih sukoba. Priznali su franačku vlast koja se na taj način proširila sve do Bizanta. S druge strane, Bizantsko Carstvo nije se željelo odreći Dalmacije te

⁶¹ Hitrec, Hrvoje. 2007. *Hrvatske legende*. Školska knjiga. Zagreb; str. 9.-13.

⁶² Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 61.

s Francima ulaze u višegodišnji rat koji je završio 814. mirom u Aachenu. Tim mirom Bizantsko Carstvo zadržalo je vlast nad dalmatinskim otocima i kopnenim gradovima, a Franačko Carstvo dobilo je obalu sa zaleđem.⁶³ Zahvaljujući tom dogovoru, Hrvati su dobili mogućnost postavljanja temelja za osnivanje vlastite kneževine. U isto vrijeme tim se mirom dalmatinski prostor podijelio na dva dijela, što će utjecati na budućnost čitave Dalmacije.

S vremenom je Franačko Carstvo počelo slabjeti, a Bizant se usredotočio na borbe na istoku carstva. Takva je situacija omogućila Hrvatima učvršćivanje svojeg utjecaja u Dalmaciji. U to se vrijeme prvi put spominju imena hrvatskih knezova: Ljudevita, Borne, Vladislava i Mislava. Među njima najviše se ističe Borna koji se spominje kao *dux* u Einhardovim *Analima* iz 818.⁶⁴ Neki tu titulu prevode kao knez, a drugi kao ban. Kako bilo, Borna se istaknuo kao prvi vladar koji je od razdijeljenog hrvatskog prostora napravio donekle ujedinjenu državnu tvorevinu. Osim spomenutih, najvažniji vladar prije kraljeva narodne krvi jest knez Trpimir. Kao što je već spomenuto, upravo se na njegovoj darovnici iz 852. prvi put spominje hrvatsko ime. Trpimir je bio poznat kao uspješan državnik koji je u isto vrijeme dobro surađivao i s Franačkim i s Bizantskim Carstvom. Uspijevao je zadržati samostalnost i suverenitet u vrijeme neprestanih borbi i sukoba. Za vrijeme njegove vladavine došlo je do intenzivnijeg pokrštavanja hrvatskog naroda, o čemu svjedoči darovnica na kojoj su vidljivi dobri odnosi između Trpimira i splitskog nadbiskupa. Da je Trpimir bio moćan vladar potvrđuje i činjenica da se cijela dinastija budućih hrvatskih vladara po njemu nazvala – Trpimirovići.

Nakon Trpimira na vlast dolaze knezovi Domagoj, Zdeslav, Branimir i Mutimir (Muncimir). Ne zna se točno je li Mutimira direktno naslijedio Tomislav ili je još netko vladao između njih dvojice. Ono što se zna jest da je Tomislav prvi hrvatski kralj i da je vladao najvjerojatnije od 910. do 928.⁶⁵ Tomislav je tijekom svoje vladavine odlazio u mnoge ratne pohode. Najviše se ističu njegove borbe s Mađarima u okolici Siska te s Bugarima na istoku. Hrvati su bili u dobrim odnosima s Bugarima sve otkad je Trpimir porazio njihova vladara Mihajla. Međutim, do sukoba dvaju naroda dolazi nakon što je novim bugarskim vladarom proglašen Simeon. On je želio proširiti svoju kraljevinu i osvojiti cijeli balkanski prostor, a time je ušao u sukob s Bizantom. Budući da je Tomislav odlučio stati na stranu Bizanta, Simeon je napao hrvatski teritorij. U tom je sukobu hrvatska vojska porazila

⁶³ Budak, Neven; Raukar, Tomislav. 2006. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Školska knjiga. Zagreb; str. 101.

⁶⁴ Mužić, Ivan. 2014. *Hrvatski vladari od sredine VI. do kraja X. stoljeća*. Naklada Bošković. Split; str. 43.

⁶⁵ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 98.

bugarsku, ali je mir sklopljen tek nakon Simeonove smrti (927.) kad je Bugarska postala još jedna od bizantskih pokrajina.⁶⁶ Nakon tog događaja Tomislav je poželio i službeno postati hrvatskim kraljem.

U vrijeme Tomislavove vladavine papa je htio obnoviti nekadašnju salonitansku biskupiju koju je naslijedila splitska biskupija. Također je htio riješiti problem hrvatskih svećenika glagoljaša koji bogoslužje nisu vodili na latinskom i na latinici, kako se nalagalo, već na hrvatskom jeziku i na glagoljici kako bi narod što bolje razumio Božju riječ. Papu je zabrinjavala njihova praksa jer nije poznavao glagoljicu i nije znao kriju li se u njihovim vjerskim tekstovima učenja koja nisu u skladu s naukom Katoličke Crkve. Papine su se želje poklopile s težnjom hrvatskih biskupa za ujedinjenjem dalmatinskih biskupija. Kako bi to postigli odlučili su organizirati crkveni sabor, ali za to im je trebala Papina pomoć. Papa je pristao pomoći jer je želio razriješiti pitanje glagoljaša. Sabor je naposljetku održan u Splitu, središtu nadbiskupije, ali biskupi nisu riješili problem glagoljaša, već su se dogovorili oko ujedinjenja dalmatinskih biskupija i odabrali splitskog nadbiskupa za metropolita Dalmacije. Na tom je saboru sudjelovao i Tomislav koji je podržao odluke sabora jer su mu pomagale u učvršćivanju vlasti i ujedinjenju zaleđa i dalmatinskih gradova razjedinjenih mirom u Aachenu. Ujedinjavanje hrvatskog prostora smatra se jednim od najvećih Tomislavovih uspjeha.

5.4.1. Kralj Tomislav

Tomislav je prvi hrvatski vladar kojemu je papa dao titulu kralja. Ninski biskup Grgur proglasio ga je kraljem na Duvanjskom polju između 920. i 925. Nakon krunidbe kralj Tomislav potvrdio je nasljednu kraljevsku lozu Trpimirovića. Dogovoreno je da će u slučaju izumiranja te loze hrvatski banovi birati novog kralja iz šest hrvatskih plemena: Kačića, Kukara, Svačića, Čudomerića, Mogorovića i Šubića.⁶⁷

O krunidbi kralja Tomislava predaja kaže:

Kraljo Tomislavo, kada je u stara vrimena vlado Rvackom, bio je krunisan u Kongori pod čvorovim rastom, a i danas se zna gdje je bila crkva u kojoj se Tomislav krunio. Kako stari

⁶⁶ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 104.

⁶⁷ Lojkić, Mladen. 2007. *Kletva kralja Zvonimira*. Vlastita naklada. Zagreb; str. 147.

*ljudi pamte i pripovijaju, ukopan je Tomislav na Jabuci njivi (na Čondraku) i pored Tomislava ukopana su još tri poglavita rvacka kralja. Najprvo je na cilom svitu od svih svitskih vladara onoga staroga vaktā, najprvo je Tomislav okrunjen. Stari su naši pripovijдали da je naroda bilo za vrijeme krunisanja Tomislava tri i po milijuna i od Stržnja do Sovićki vrata ispod kapka mogo si proć da ćovik pokiso ne bi.*⁶⁸

Predaja opisuje i crkvu sv. Ilije u kojoj se navodno posvetio kralj Tomislav nakon krunidbe:

*U Mesijovini se nalazi Gradina i tu je bila crkva sv. Ilije i kazivali su da je se tu kralj Tomislav doša posvetit poslje krunisanja. I danas se to misto zove Crkvina. Tu su nađeni neki grebovi i kaže se ako se kopa po strani od Duvna da odma počme nevrime. To je sveto misto i ne smi se dirat u grebove.*⁶⁹

Klaić u svojoj *Povijesti Hrvata* opisuje sabor na Duvanjskom polju i krunidbu kralja Tomislava napominjući kako njegov opis nije povijesno utemeljen. Može se zaključiti da je povjesničar svoj opis temeljio na povijesnim predajama koje su se pripovijedale u narodu. O krunidbi kralja Tomislava nema mnogo povijesnih podataka, ali se zahvaljujući kazivanjima i danas vjeruje kako se odvila upravo na Duvanjskom polju, u zapadnoj Bosni:

*Na urećeni dan prekrio je Duvanjsko polje silan narod, s oružjem u ruci, a razdijeljen po plemenima i rodovima. Eto već i kralja gdje u svećanu provodu ide u crkvu. Najprije ide sjajna kraljeva tjelesna straža u oklopima sa srebrnim i pozlaćenim šljemovima na glavi, sa štitom u jednoj ruci, a kopljem u drugoj. Za njima dolazi svećenstvo slavenskog i latinskog obreda s užganim svijećama noseći također križeve, sv. moći i različite crkvene posude. (...) Napokon dolazi i kralj. (...) Pred crkvom ćeka kralja više svećenstvo, Papini poslanici s prvostolnikom splitskim i drugim biskupima, te vode kralja u crkvu. Usred crkve pita krunitelj narod, hoće li da bude novi kralj zakonito okrunjen. Kad narod odgovori da hoće, odvede krunitelj – svećenik kralja na jedno uzvišeno mjesto kraj žrtvenika gdje je već namješteno kraljevo prijestolje. (...) Ovako po prilici proslavljena bi krunidba kralja Tomislava.*⁷⁰

⁶⁸ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 302.

⁶⁹ Isto; str. 302.

⁷⁰ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 105.-106.

Tomislav je bio poznat kao vrsni vojskovođa. Pobjeda njegove vojske nad Mađarima na planini Gvozd ušla je u narodnu predaju. Klaić navodi kako su Mađari pod vodstvom kralja Arpada krenuli u pohod na hrvatski prostor, ali ih je u tome spriječio Tomislav koji je uz pomoć svoje vojske pobijedio u boju te proširio svoju državu do Drave i Dunava:

Jednog ljetnog predvečerja šetao je knez Tomislav bedemima svojega tvrdog grada Bijača, što se smjestio između trogirskog i donjokaštelanskog Velog polja. Šetao je Tomislav i razmišljao o svojim državničkim poslovima. Odjednom primijeti kako gradskim vratima prilazi u galopu manja skupina konjanika. Kad su se straže uvjerile da je riječ o hrvatskim glasnicima, pustiše ih pred kneza. „Odakle vi stigoste? Vidim da ste prašni i umorni?“, upita ih Tomislav. „Stižemo izdaleka“, odgovoriše ovi. „Iz naše Posavine – Panonije, iz Siska. Došli smo ti kneže javiti da su Mađari opet prodrli preko Drave i pustoše naše gradove i sela. Molimo te, pomози nam.“ „Pomoći ću našoj braći na sjeveru čim prikupim vojsku“, reče Tomislav i naredi da se na najvišu kulu Bijača postavi njegova kneževska ratna zastava. Već drugi dan otposlа tekliće svim vojvodama da se što prije sakupe u njegovu dvoru. A kada su se ovi sakupili, knez Tomislav im reče: „Vojvode, draga braćo moja, brzo sakupite moju silnu vojsku i idemo istjerati dušmana iz Hrvatske, naše zemlje svete. Pogubili su nam Mađari našeg bana posavskog, osvojili Posavinu i sada su se utaborili na Gvozd – planini, gdje piruju krvno pirovanje.“ Vojvode poslušашe kneza i za nedjelju dana dovedu veliku vojsku na polje ispod Bijača. Na čelo vojske stavi se Tomislav, a uz njega junak Mihajlo Višević iz kršne Hercegovine. Tri su dana jahali do planine Gvozda. (...) Četvrti dan primakli su se u Gvozdove klance. Kad bi peto jutro osvanulo, na mađarsku hordu udariše Hrvati. Od silnoga udara stade se tresti polje i planina, stade vriska konja i junaka i piska s tetiva strelica i zvizga ljutih posjeklica. I tako sve dok tama nije na Gvozd pala. A kada je novo jutro osvanulo i žarko sunce ogranulo nigdje više živa Mađara. Iskoristili su tamu i pobjegli glavom bez obzira. Tada knez Tomislav naredi da se krene dalje u potjeru i oslobodi Posavina. Krenuše ravno prema bijelom Sisku gradu gdje ih na polju dočekaše hrabri branitelji i sav narod, a djevojke, Posavkinje mlade, zaigraše kola i zapjevaše pjesmu:

„Bog poživi lava Tomislava,

Komu slava svijetom poigrava.

Na sablji je zaslužio slavu

Hajdemo mu okruniti glavu.“

Kada su to čuli vojvode i ostali junaci, dođoše pred kneza Tomislava i ovako mu govoriše:

„Tomislave, od Hrvata lave.

Tebe gusle javorove slave.

Na sablji si donio slobodu

Izmučenom ovom narodu.

Zato, bane, naše pouzdanje,

Vladaj našom Posavinom ravnom,

Tom junačkom banovinom slavnom.

Kruna ti se blještala na glavi!

Od hrvatskih naših banovina

Nek' Hrvatska bude kraljevina!”

I nakon ovog slavnog boja svi hrvatski župani od Drave do mora Jadranskoga priznaše kneza Tomislava za svog vrhovnog vladara. To Tomislava ponuka da se proglasi kraljem, a Hrvatsku kraljevinom kao što su bile i druge velike zemlje.⁷¹

5.5. Tomislavovi nasljednici do Dmitra Zvonimira

Tomislav je umro oko 928., godinu dana nakon sklopljenog mira s Bugarima.⁷² Naslijedio ga je sin Krešimir I. o kojemu se vrlo malo zna. Potomci su ga nazivali Starijim kako bi se razlikovao od nasljednika istog imena.⁷³ Krešimira I. službeno je naslijedio sin Miroslav, ali s obzirom na to da je bio maloljetan, u njegovo je ime vladao ban Pribina koji je ubrzo dao ubiti Miroslava kako bi mogao vladati samostalno. Međutim, hrvatski plemići i narod nisu željeli priznati njegovu vlast te u Hrvatskom Kraljevstvu dolazi do svojevrsnog građanskog rata koji je potrajao sve do Držislavova dolaska na vlast. Držislav je uz Miroslava

⁷¹ Đurić, Tomislav. 2007. *Legende puka hrvatskoga*. Meridijani. Samobor; str. 15.-16.

⁷² Dragić, Marko. 2011. *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*. Croatian Studies Review, Vol. 7., No. 1. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 62.-63.

⁷³ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 116.

bio jedan od sinova Krešimira I. Odlučio je osvetiti bratovu smrt te je oko 970. pobijedio bana Pribinu u boju.

Slika 3. Odlomak natpisa na kamenu iz doba bana Pribine pronađenog na Kapitulju kod Knina (polovica 10. st.).⁷⁴

Za vrijeme vladavine bana Pribine i građanskog rata Hrvati su izgubili velik dio svojeg teritorija. Nakon dolaska na vlast Držislav je zatražio pomoć Bizanta kako bi ojačao preostali dio. U kraljevstvu je vladao mir sve dok venecijanski dužd Petar II. Orseolo nije poslao svojeg vojvodu Badovarija Bragadina kako bi osvojio Jadran.⁷⁵ Držislav mu se htio suprotstaviti, ali ga je izdao stariji brat Svetoslav Suronja koji je odlučio surađivati s Mlečanima kako bi se domogao vlasti. Planirao je u dalmatinskim gradovima potaknuti pobune protiv Držislava kako bi olakšao Mlečanima dolazak na vlast. U tom je i uspio. Petar II. Orseolo i njegova vojska ulazili su u dalmatinske gradove (Osor, Zadar, Biograd, Trogir, Split) koji su se što s radošću, što zbog straha, predavali, a Držislav nije mogao ništa učiniti. Mlečani su proglasili vlast na Jadranskom moru. Ipak, Držislav se nije predavao i nakon nekoliko godina uspio je vratiti Split. Nakon toga umire, a nasljeđuje ga sin Krešimir II. koji je vladao skupa s bratom Gojslavom.

Krešimir II. uspio je oduzeti Mlečanima većinu dalmatinskih gradova (osim sjevernih) i opet ujediniti Hrvatsko Kraljevstvo. Nasljeđuje ga sin Stjepan I., a njega, pak, nasljeđuje sin

⁷⁴ Izvor: Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 117.

⁷⁵ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 118.

Petar Krešimir Veliki IV. koji je vladao od 1058. do 1075.⁷⁶ Vladao je bjelohrvatskom i slovinskom banovinom, vlast su mu priznavali Trogir i Split, a pokušavao je još pridobiti Zadar, Krk, Rab i Osor koji su za vrijeme njegove vladavine još uvijek priznavali mletačku vlast.⁷⁷ Petar Krešimir IV., poput svojih prethodnika, nije imao stalnu prijestolnicu. Boravio je u Kninu, Ninu i Biogradu, koji se u to vrijeme čak smatrao glavnim gradom Hrvatskog Kraljevstva. O boravku kralja Petra Krešimira IV. u Biogradu za vrijeme Božića govori i povijesna predaja:

U kraljevskom gradu Biogradu sve je bilo spremno za svečani doček još jednog Božića, a posebno se sve pripremalo za kraljevsku obitelj na dvoru kralja Petra Krešimira IV. Dan prije Badnjaka snijeg je zabijelio biogradsko zaleđe. Oduševljen ovim rijetkim događajem Krešimir je poželio da Badnjak provede u vožnji tim krajem. Odredili su kraljevu pratnju, uredili najbolje konje i sve je bilo spremno za pohod. Na badnje jutro kralj Krešimir s kraljicom i sinom Stipanom u kočiji, a za njima njihova pratnja, razvozili su se po hladnom zraku i kad su ogladnjeli odlučili su potražiti mjesto gdje će predahnuti. U tom trenu pred njega su stala dva čovjeka. Jedan mlad i bogat, a drugi star, čedan i skromno odjeven. Bogataš kralju ponudi svoje dvore da se skupa sa svojim dvorjanima okrijepi vinom i ribom. Kralj se obrati starom upitavši ga što bi on htio. Starac mu se tada predstavi kao njegov bivši sluga, sokolar Aprić koji je, nakon ponude bogataša, odustao od poziva kralju da se okrijepi u njegovoj kućici između dva drveta. Kada je Krešimir to čuo, odbio je bogataša i odlučio se za starčev skromni dom. Njegova kućica bila je pretijesna za svu tu gospodu. Smeteni sokolar Aprić razveselio se kada je shvatio da kralj od njega traži da mu da mlijeka, sira i kruha čega je u njegovoj kući bilo na pretek. Sve do kasnog poslijepodneva razgovarala su i zabavljala se gospoda u sokolarevoj kući, a kralju Krešimiru to je bilo najdraže Badnje večer u životu. Kao znak zahvalnosti naredio je da se na Božić starom sokolaru odnesu bogati kraljevski darovi. Na proljeće je sokolar Aprić, uz svoja dva drveta lipe zasadio i treće na uspomenu dobrote i milosti hrvatskog kralja Krešimira.⁷⁸

Petar Krešimir IV. tijekom svoje vladavine često je putovao po kraljevstvu kako bi ujediniio ljude i prostor te pomogao u rješavanju sporova i problema. Zbog toga ga još nazivaju *obnoviteljem hrvatske države*.⁷⁹ Ipak, nije mogao sam držati sve pod kontrolom. Na

⁷⁶ Isto; str. 129.

⁷⁷ Isto; str. 129.

⁷⁸ Đurić, Tomislav. 2007. *Legende puka hrvatskoga*. Meridijani. Samobor; str. 20.-21.

⁷⁹ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 135.

sjeveru kraljevstva veliku opasnost i dalje su predstavljali Ugari s kojima nije imao nikakve rodbinske veze. Zato je za bana slavonskog dukata na sjeveru postavio Dmitra Zvonimira koji se oženio Jelenom, sestrom ugarskih nasljednika Gejze I. i Ladislava. Krešimir je umro oko 1075. i u kraljevstvu odmah dolazi do problema oko nasljednika. Stvorile su se tri struje; jedna je kao nasljednika htjela Stjepana, Krešimirova sinovca, druga je htjela bana Dmitra Zvonimira, a treća župana Slavca.⁸⁰ Mnogo je pristaša u hrvatskom narodu imao Slavac koji je sam sebe proglasio vladarom. Ipak, mnogi nisu željeli priznati Slavčevu vlast, te u pomoć zovu Normane pod vodstvom vojskovođe Amika kako bi ga svrgnuli s vlasti. Normani su oteli Slavca kojemu se otad gubi svaki trag. Hrvatsko je kraljevstvo u kratkom razdoblju opet ostalo bez vladara. Krešimirov sinovac Stjepan bio je boležljiv i nije imao ambiciju postati hrvatskim vladarom stoga je jedino rješenje bio Dmitar Zvonimir. Njegov je izbor podupirao i papa Grgur VII. koji je želio da njegovu vlast prihvati što veći broj europskih vladara. Tako je i bilo. Godine 1075. Dmitar Zvonimir postaje novim hrvatskim kraljem.

5.6. Dmitar Zvonimir

Dmitar Zvonimir istaknuo se za vrijeme svojeg banovanja u slavonskom dukatu (banovini). Iako nije pripadao Krešimirovoj lozi, naslijedio ga je nakon njegove smrti. U tome su mu pomogle borbe koje su se odvijale u to vrijeme, ali i njegov status te snažne veze s Ugarima. Naime, Zvonimira supruga Jelena bila je kći ugarskog kralja Bele I. Arpadovića i sestra ugarskih nasljednika Gejze I. i Ladislava. Zvonimir i Jelena upoznali su se 1064. u Pečuhu gdje je Zvonimir došao kao poslanik kralja Petra Krešimira IV.

Predaja opisuje upoznavanje Jelene i Dmitra Zvonimira:

Mlada Jelena bila je po ljepoti nad svim gospama. (...) Visoki i stameni Demetrius, Ahilu sličan, stajao je pred šatorom u blještavu oklopu što je prijanjao uz tijelo kao ljuska uz ribu i davao slobodu kretnjama. Kada je vitez Tellenbach dirnuo kopljem kunu na Demetriusovu štitu, spusti Jelenin zatočnik srebrni vizir i bez pomoći štitonoše uzjaše konja te dojezdi do dame svojega srca, koja sveže svijetloplavi rubac oko junakova koplja. U prvom srazu slomiše se koplja obojice ratnika, a Demetrius se jedva održa na sedlu. Uzmu nova koplja, uzmu i zalet jači nego prvi put, zatrese se zemlja od silnoga galopa teških konja, ukosi Demetrius štit tako vješto da Tellenbachovo koplje sklizne uz vrh kunine njuške i pogodi u

⁸⁰ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 137.

prazno, a hrvatski vitez sruši protivnika u pijesak, pozdravi gospu koja je bila ustala, rumena i ponosna. (...) Čvrsto je odlučila da već sutradan razmotri s braćom neodgodivo pitanje svoje udaje te je do jutra smišljala važne državne razloge zbog kojih bi takav brak bio poželjan i koristan. Znala je da Ladislav i Gejza vole Demetriusa, ali je i načula da bi je mogli udati za uglednoga Kumanca. „Vi morate i dalje nastojati da jedan od vas postane ugarskim kraljem”, rekla je braći kada su se u podne otriježnili. „Vrlo rado”, složili su se. „Kada se to zbude, bit će dobro da se na hrvatskom prijestolju nađe prijateljski kralj. Ja ću učiniti sve da uzvisim Demetriusa jer on zaslužuje krunu više od bilo kojega Hrvata. Da bih to mogla učiniti, moram se udati za njega.” Braća su je podsmješljivo promatrala znajući da veo državnih razloga navlači preko obične ženske žudnje. No, nisu se protivili jer razlozi bijahu umjesni, a oni su Jeleni ionako u svemu popuštali još od vremena kad je bila hirovita djevojčica.⁸¹

Prema predajama, Jelena je nakon udaje nagovarala Zvonimira na preuzimanje kraljevske titule od Petra Krešimira IV. Međutim, Zvonimir se s njom nije slagao i govorio joj je da će jednom doći i njegovo vrijeme te da treba biti strpljiv:

Pokušala je navući Zvonimira na tanak led izdaje, ali je njegov značaj bio čvrst kao led koji okuje Dunav u oštrim zimama. Jelena odustade od nauma da muža digne na kralja. Pratila je Zvonimira na putovanjima i sve se većma čudila i divila njegovim vrlinama.⁸²

Ipak, Jelena se nije tako lako mirila s čekanjem. Uvidjela je izvrsnu priliku za Zvonimira u trenutku smrti Petra Krešimira IV.:

Ali Ugrinka ipak nije pristajala da bude samo vijenac muža svojega te se probudila iz sretnoga snatrenja u času smrti Petra Krešimira, nutkajući Zvonimira da bez oklijevanja preuzme krunu, što ovaj odbije jer se bio zakleo kralju da će biti pri ruci nesposobnom mu sinovcu Stjepanu. Tada se rasrdi Jelena, a posve pomahnita kada potom Slavac preduhitri Zvonimira i proglasi se kraljem. „Sve će doći na svoje”, govorio je ban vrlo uvjeren. „Ja odavno znam da ću vladati Hrvatskom i zato nisam nemiran. Možda me Bog iskušava kako bi me zatim bolje nagradio.” „Ti si dobra budala. Vlast je žena koja ne čeka dugo u praznoj postelji.” Nemalo dana potom isprazni se opet hrvatsko prijestolje i tada reče Zvonimir: „Eto, dosta sam čekao i udvorno se uklanjao manjima od sebe. Sada je moj čas.”⁸³

⁸¹ Hitrec, Hrvoje. 2012. *Hrvatske legende*. Školska knjiga. Zagreb; str. 29.-31.

⁸² Isto; str. 31.

⁸³ Isto, str. 32.

5.6.1. Krunidba Dmitra Zvonimira

Godine 1075. izaslanik pape Grgura VII., opat Gebizon, okrunio je Dmitra Zvonimira za hrvatskog kralja u Solinu, u crkvi sv. Petra i Mojsija. Papa je tim činom pomogao Zvonimiru u dolasku na vlast, a Zvonimir se s druge strane obvezao služiti papi.

Predaja opisuje krunidbu:

Blagi je burin puhao solinskim poljem kad je početkom listopada Zvonimir jahao među narodom prema crkvi sv. Petra, a uz njega prvostolnik splitski Lovro, hrvatski biskup i brojni biskupi od Osora do Trogira, te banovi i župani hrvatskih zemalja. U crkvi stavi papin poslanik hrvatsku krunu na glavu Zvonimirovu, a novi kralj izreče zavjernicu da će uvijek činiti što rimski papa bude od njega tražio. Dok je govorio pade kraljev pogled na peharnika Tadiju Slovinca i nađe sjenu u njegovim očima. No, i Tadija uskoro priznade da je savez koristan, posebno kad je papa čvrstom rukom pritegnuo kneza Vecelina, koji je htio nauditi Hrvatskom Kraljevstvu. Taj odani Tadija bio je došao sa Zvonimirom i Jelenom sa sjevera, uvijek pribran i mudra savjeta, no Jelena je od njega zazirala jer joj se činilo da nešto skriva pod dugom kosom koja mu je često padala preko očiju. Nije znala da je Tadija zaljubljen u nju od dana kada ju je prvi put vidio, no ljubav je skrivao kao zmija noge, nepronican i naoko hladan.⁸⁴

Zvonimir se papi zakleo na vjernost i darovao mu samostan sv. Grgura u Vrani, o čemu svjedoči sačuvana Zvonimirova zavjernica:

U ime svetog i nerazdjeljivog Trojstva, godine od upućenja Gospodnjega 1076., indikcije 14, mjeseca oktobra. Ja Dimitrije, koji se nazivam i Zvonimir, Božjom milošću ban Hrvatske i Dalmacije od Tebe, Gospodine Gebizone, ovlaštena zato od našega gospodara pape Grgura, kao legata Apostolske Stolice — mačem, žezlom i krunom ovjenčani i ustoličen i kralj — pošto su me na saboru u bazilici sv. Petra u Solinu svekoliko svećenstvo i narod jednodušno izabrali vladarom kraljevine Hrvata i Dalmatinaca, obećajem, zadajem Ti riječ i tvrdu vjeru da ću nepokolebivo vršiti sve što mi nalaže Tvoja časna Svetost tj., da ću vazda i u svemu držati zadanu vjeru Apostolskoj Stolici. Neopozivo ću čuvati, što su god u ovom kraljevstvu odredili ili će odrediti, bilo Apostolska Stolica, bilo njezini legati. Pravdu ću promicati, crkve ću braniti. Starat ću se da se crkvama podaju prvijenci od plodova, desetina i sve što im

⁸⁴ Hitrec, Hrvoje. 2012. *Hrvatske legende*. Školska knjiga. Zagreb; str. 32.

pripada. Nadzirat ću život biskupa, svećenika, đakona, podkađona, da čisto i u stezi živu. Zaštitivat ću siromahe, udovice i siročad. Sprječavat ću nedopuštene ženidbe među rođacima. Ustanovit ću zakoniti miraz kod udavanja — prstenovanjem i svećeničkim blagoslovom. A neću dopustiti da se ovi brakovi razrješuju. Zabranit ću prodavanje ljudi u roblje. Napokon ću pomoću Božjom sve vjerno vršiti što traži pravda u državi. Odlučujem da ću svake godine na dan uskrsnuća Gospodinova za predanu mi kraljevinu plaćati sporazumno i na savjet sviju mojih doglavnika sv. Petru danak od 200 bizantijskih zlatnika. A želim, potvrđujem i tražim da i moji nasljednici to isto čine. Povrh toga darujem, prepuštam i određujem Apostolskom prijestolju samostan sv. Grgura, koji se zove Vrana, sa cjelokupnim njegovim blagom, tj. srebreni kovčeg, u kojem su moći svetog tijela istog blaženog Grgura, nadalje dva križa, kalež i patenu, dvije zlatne krune urešene draguljima, Evanđelje ispisano srebrenim pismenima. Konačno, sva njegova pokretna i nepokretna dobra, neka rečeni samostan vazda služi za hospicij legatima sv. Petra papinim kao njihovo isključivo vlasništvo. Ali, uz uvjet da nikad ne prijeđe u druge ruke, već neka uvijek ostane svojina sv. Petra. Čuvat ćemo ga pak ja i moji nasljednici, da bude slobodan i siguran od svakog čovjeka. Usudi li se tko da ludom drskošću spomenutom samostanu ugrabi štogod od navedenog blaga, neka poslušaj onaj strahoviti sučev glas što će ga morati čuti sotona sa svojim anđelima. Osim toga, budući da Bogu služiti znači kraljevati, ja se predajem Tebi kao zamjeni u blaženog Petra i našega gospodara pape Grgura i njegovih nasljednika na Apostolskoj Stolici i predajući ovu (vazalsku) vjernost, zakletvom učvršćujem: Ja, velim, Dimitrije, drugim imenom Zvonimir, milošću Božjom i darom, Stolice kralj, od ovoga časa unaprijed bit ću vjeran sv. Petru i papi Grguru, mome gospodaru i njegovim zakonito izabranim Nasljednicima. Neću ni savjetom ni činom pomagati, da budi on, budi njegovi nasljednici pape ili njihovi legati izgube život ili koje udo svoga tijela ili slobodu. Neću nikome na njihovu štetu odati tajne koje bi mi povjerili. Kraljevstvom pak, koje primam iz Tvoje ruke, gosp. Gebizone, vjerno ću upravljati. Nikada neću niti ovu državu niti pravo na nju nikojim načinom oteti Apostolskom Prijestolju. Svečano ću primiti moga gospodara papu Grgura, njegove Nasljednike i legate, kada dođu u moju državu, časno s njima postupati, a tako i natrag ih otpremiti. Pa kudgod me pozovu, pravično i iskreno ću im služiti, kako budem mogao.⁸⁵

⁸⁵ Maslač, Nikola. 1941. *Hrvatski kralj Zvonimir plemeniti. Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Vol. 22., No. 2. Nadbiskupsko Sjemenište i Gimnazija u Travniku. Travnik; str. 174.-175.

Zajedno s kraljem okrunjena je i kraljica Jelena koju je narod prozvao *Jelenom Lijepom*.⁸⁶

5.6.2. Vladavina Dmitra Zvonimira

Kralj Dmitar Zvonimir nije imao jednu prijestolnicu, već je povremeno boravio na više mjesta. Godine 1076. prijestolnica mu je bila u Biogradu, a između 1076. i 1078. u Kninu i Ninu.⁸⁷ Često ga se moglo vidjeti i u dvorcu na Solinskom polju. Narod pamti Zvonimira kao snažnog i poštenog vladara koji je uspješno rješavao sporove među ljudima. Poznat je po Bašćanskoj ploči, odnosno darovnici benediktincima iz samostana sv. Lucije na otoku Krku. Naime, Zvonimir je benediktinskim redovnicima dao zemlju za izgradnju crkve u Jurandvoru pokraj Baške na otoku Krku. O tome svjedoči darovnica napisana na kamenu i to hrvatskim jezikom i glagoljskim pismom. Danas se čuva u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Slika 4. Bašćanska ploča.⁸⁸

Prema predaji, Zvonimir je stolovao u kraljevu dvoru u Kninu. Da je samo do njega bilo, nikakva mu sjaja ne bi trebalo, ali je Jelena Lijepa željela svu raskoš koja priliči kruni. Sama je birala pouzdane ljude za mnoge poslove na dvoru, od posteljnika sve do ubrusara, ostavljajući mu izbor pisara i sokolara. Kralj ionako nije pustio korijenje u Kninu. Kao i u onim vremenima dok bijaše banom te je lutao svojom banovinom, tako je i sada putovao

⁸⁶ Dragić, Marko. 2011. *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*. Croatian Studies Review, Vol. 7., No. 1. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 66.

⁸⁷ Isto; str. 67.

⁸⁸ Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=6206> (Stranica posjećena: 1. svibnja 2020.)

velikim kraljevstvom, presuđivao i darivao imanja, što je gdjegdje i zabilježeno na Krku lijepo i opširno, uklesano u vječnost.⁸⁹

O kraljevanju Dmitra Zvonimira piše i pop Dukljanin u svojem *Ljetopisu*:

I osta kraljem Zvonimir, koji počteni kralj, sin dobroga spomenutja, poče crkve veoma čtovati i ljubiti. I poče dobre pomagati, a progoniti zale. I bi od svih dobrih poljubljen, a od zlih nenavijen, jere ne mogaše zla vidjeti. I tako ne biše on za Hrvate, zašto oni neće biti dobrotom dobiti, da bolji su pod strahom. I za dobroga kralja Zvonimira biše vesela sva zemlja, jere biše puna i urešena svakoga dobra i gradovi puni srebra i zlata. I ne bojaše se ubogi da ga izji bogati, i nejaki da mu vazme jaki, ni sluga da mu učini nepravo gospodin. Jere kralj svih branjaše, zašto ni sam prezpravedno ne posidaše, tako ni inim ne dadiše. I tako veliko bogactvo biše, tako u zagorje kako i u primorje, za pravednoga kralja Zvonimira. I biše puna zemlja svakoga blaga, i biše veće vridna ureha na ženah i mladih ljudi, i na konjih, neri nada sve imanje. I zemlja Zvonimirova biše obilna svakom raskošom, ni se nikoga bojaše, nit im nitkore mogaše nautiti, razmi gnjiv Gospodina Boga, koji dojde svrhu ostatka njih, kako pismo govori: „Otci zobaše kiselo groždje, a sinovom zubi utrnuše.”⁹⁰

Budući da je pop Dukljanin svoj *Ljetopis* napisao na temelju predaja koje su se pripovijedale u narodu, vidljivo je da je narod bio zadovoljan vladavinom Dmitra Zvonimira. Bio je *počteni kralj* koji se brinuo za svoj narod i njegovu dobrobit. Za vrijeme njegova kraljevanja Hrvatsko Kraljevstvo razvijalo se i osnaživalo.

Predaja kaže da zemlja *Zvonimirova bijaše puna obilja* i da je *mir vladao u Primorju i Zagorju*. *Kada je na ugarsko prijestolje sjeo Jelenin brat Ladislav, činilo se da ništa ne može pomutiti Zvonimirovu radost. Nastavile se sretne godine, sve do dana kada je mladahni Radovan pao s konja i udario glavom o kamen, te umro na majčinim rukama. Ta nesreća bijaše znak da se nebo mrači i nije trebalo dugo čekati nove nevolje, koje stigoše lađom iz Italije.*⁹¹

5.6.3. Ubojstvo i kletva Dmitra Zvonimira

Dmitar Zvonimir posljednji je veliki hrvatski kralj. Umro je i pokopan u Kninu oko 1089. Među hrvatskim povjesničarima ne postoji jedinstven stav vezan za okolnosti u kojima je

⁸⁹ Hitrec, Hrvoje. 2012. *Hrvatske legende*. Školska knjiga. Zagreb; str. 33.

⁹⁰ Mužić, Ivan. 2002. *Hrvatska kronika 547-1089*. Matica hrvatska. Split; str. 130.-131.

⁹¹ Hitrec, Hrvoje. 2012. *Hrvatske legende*. Školska knjiga. Zagreb; str. 34.

umro. Neki tvrde da se Zvonimir razbolio oko 1086., a u njegovo ime vladao je kraljevski namjesnik Pribimir.⁹² Ipak, najpoznatija je teorija o Zvonimirovu ubojstvu u blizini Knina. Prema toj teoriji, nekolicina Hrvata urotila se protiv Zvonimira i odlučila ga ubiti jer nije željela sudjelovati u križarskim pohodima u koje ih je pozivao kralj. Naime, Zvonimir se odlučio odazvati Papinu pozivu u križarski rat jer mu se zakleo na vjernost u trenutku svoje krunidbe. Nije mogao odbiti Papin poziv, a narod to nije htio prihvatiti pa su ga pobunjenici ubili u njegovu šatoru pokraj crkve sv. Cecilije u blizini Knina. Zvonimir je, shvativši da je izdan, izrekao svoju poznatu kletvu kojom je prokleo Hrvate na vječno sužanjstvo. Predaja o nasilnom ubojstvu Dmitra Zvonimira prvi se put pojavljuje u *Ljetopisu* popa Dukljanina koji kaže:

Po ovi način i u to vrime zgodi se da cesar rimski s voljom svetoga otca pape posla posle i listove svoje ovako g dostojnomu kralju Zvonimiru, proseće i moleće kako draga brata i meju kralji krstajnskimi kralja počtovanoga: „Ovo te molimo i prosimo, da skupiš k sebi svu gospodu zemlje tebi podložne, i svih od vridnosti. I kada bude skupščina, da pročtiš meju svimi ovi drugi list, koga s tvojim listom šalje se od strane naše, gospodstvu vašemu, moleće, kada pročte, da odgovore, i da dadu nam na znanje volju svoju i odlučenje, ko učine vitezi i baruni s voljom gospodstva tvoga.” I tako dobri i sveti kralj Zvonimir, prijamshe listove od pape i cesara, zapovidi po sve kraljevstvo svoje da bude skupščina i sa shodom u Petih Crikvah u Kosovi, da svaki bude do dan dvadeset i pet, i prišatče vrime da pride mnoštvo veliko. I legošje vojske i naredišje straže. I kada dojde dan, da učini slavni i dobri kralj Zvonimir otvoriti listove pape i cesara velikoga grada Rima, s voljom svetoga otca pape, koji kazahu: „Brata našega Zvonimira molimo s vlasnici i pukom zemlje kraljevstva njegovoga, da bi hotil odlučiti, i s nami biti zajedno s pomoću ine gospode krstjanske, koji ovakve listove imaju od nas, i oni da odluče volju njih, i da nam dadu na znanje, jesu li k volji našoj pristali, ča jest s dopušćenjem Božjim i sina njegovoga, koji jest porojen od Dive Marije, i muku trpel i krv prolio na drivo križa, i na njem umoren; koja smrt bi odkupljenje svita i oslobojenje svetih otac iz limbene tamnosti. I tako s dopušćenjem njegovim i s pomoću u njega virujućih jesmo odlučili osloboditi mista, koja je za ljubav našu okrvavio, i gdi je pridao duh otcu kroz muku i trud i greb, u kom bi položeno prislavno tilo njegovoga.” I to čuvše Bogom prokleti i nevirni Hrvati. (...) Tada čuvši toj nevirnici, ne daše ni listove dočtiti, i skočiše, ne samo da bi pristali na dostojnu molbu, svetoga otca pape i cesara rimskoga, da sveta mista iz ruk poganskih izmu i oslobode, da oni Bogom počeše kričati i vikati na svetoga kralja, tužeći se i vapijući

⁹² Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 143.

jednim glasom, kako na Isukrsta Židove: da on išće izvesti njih iz domov njih, iz žen i ditce njih, i s papom ter s cesarom odtimati mista, gdi je Bog propet i gdi je greb njegov. „A što nam je zato?” I nevirni Hrvati vazeše zlu misal i nepravedan svit, i meu sobom zlo više učiniše, i sebi i ostatku svomu rasap i vičnje pogrjenje. I tako počeše upiti kakono Židove vapiše na Isukrsta, kada reče poglavica: „Bolje da jedan umre, nere tolik puk da pogine.” I tako sramotni i nevirni Hrvati počeše govoriti vapijuće kao psi ali vuci: „Bolje da on sam pogine, ner da nas iz didine cića Boga i inim mista toliko daleko obuimati, zemlje i gradove.” I ne inako, nere kako psi lajući kada idu, tako oni na dobroga kralja Zvonimira, komu ne daše ni progovoriti, nere z bukom i oružjem počeše sići njega, i tilo njegovo raniti, i krv prolivati svoga dobroga kralja i gospodina, koji, ležeći u krvi izranjen velicimi bolizni, prokle nevirne Hrvate i ostatak njih Bogom i Svetimi njegovimi, i sobom, i nedostojnom smrtju njegovom i da bi veće Hrvati nigdar neimali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku podložni bili. I tako ležeće a Hrvate proklinjuće izdahnu. I pojde duh njegov, po milosti onogaj ki sve može, s anjeli veseliti se u vike vikom.⁹³

Predaja kaže da je u papinu pismu pisalo da Zvonimir treba skupiti vojsku i krenuti na istok, te zajedno s ostalim kršćanskim vladarima spasiti Spasiteljev grob. Nije se Zvonimiru mililo postupiti kako mu je iz Rima naloženo, ali kako nikada u životu nije pogazio riječ danu svjesno i trijezno, tako ni sada ne mogaše odbiti što je u času krunidbe obećao. Pošalje glasnike na sve strane i zapovijedi banovima, barunima, velikašima i knezovima da se skupe na nedjelju Cvjetnicu u Petrovu polju niže Knina. Stizali su umorni od puta kroz planinske klance u kojima još bijaše snijega i leda, razdraženi i mrki, jer se bilo pročulo što slijedi. Razapeli su šatore i zapalili vatre u travanjskoj noći, a i Zvonimir dade da mu podignu šator u blizini crkve sv. Cecilije, želeći im biti bliže i nagovoriti ih lijepim riječima. Šutjeli su i kimali glavama, pa kralj ode na počinak smućen i turoban. Kad se ujutro pojavi u slavi na narodnom saboru, te jasno i bespogovorno pozove Hrvate da zgrabe oružje i pođu na Jeruzalem, začu se isprva tiho mrmorenje, a zatim sve glasniji uzvici nezadovoljnih, koji rekoše da neće napustiti svoju domovinu, svoje žene i djecu. Kada je utrnulo sunce, ode Zvonimir u svoj šator, vrlo srdit i tjeskoban, te reče vinotoči i štitonoši da ni s kim ne želi razgovarati. I dok je kralj uz krčag vina prematao mračne misli, okupi se u šatoru baruna Ljutstraha desetak velikaša. Njima se u gluho doba noći pridruži i Tadija Slovinac. Dugo su pili i šaptali, dok Dragonja ne reče glasno i konačno: „Bolje da jedan pogine, nego sav

⁹³ Mužić, Ivan. 2002. *Hrvatska kronika 547-1089*. Matica hrvatska. Split; str. 131.-133.

narod.” Opašu mačeve, dograbe bojne sjekire i raskole stražare pred Zvonimirovim šatorom, zakolju vinotoču i probodu štitonošu pa se bace na usnuloga kralja, te mu zadadu smrtne rane. Zadnji mu zarine bodež u prsa vjerni Tadija Slovinac. Vidjevši veliki kralj da će umrijeti, izgovori zadnjim dahom ovu kletvu: „Neka vam Bog naplati ovo umorstvo tako da Hrvati ne imali nikada više kralja od svoje krvi.”⁹⁴

Prema predaji, zadnje su Zvonimirove riječi upućene Hrvatima: *Nigdar ne imali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku podložni bili.* Po drugoj verziji, Zvonimirova je kletva glasila: *Dabogda nad vama tisuću godina vladao tuđi jezik.*⁹⁵ Iako se povjesničari nisu usuglasili je li Zvonimir umro prirodnom ili nasilnom smrću, njegova se kletva ostvarila i Hrvati doista nisu imali vlastitu državu sve do kraja 20. stoljeća.

5.7. Kralj Petar Svačić

Dmitar Zvonimir i Jelena Lijepa imali su sina jedinca Radovana koji je trebao naslijediti krunu nakon očeve smrti. Međutim, njegovo se ime ne spominje u posljednjim godinama Zvonimirove vladavine, pa se pretpostavlja da je umro prije svojeg oca. Prema predajama, poginuo je kao dijete pavši s konja. Iako je Zvonimir prekinuo vladavinu dinastije Trpimirovića, nakon njegove smrti vrlo kratko na prijestolje sjeda Stjepan II. Trpimirović. U Šibeniku je proglašen kraljem Hrvata i Dalmatinaca.⁹⁶ Vladao je svega dvije godine, a nakon njegove smrti dolazi do nereda u Hrvatskom Kraljevstvu. Budući da je Jelena nakon Zvonimirove smrti ostala udovica bez nasljednika, njezin je brat, ugarski kralj Ladislav, smatrao da polaže pravo na hrvatsko prijestolje. Zbog toga su se stvorile dvije struje; jedna koja je na prijestolju željela vidjeti ugarskog kralja Ladislava i druga koja je željela vladara narodne krvi. Oni koji su željeli vladara narodne krvi postavili su za kralja nekadašnjeg bana Petra Svačića (ili Snačića) koji je vladao iz Knina. Povjesničari nisu mnogo otkrili o njegovu životu i kraljevanju. Petar je poginuo u bitci na planini Gvozd koja se njemu u čast naziva i Petrovom gorom. Bitka se odigrala 1097. kad su Petar i njegovi vojnici pokušali spriječiti prodor ugarskog kralja Kolomana koji je naslijedio Jelenina brata Ladislava. Nakon Petrove

⁹⁴ Hitrec, Hrvoje. 2012. *Hrvatske legende*. Školska knjiga. Zagreb; str. 34.

⁹⁵ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 304.

⁹⁶ Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb; str. 146.

smrti hrvatsko se plemstvo nije uspjelo udružiti pa je Hrvatsko Kraljevstvo 1102. stupilo u državnu zajednicu s Ugarskom.⁹⁷ Koloman je postao kraljem Ugarske, Hrvatske i Dalmacije.

Iako nema mnogo povijesnih podataka o kralju Petru Svačiću, njegov lik vrlo je živ u povijesnim predajama. Jedna od predaja pripovijeda:

Zvonimirova kletva nije odmah pogodila Hrvate. Bijaše, naime, još živ onaj Stjepan kojemu je Petar Krešimir u svoje doba bio namijenio krunu, ali su toga boležljivoga strašljivca natjerali Hrvati da se zakopa u samostan pokraj Splita. Nevičan maču i konju, svjetovnim poslovima i spletkama, Stjepan se nije bunio. Uzgajao je kupus, molio se i postio. (...) Nadživio je kralja Zvonimira, kojega pogubiše srditi Hrvati. No, kako je Zvonimirov sin Radovan umro u mladim godinama, ostade sada zemlja bez nasljednika, pa se Hrvati prisjetiše bolnoga Stjepana i na silu ga izvukoše iz samostana, premda ih je molio da ga puste umrijeti u miru Božjemu. Županima i biskupima bilo je, međutim, jasno da će doći do meteža u kraljevstvu ako ne dadu krunu jedinom zakonitom koljenoviću od roda Krešimirovića. Stjepan bude okrunjen na radost puka, ali doskora učini ono što je odavno namjeravao – umre jednoga jutra u postelji. Tada se zbude čega su se svi pribojavali. Razbudi se hrvatska nesloga i razlije zeleni hrvatski jal, rastrgnu se Hrvati na mnoge stranke, od kojih je svaka nudila za kralja svojega ljubimca. Nastade krvav razdor, zaredaju silne otimačine i podla ubojstva. Dvije stranke bijahu najjače – ona kraljice udovice Jelene Lijepa, čija je ljepota hlapila, a častohlepa bujala, i ona Petra Svačića koji je bio župan cetinski i kninski, u rodu s Nelipićima i Kačićima. Jelena je htjela dovesti na hrvatsko prijestolje svojega brata, ugarskog kralja Ladislava, čemu se Svačić najžešće opirao. Petar Svačić bijaše ratnik. (...) Pismen kao benediktinac i rječit od prirode, Petar je okupljao oko sebe Hrvate koji nisu htjeli tuđinca za vladara, ali se ni oko domaćeg sina nisu mogli složiti. „Zar samo zato što svaki velmoža želi postati kraljem, mora stradati Hrvatska, zar ona mora umrijeti zbog vaše taštine”, govorio je nesložnima. „Hoće li nam vladati stranac, a sami imamo toliko slavni muževa da je doista svaki od njih zaslužio krunu! Pa ako sami ne možemo odlučiti, neka to učini kocka. No, zakunimo se prije da ćemo poštovati onoga tko bude izabran, jer je ulog prevelik da bi Bog prepustio izbor slučaju. Sretnikovu ruku vodit će, dakle, sam Svevišnji.” Je li se dogodio Božjom milošću ili je što drugo posrijedi, nije na nama da sudimo. Znano je tek da su kocke odredile Petra za kralja, što je on i prihvatio, te se zakleo da će braniti Hrvatsku na svakome mjestu i protiv svakoga tko se drzne ući u Hrvatsko Kraljevstvo s lošim

⁹⁷ Dragić, Marko. 2009. *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, No. 2-3. Split; str. 41.

namjerama. (...) Slao je biskupe, satnike i priore da prizovu razumu velikaše koji su pristali uz Jelenu, ali se oni ne odazivahu, te je Petar osjećao da i jest i nije kralj Hrvata. (...) Katkad se čak potajno nadao da će Jelenin brat provaliti u Hrvatsku i, čineći zlodjela, primorati Hrvate da se složno odupru. No, kad je ugarski kralj doista prešao Dravu, nisu se Hrvati u nizinama previše opirali. Žustrije su se bitke vodile u klancima Gvozda, premda se svako hrvatsko pleme borilo za sebe. Ladislav se tada povuče i javi Petru da Slovinska banovina ostaje samosvojom, a on da želi živjeti s njom u miru kao s dobrim susjedom. Ipak, ostavi sinovca Almoša da vlada između Drave i Gvozda. Čak utemelji Ladislav zagrebačku biskupiju, nepodložnu hrvatskom biskupu u Kninu. Svačiču bijaše jasno da mu Ladislav tako, usprkos lijepim riječima, otima pola kraljevstva, ali ne uspije skupiti dovoljno jaku vojsku da pođe na sjever, jer mnogi hrvatski boljari ostadoše pri svojem – da je, naime, Hrvatsko Kraljevstvo poslije Zvonimirove smrti zakonita baština ugarskog vladara, koji je najbliža svojta ubijenome kralju. Kad Ladislav doskora umre utihnuše njegovi zagovornici. (...) Da nije bilo križara koji su prolazili Hrvatskom i usput činili opačine, sljedeće bi dvije godine bile mirne i obilne. Ovako je Petar morao skršiti križarsko nasilje, oprezno koliko se dalo da se ne zamjeri Rimu. Čuo je da novi ugarski kralj Koloman ima iste brige s križarima koji su grnuli kroz Ugarsku pa je zajednička opasnost zblížila dvojicu kraljeva. Jednom su se i sreli pod šatorom na dravskoj obali. (...) Koloman tada još nije bio oženjen, ali je bacio oko na lijepu Busilu, kćer sicilijanskog grofa Rogera, te je zapitao Petra smije li dočekati zaručnicu u Biogradu. Hrvatski kralj bijaše sretan što može učiniti tu sitnu uslugu, ali je ipak zapitao koliko će brojna biti Kolomanova pratnja. „Tolika da vama Hrvatima ne bude zazorna, a opet impresivna da zadivi Busilu.” Kad je došlo vrijeme da Koloman prođe Hrvatskom i dočeka Busilu, stigne glas do Petra da oko ugarskoga kralja doista nije malobrojna pratnja, pa ni samo impresivna, nego velika i snažna vojska od pedeset tisuća, koja se sprema pokoriti ne samo Slovinsku, nego i Bjelohrvatsku banovinu. Štoviše, toj se vojsci pridružuju i mnogi hrvatski velikaši sjeverno i južno od Gvozda, isti oni koji su svojedobno priželjkivali Ladislava. Govorahu da nisu izdajnici, nego će uglaviti da Hrvatska ostane samostalnom zemljom, a samo će kraljeva osoba spajati dvije države. Očajni Petar ne dopusti da mu se na licu opazi malodušnost, već pozove vjerne Hrvate u boj. Bio je svibanj i mirisala je šuma kroz koju je nevelika Petrova vojska jahala prema sjeveru. Ispod Gvozda, na donjoj Kupi, prihvati ta šaka Hrvata bitku s Kolomanom i njemu odanim hrvatskim velmožama. Tko zna je li mu

grudi probilo ugarsko ili hrvatsko koplje, tek kažu da je dugo umirao dok su gavranovi slijetali, čekajući da premine zadnji kralj hrvatske krvi.⁹⁸

Predaja opisuje pogibiju posljednjeg kralja narodne krvi, Petra Svačića:

Borba bijesni planinom Gvozdom. Hrvati sve teže odolijevaju, ali se bore. Na čelu im kralj Petar Svačić. On se baca gdje bijes je najžešći i nasrtaji mađarski sve jači, a udarci sve češći. Kralj se nada jer prijestolje se ne ruši i narod svoju slobodu ne predaje bez krvi. Ali uzalud hrabrost pred tolikom silom nadmoćnih Mađara. Pogiboše Hrvati, a na gomili njihovih tijela ostao je sam kralj s mačem u ruci. Jednog trena nastane muk, sablasna tišina. Razrijede se ugarski redovi i između njih priđe Petru sam kralj Koloman u pratnji svojih vojskovođa i biskupa. „Petre, sam si”, reče mu Koloman. „Čemu ta borba? Što te rana peče? Vidim da si junak vrli. Zato se prigni i predaj, poljubi moju kraljevsku ruku, a ja ću te postaviti za hrvatskog bana i meni ćeš služiti.” Ranjeni kralj, Petar Svačić, sav obliven krvlju prkosno ga pogleda u oči, a onda mu odgovori: „Kolomane, ne, ja nisam sam. Gledaj, uz mene su Ljudevit, Braslav, Mojislav i Tomislav. Svi me gledaju jer znaju da posljednji vladar mora se srušiti s krunom na glavi i s ponosom u duši! Zato, Mađaru, napni strijelu jer svaki Hrvat nije izdajica, a pogotovo kralj. Kaplje moje krvi sijat će kao biseri na mojem čelu i hrvatskoj kruni.” Uvrijeđeni i posramljeni Koloman nato digne ruku i vojska krene na Svačića. Srušio se Svačić kao hrast, a planina Gvozd zatutnja kada tijelo padne na njezino tlo. Pobješnjeli Koloman naredi vojnicima: „Posijecite tog hrvatskog kralja i bacite ga psima.” Nastade muk. Tada Kolomanu prozbori nadbiskup Lovro od Ostrogona: „Kralju, poštedi mrtvaca! Rodna ga zemlja, vidiš, drži na grudima, kao svoj pečat. Njega si ubio, njegovom ćeš zemljom sad vladati. Zato je sada ne uvrijedi.” Nevoljko Koloman poslušao svojeg nadbiskupa, podbode konja i krene s vojskom put Jadrana.⁹⁹

⁹⁸ Hitrec, Hrvoje. 2012. *Hrvatske legende*. Školska knjiga. Zagreb; str. 36.-39.

⁹⁹ Đurić, Tomislav. 2007. *Legende puka hrvatskoga*. Meridijani. Samobor; str. 23.-24.

6. Teme o osmanskoj okupaciji

Osmansko Carstvo islamska je država koja je na vrhuncu svoje moći bila u 15. i 16. stoljeću. Murat II., sredinom 15. stoljeća, prvi put ulazi u sukob s Mletačkom Republikom kako bi proširio teritorij Carstva sve do Jadranskog mora. Nakon njega važno je spomenuti i Mehmeda II. Osvajača koji je osvojio Bosansko Kraljevstvo. Prvo je napao kraljevski grad Bobovac koji nikako nije uspijevaosrušiti sve dok ga krajem svibnja 1463. njegov poglavar Radak (Radič) nije izdao.¹⁰⁰ Za tjedan dana nekoć moćno Bosansko Kraljevstvo palo je bez borbe jer su Osmanlije obećale kralju Stipanu Tomaševiću da će nastaviti vladati kao i do tada pod uvjetom da obiđe bosanske gradove i zapovjedi im da se predaju. Nakon toga Osmanlije su okrutno ubile bosanskog kralja Stipana Tomaševića. O tim su se događajima isprele mnoge povijesne predaje.

Mletačko-turski ratovi vođeni su od 1499. do 1503. U tom su razdoblju Osmanlije pljačkajući prolazile kroz splitsko, šibensko i zadarsko područje. Godine 1501. osvojili su trogirsko i šibensko područje.¹⁰¹ Knin i Skradin osvojeni su 1522., a 1523. osvojeni su Sinj i Ostrovica kraj Bribira. Nakon Mehmeda II. Osvajača jedan od najznačajnijih osmanskih vladara bio je Sulejman II. Veličanstveni. Vojska Mehmed-paše Sokolovića doživjela je poraz u bitci kod Lepanta 1571. i zahvaljujući tomu Osmansko Carstvo prestalo je biti pomorskom velesilom.¹⁰²

Od 1645. do 1669. vodio se Kandijski rat između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike. Mlečani su uz pomoć domaćih boraca uspjeli protjerati Osmanlije iz Makarskog primorja, Poljica, Klisa, Solina i šibensko-zadarskog zaleđa.¹⁰³ Godine 1647. osmanska je vojska napala Šibenik i Split, ali ih nije uspjela osvojiti.

Osmanlije su nekoliko puta pokušale zauzeti Beč, a 1683. počeo je tzv. Bečki (Veliki) rat koji je trajao sve do 1899.

S vremenom je Osmansko Carstvo sve više slabjelo, a Europa je jačala. Godine 1922. Carstvo se raspalo i pretvorilo u Republiku Tursku i niz drugih okolnih zemalja.

¹⁰⁰ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 323.

¹⁰¹ Isto; str. 334.

¹⁰² Isto; str. 340.

¹⁰³ Isto; str. 357.

6.1. Turski zulumi

Turci Osmanlije stoljećima su boravili na prostoru današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Što se tiče suživota između domaćeg, kršćanskog, stanovništva i Turaka, najteže je bilo nakon pada Bosanskog Kraljevstva. U gotovo 500 godina vladavine Osmanlije su otežavale život domaćem stanovništvu svojim zlodjelima ili *zulumima*. Njima su željeli učvrstiti svoju moć i prevlast nad domicilnim kršćanskim stanovništvom. Među zulumima ističu se danak u krvi, pravo prve bračne noći i harač.

6.2. Danak u krvi

Danak u krvi (tur. *adžami-oglan*) uveo je sultan Murat II. 1420.¹⁰⁴ Tim je zakonom naređeno odvođenje kršćanske muške djece iz osvojenih područja Osmanskog Carstva. Djecu su odvodili i slali na obuku i preodgoj kako bi postali dijelom posebnog odreda carske vojske – janjičara. Danak u krvi postao je vrsta oporezivanja kojom su Osmanlije željele spriječiti otpor vlasti. Svakih pet godina u porobljene su zemlje dolazili predstavnici (*tjelosnici*) iz Istanbula.¹⁰⁵ Njihov je zadatak bio ići od kuće do kuće i popisivati broj muške djece. Skrivanje djece strogo se kažnjavalo. Iz jedne su kuće mogli uzeti koliko god su djece željeli. Procjenjuje se da je od 15. do 17. stoljeća, kad se danak u krvi prestao provoditi, s prostora Balkana odvedeno oko 300 000 muške djece.¹⁰⁶ O tome svjedoči i predaja:

*Za vrijeme nedjeljne mise u Radiško groblje upadoše Turci te pobiše misare. Djecu odvedoše u janjičare, a djevojke u hareme. Otad se to groblje zove Krvnica jer se tu proli krv velika.*¹⁰⁷

Roditelji su na razne načine pokušavali zaštititi svoju djecu od otimanja. Oni koji su imali dovoljno novca potplaćivali su osmanske predstavnike kako im ne bi odveli djecu. Drugi, koji nisu bili te sreće, znali su osakaćivati djecu režući im prste na rukama, odijevati ih u najgoru odjeću i predstavljati kao mentalno zaostale kako bi predstavnici vlasti mislili da nisu dovoljno sposobni za odlazak u janjičare. Nikad se nisu otimali oženjeni mladići, pa su roditelji znali ženiti svoje sinove već s 11 ili 12 godina kako bi spriječili njihov odlazak.

¹⁰⁴ Dragić, Marko. 2012. *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija” i u suvremenom pripovijedanju*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Mostar; str. 124.

¹⁰⁵ Isto; str. 125.

¹⁰⁶ Isto; str. 125.

¹⁰⁷ Isto; str. 136.

Žrtve danka u krvi nisu bili samo kršćanski dječaci, već i djevojčice i žene. Osmanlije su otimala kršćanske djevojke iz porobljenih područja kako bi se pridružile sultanovu haremu u Istanbulu. One su se također nastojale obraniti na razne načine. Jedan od najpoznatijih je *križicanje*. Naime, Osmanlije su zazirale od križa. Zbog toga su djevojke, kako bi se zaštitile od odlaska u harem, tetovirale križeve na čelu ili drugim vidljivim mjestima na tijelu. Križicanje se najčešće provodilo na blagdan sv. Josipa, Blagovijest, Cvjetnicu, u dane Velikog tjedna, Jurjevdan ili Ivandan. O tom običaju svjedoči i predaja o turskom begu koji je htio oženiti mladu kršćansku djevojku, ali ga je njezin otac molio da se vrati za mjesec dana kako bi dotad pripremio sve što je potrebno za svadbu. Beg je pristao, a u međuvremenu su djevojci tetovirali križ na čelu kako bi bila odbojna begu kad dođe po nju i kako bi je odbio oženiti:

*A cili taj običaj krenija ti je iz jednog sela, tu pokraj granice di je jedan beg zatražija od nekog bogatuna ćer za ženu. A taj bogatun nije moga odbiti bega jer bi ovaj ubija i njega i ženu i dicu mu, pa mu je tako reka da dođe za misec dana kad sve bude spremno da se ženu. U to vrime oni su divojci istetovirali veliki križ nasri' čela i tako ju beg nije moga uzet'. Otad se to proširilo po svim selima i sve su žene to radile.*¹⁰⁸

Nisu se sve djevojke uspijevale zaštititi od Osmanlija. O tome svjedoči i predaja o dvjema siroticama koje su žrtvovala svoje živote kako ne bi upale u ruke Turcima:

*Za vrijeme turskih prodiranja bio u Jajcu jedan čoek koji je imo dvije 'ćeri. Vido on da su Turci navalili i odluči on skriti 'ćeri od Turčina u podzemne kanale, katakombe. Skrivale se one sirotice tako u tim mračnim tunelima danima. Nije im ćaća dao ni sunca vidit, a ni miseca, već im je dolazio i obavještavo ih kakvo je stanje. Jednom tako umjesto ćaće uleti jedan mladić i reče: „Bjež'te, cure, eno i' u gradu; kolju, siluju, ruše i pale. Bjež'te, ako Boga znate!” Izbezumljene cure pođoše prema izlazu ćaću tražit kad i' na vratima dočeka Turčin. Oće Turčin da i' siluje, oće, a one ne daju. Bore se sirotice te se otrgnu i pođu bježat kroz katakombe. Dođoše tako do kraja jednog od tunela gdje ugledaše mutnu Plivu. Il' se bacit u vodu mutnu, il' se Turku u ruke dat? Baciše se tako sirotice dvije. Tijelo svoje vodi dadoše.*¹⁰⁹

¹⁰⁸ Dragić, Marko. 2017. *Tradicijske priče iz Zagore*. Književni krug. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 48.

¹⁰⁹ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 378.

6.3. Pravo prve bračne noći

Jedan od najtežih zuluma kojim su Turci mučili autohtono kršćansko stanovništvo bilo je pravo prve bračne noći. Na dan vjenčanja kršćansku mladenku posjetio bi begov ili agin predstavnik koji bi ju odveo do begove ili agine kuće gdje bi provela dan i noć, a zatim bi je otpratio njezinoj kući.¹¹⁰ Nakon toga djevojke bi morale biti s majkom i ocem barem 21 dan kako bi se vidjelo jesu li ostale trudne s Turčinom. Ako se to ne bi dogodilo, vraćale bi se svojim muževima, a ako bi, pak, ostajale trudne, tu su djecu najčešće bacale u jame. Narod je morao pronaći način kako se spasiti od tog zla. Običavali su organizirati masovna vjenčanja na kojima bi se odjednom vjenčao velik broj parova. Ako bi Turci otkrili što rade, u velikom bi se broju lakše zaštitili od njihovih napada. O ovom zulumu svjedoče brojne predaje. Jedna od najpoznatijih jest predaja o Divi Grabovčevoj:

Moj sinko, kako su meni moji pričali, legenda nije, već istina, živa istina. Ja ti mogu ispričat ako oćeš. E vako ti je to bilo. Živila ti u Varvari lipa cura, ma šta lipa, lipše nije bilo. Eto tako lipa da su svi momci obličali oko nje. Obličali oni, ali džaba. A Diva se zvala, to znaš. Zagledo ti se u nju i turski beg. Znaš, Turci su ti onda bili ovde. Ne znam ti ja, sinko, kako mu je bilo ime. Znaš kako ti je, dušo moja, godine idu, a od ove dobi čovik ne postaje pametniji. Nego, opet ja ode od naše priče. Pa, zagledo ti se u nju beg, i vidi, draga, oće da je ženi. Diš ženit, jadna ti majka, di će katolička cura za Turčina. Ali on oće pa oće. Pripala se jadna Diva, pripala se jadna, ne zna šta bi. Moli ćaću da je ne da, a jadni ćaća ne zna šta bi, ko ni ona. Tako ti našu Divu snaje nevolja. A imo ti Luka, tako je bilo ime Divinom ćaći, nekog kuma Turčina. On ti se zvao Arslanaga. Je bio Turčin, ali pošten čovik. Nego, kaže ti on našem Luki da on njemu dadne svoju Divu, pa će je on sakrit. Tako Luka i uradi, a ovaj ti je popadne i odvede u Vran. Čuvala ti Diva gori ovce kumove i mislilo jadno dite da je pobigla begu. Ali zli duša ima svagdi pa tako i u planini. Vidili ti Divu drugi seljaci, Turci kažu i znaš kako je i svak bi volio sebi neg drugome, pa poletili begu ne će li dobit štogod od njega. Jesu li dobili, ne znam! Ali tako ti je beg znao di je sada Diva, i put pod noge pa u Vran, na Kedžaru. Našo je kako čuva ovce. Jadna Diva kad ga ugleda biž, ali beg brži. Stigne je ufatit, a jadno dite se brani, ali džaba. Beg oće pa oće. Mlati Diva i rukama i nogama da se obrani. Kad joj više ništa nije mogo, beg izvadi nož i s njim u Divu. Ona jadno dite, ali srićom čista i neiskvarena. Kad je vidio šta je uradio, beg put pod noge. Biž! Kad je stigo kum Arslanaga, već je bilo kasno. Diva umrla. Prosvitli ga Bog da zna kako je zlo zlo, pa ko god

¹¹⁰ Dragić, Marko. 2016. *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, Suvremena pitanja 22. Mostar; str. 72.

ga napravio, Turčin ili Vlah. I krene ti kum za begom i ufati ga, fala Bogu. Probode kum njega baš ko on jadno dite. I et to ti je priča o našoj Divi, diki cile Rame. I da je bogdo svaka cura taka. E! Pokopali Divu di je i umrla, na Kedžari. Eee, kažu, nikad veće žalosti nisi vidio u Rami. A šta ćeš! Fala Bogu, pametno čeljade, pa rađe u smrt, nego Turčinu. Od tad ti mlade cure iđu gori na zavrit, da i' Bog pomogne da budu ko ona. E, dao Bog, dao Bog! Kod nas se priča da je bila od ovi naši Grbavaca iz Šlimca, ali tko će ti znati.¹¹¹

Na grob Dive Grabovčeve u Prozoru-Rami svake godine u mjesecu srpnju hodočasti velik broj ljudi. Početkom 20. stoljeća u njemu je hrvatski povjesničar i arheolog Ćiro Truhelka pronašao ženske kosti koje su vjerojatno pripadale Divi što je dokaz da je doista postojala.

Slika 5. Spomenik Divi Grabovčevoj na Kedžari u Vranu (mjestu stradanja).¹¹²

Osim ove, postoji niz drugih predaja koje govore o pravu prve bračne noći. Neke od njih zapisuje Dragić u svojoj *Poetici*.¹¹³

¹¹¹ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 381.-382.

¹¹² Izvor: <https://www.rama.co.ba/stranice/diva-grabovceva> (Stranica posjećena: 1. svibnja 2020.)

¹¹³ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 383.

Kameni svatovi u Barevu

Za vrijeme Turaka, iz susjednog sela u Barevo vraćali su se svatovi. Turci su tražili svoj danak za bega na pravo prve bračne noći po njihovom zakonu. Vidjevši šta se sprema, glavni svat je izvukao sablju i osjeko begu glavu. Došlo je do sukoba svatova i begovih podanika u kojem se stradali mlada, mladoženja i kumovi. I dan danas postoje kameni grobovi koji svjedoče o tome. Svakim diranjem tih grobova nastala bi neka prirodna katastrofa na području Bareva. U većini slučajeva veća klizanja tla. Kažu da u selu Divičani postoji isto tako mjesto gdje su nekad stradali pa se sad tu nalaze kamenja koja su sveta.

Djevojka ubila agu

Za vrijeme turske vlasti svaka mlada djevojka je morala leć s agom prije nego s mladoženjom. Jedna se mlada nije dala, već je zovnula agu da iđu u Mostar. Aga je pristo. Mlada ga je ubila na Lučkom mostu i vratila se pješke u Dobriće. Nakon toga počeli su se Hrvati ponovno naseljavati u Mostar i njegovu okolicu jer ni jedna mlada nije više morala leć s agom.

6.4. Harač

Harač je bio porez koji su morali plaćati svi muški stanovnici osvojenih zemalja Osmanskog Carstva koji nisu bili muslimani i to od navršene sedme godine života. Narod se često bunio protiv osmanske vlasti tako što bi odbio plaćati harač čiji je iznos neprestano rastao i onemogućavao normalan život nemuslimanskom stanovništvu. Uz danak u krvi i pravo prve bračne noći, harač je jedan od zuluma kojim su Turci htjeli poniziti i obespraviti nemuslimansko stanovništvo osvojenih zemalja. O haraču piše Ivan Mažuranić u svojem spjevu *Smrt Smail-age Čengića* u 4. pjevanju pod nazivom *Harač*:

Što će momci? Što oružje svijetlo?

Što li konji? Što li čadorovi?

Teška gvožđa i falake grozne?

Smail-aga krvav harač kupi

Po Gackome i okolo njega.

Posred polja popeo čadorje,

Pak rasturi haračlije ljute,

*Haračlije, izjeli ih vuci,
Ter od glave po žut cekin ište.*¹¹⁴

Mažuranić opisuje *haračlije* koji dolaze skupiti harač od siromašne *raje* koja im više nema što dati.¹¹⁵

6.5. Hajduci i uskoci

Padom Bosne 1463., hajduci su neprestano i iznenada napadali Turke po planinama i gudurama. Na vrhuncu su bili za vrijeme Kandijskog rata (1645. – 1669.). Mnogi su Hrvati iz Bosne i Hercegovine bježali u Dalmaciju. Mletačka ih je vlast, nemajući dovoljno vojnika, poticala da uskaču u Bosnu i Hercegovinu i napadaju i hvataju Turke kao robove za galije.

Dok su četovanja činjena u skupinama, na poticaj ili sa znanjem vlasti, hajduci su bili više samostalni. Među hajducima bili su *hajduci zulumčari* (turski hajduci). Šeh Gaibija bio je vođa kupreških turskih hajduka koji su u Rami 4. siječnja 1557. zapalili i opljačkali samostan, a franjevce pobili.

Uz hajduke zulumčare bilo je i *hajduka osvetnika*, za koje Ferdo Šišić piše da su odvažni ljudi koji su kroz cijelo vrijeme turskog ropstva podržavali smisao za slobodu i oslobođenje.¹¹⁶ Ta junačka borba za zbacivanje turskog jarma najljepša je naša epopeja, u kojoj su hajduci i uskoci glavnim junacima.¹¹⁷

Postojali su, također, *muslimanski hajduci osvetnici*. Naime, od 17. stoljeća muslimanski seljaci bili izloženi stalnim povećavanjima nameta, zulumima spahija i turske vlasti. Zbog toga se javljao otpor muslimana seljaka prema vlasti što je uzrokovalo pojavu *hajduka muslimana*. Poznato je da su 1639. ti hajduci predvođeni harambašom Abdurahmanom napali karavanu trgovaca od 400 ljudi u Ravnom (na putu iz Splita preko Duvna, Rame do Visokog) i ubili 19 trgovaca.

Budući da hajduke i uskoke osvetnike nije poticala pljačka nego osveta prema turskim zlodjelima, narod ih je držao junacima i zaštitnicima pa je o njima ispjevano mnoštvo pjesama i ispričano mnogo predaja.

¹¹⁴ Dragić, Marko. 2011. *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića” i suvremenom narodnome pripovijedanju*. Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora. HCDP „Croatica - Montenegrina” RH & CKD „Montenegro - Montenergina” u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević” – Cetinje. Cetinje – Osijek; str. 379.-411.

¹¹⁵ O tome više kao prethodna bilješka.

¹¹⁶ Isto; str. 93.

¹¹⁷ Isto; str. 93.

Među glasovitijim uskocima bili su Petar Kružić, Stojan Janković, vitezovi Nakići i Vučkovići¹¹⁸, Ivo Senjanin, Tadija Senjanin, a među hajducima: Mijat Tomić, Rošaharambaša i Andrijica Šimić.¹¹⁹

Hajduci su, za razliku od uskoka, djelovali samostalno i najčešće nisu bili vezani za vlast. Dapače, često su se morali skrivati od vlasti kako bi mogli ostvariti svoje planove. Ipak, ponekad su sudjelovali u organiziranim borbama protiv Osmanlija, primjerice u Kandijskom ratu koji se vodio između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva od 1645. do 1669. Hajduci su najčešće djelovali u grupi od trideset ljudi na čelu koje je bio *harambaša*. S obzirom na to da su se često morali skrivati, ne samo od Osmanlija nego i od habsburške vlasti, u narodu su uvijek imali pomagače ili *jatake* koji su im davali sklonište, hranu i oružje. U narodu se mogu čuti oprečna mišljenja o hajducima. Neki ih smatraju običnim razbojnicima i zločincima, a drugi ih veličaju zbog njihove hrabre borbe protiv Osmanlija. I jedan i drugi stav točni su ako se uzme u obzir da su u vrijeme osmanske okupacije postojale četiri skupine hajduka. Prvu skupinu činili su *hajduci osvetnici*. To su najčešće bili kršćani koji su se borili protiv turskih zuluma. Uz njih se pojavljuju i *muslimanski hajduci osvetnici* koji su se uz kršćane također borili protiv osmanske vlasti i sve većih poreza koje su im nametali. Uz te dvije skupine djelovali su i *turski hajduci zulumčari* koji su počinili mnoga zlodjela protiv kršćana, ali i *hrvatski i srpski hajduci razbojnici* koji su također počinili mnogo krađa i ubojstava. Među njima se ističe harambaša Nikola Maleta koji je poubijao svatove svojeg zemljaka Stipana Nakića jer se Stipanova žena, Anđa Bailova, nije htjela udati za njega. Zbog posljednjih dviju skupina hajduka i zlodjela koja su oni činili, često se tvrdi da su svi hajduci razbojnici i kradljivci što dakako ne može biti istina, a to dokazuju prve dvije skupine. Mnogi hajduci pokazali su za života veliku hrabrost i zbog toga su ušli u narodno pamćenje. Među njima ističu se Mijat Tomić i Andrijica Šimić koji su se vješto i ustrajno borili protiv turske opresije i tako ušli u narodnu predaju.

¹¹⁸ Vidi: Dragić, Marko. 2003. *Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u „Razgovoru ugodnom” i tradiciji*. Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja 52. (3-4) Split; str. 283.-295.

¹¹⁹ Dragić, Marko. 2001. *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL. Baška Voda – Mostar – Zagreb; str. 141.-142.

6.5.1. Petar Kružić

Vojnu karijeru Petar Kružić započeo je 1513. priključivši se braniteljima Klisa. Ban Petar Berislavić (1518. ili 1519.) imenovao ga je kapetanom Klisa, a krajem 1521., zajedno s Grgurom Orlovčićem, Senjskim kapetanom. Život Petra Kružića obilovao je vojnim pobjedama nad Turcima. U veljači 1524. turski vojvoda Mustafa opkolio je Klis sa 3000 vojnika. Međutim, Petar Kružić ih je porazio. Pobijedio je Turke kod Senja 1525. i doveo pomoć okupiranom Jajcu. Turci su i dalje pokušavali osvojiti Klis. Podmitili su uskoka Matu TvrDOSlavića 1535. te ih je pustio u grad na pokladni utorak. Međutim, TvrDOSlavić je o svemu obavijestio svoje uskoke koji su dočekali Turke i porazili ih. Krajem kolovoza 1536. velika turska vojska obnovila je utvrdu u Solinu i izgradila još dvije, opkolila je Klis i silovito ga napala. Kliški branitelji hrabro su se i junački borili, ali bili su prisiljeni na predaju.

U ožujku 1537. s mora je stiglo 3.000 njemačkih vojnika kralja Ferdinanda Habsburškog i 700 talijanskih vojnika koje je poslao papa Pavao III. Predvođeni kapetanom Kružićem i njegovom vojskom, uspjeli su razvaliti dvije turske utvrde. Dok su osvajali posljednju utvrdu, iznenada se pojavio Murat-beg sa svojih 2000 vojnika koji su navalili na osloboditelje, pa su talijanski i njemački vojnici, bojeći se da je turskih vojnika mnogo više, pobjegli prema obali. Uzalud ih je Kružić pokušavao zaustaviti i smiriti. Nemajući drugog izbora Kružić i njegovi vojnici bili su prisiljeni na povlačenje. Kružić je među zadnjima došao do obale. Opkolili su ga Turci. Junački se boreći do zadnjeg trena, poginuo je od ruke Atli-age na blagdan sv. Grgura (12. ožujka) te godine.

Junačka pogibija Kružića odjeknula je diljem kršćanskog svijeta. Kružićevi sugrađani bili su prisiljeni raseliti se na sve strane, a velik broj njegovih suboraca otišao je u Senj i odande su nastavili borbu protiv Turaka.

Kružićevo tijelo dopremljeno je lađom u Senj i odatle u Trsat, poviše Rijeke, gdje je pokopan u crkvi Gospe Trsatske, u kapelici sv. Petra, koju je sam podigao 1531. kao zavjetnu obvezu koju je sv. Petru obećao u bitci s Turcima na Duvanjskom polju. Na njegovu je grobu mramorna ploča na kojoj je natpis latinskim jezikom, koji u prijevodu znači: *Ova mramorna ploča pokriva kosti Petra Kružića, kojega, jao, pogubiše Turci.* Dok je živio, Senj i Klis

nikada se nisu bojali Turaka. Njegova sestra Jelena otkupila je glavu svojeg brata i pokopala ju zajedno s tijelom.¹²⁰

6.5.2. Mijat Tomić

Mijat Tomić jedan je od najpoznatijih kršćanskih hajduka osvetnika koji su se borili protiv turskih zuluma. U hajdučkoj družini u kojoj je Tomić bio harambaša nisu bili samo katolici već i pravoslavci i muslimani. Svi su se zajedno borili protiv osmanske vlasti. Tomić se rodio početkom 17. stoljeća u mjestu Brišnik pokraj Duvna, a ubijen je između 1656. i 1659. Izdao ga je njegov kum Ilija Bobovac iz Doljana kod Jablanice za vrijeme vladavine Seidin-paše.¹²¹ Postoji mnogo povijesnih predaja i pjesama o životu i hajdukovanju Mijata Tomića, iz čega se može zaključiti da je jedan od narodu omiljenijih hajduka. Narod i danas pripovijeda predaju koja govori o razlozima zbog kojih je Mijat Tomić otišao u hajduke i kako je došlo do njegove izdaje:

Mijat Tomić bio je iz Duvna iz sela Kongore, a otac mu je bio Tomić Ivan. Ivan je imo na Duvanjskom polju kosnicu livadu. Livadu mu je pod turskim zulumom oteo Suzica kadija i naredio je Suzica kadija seljacima iz sela Kongore i drugih okolnih sela da kose livadu, a da pred njima kosi Mijat Tomić. Mijat nije htio nositi kose. Bio je mladić od dvadeset godina. Nosio je na sebi bijele gaće i bijelu košulju, a za pasom malu pušku. Kad je došo, vidio je da livadu kosi trideset kosaca, a uz njih je bio Murat, subaša Suzice kadije. Čim je ugledo Mijata, odmah ga je mislio prisić jer ne nosi kosu na ramenu. Mijat je prid njega došo i reko mu: „Šta to radiš, Murate subaša, zašto kosiš moju livadu? Livada je moja babovina, moja djedovina, pa i čukundjedovina, a ti mi je danas oduzumlješ.” A Murat mu ništa ne odgovori, nego poteže sablju od pojasa, hitro manu i rukom i sabljom da prisiće Mijata Tomića, ali je Mijat, mlado momče, hitar na nogama pa od sablje Mijat odskočio. Poleće mu ruka do silaja, puče šarak ko nebesko vrime i u prsa pogodi Murata. Na pleće mu pendže napravilo. Pade Murat na glavu u travu, to ugleda tridesetak kosaca, iz ruku im ispadoše kose, iz očiju suze udariše: „Šta uradi Tomiću Mijate, žalosna ti majka dovijeka, svi ćemo glave pogubiti.” „Čujte me trideset kosaca, povratka vam kući nema ni kućištu. Koji neće u Vran u planinu da tražimo pravo od Turaka, onda ćemo Turke suditi i naučiti kako će se s nama ponašati. A ko od vas u planinu neće, kuća mu se kućetinom zvala, a u njoj mu pasja braća stala, prid kućom

¹²⁰ Dragić, Marko; Odža, Ivana. 2010. *Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju*. Lingua Montenegrina, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja 5. Cetinje; str. 387.-388.

¹²¹ Dragić, Marko. 2016. *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*. Suvremena pitanja 22. Mostar; str. 77.

mu stado ne blejalo, a u kući čedo ne plakalo. Što mu se u kući rađalo, sve manito bilo, sin mu sina na mejdan pozivao, jedan drugom odsijecali glave. Od mene vam takav ultimatum.” Te Mijat u Vran okrenu u planinu. To je bilo prvo društvo Mijatovo. Prvi bijaše Leventa Marijan, od rođene mu sestre sin. Svakom Mijat novo ime daje, tako Mijat stvara četu i družinu. Zatvori Turcima klance te napravi počivališta i odmarališta pokraj puta da se mogu ljudi odmarati i popušiti lulu duvana. Tute prostri divan kabanice ko prolazi mora ostaviti žute madžarije. Takav ultimatum Mijat Turčinu stavi. Ne bi Turci darivali kabanice da nije ajduk za jelom il’ za bukvom il’ za studenom stinom kamenitom. Budno prate kud prolaze trgovci i Turci i provode pljačku i zakone. Dvadeset godina je ajdukovu po planinama dok nije izdaja došla, dok ga nije izdo kum Bobovac Ilija. Ubio ga Klišanin Arap iz puške ispod krova kad je sjedio pred kulom Bobovac Ilije, kad je nazdravljo. Ne bi nikad Mijat pogino da sam sebe nije odo. Kad mu je kuma krvav rubac pokazala da je izdaja, on je reko: „Ne boj se, kumo, ne more me sablja presicat nit puška probijat jer je na meni sedam pancira, samo me može probit zrno kositra.” To je čuo Klišanin Arap i odma otkinuo pucu sa prsiju (zrno kositra) i pripunio pušku. Kad je Mijat nazdravio Bobovcu Iliji i počeo piti iz čaše vino, ukazala mu se tad jabučica pod vratom, gdje se kopčaju panciri i tu ga je Arap iz puške pogodio. I opet je uspio reći: „Jezus Marija, drži me, Marijane, i biži, osveti me, drago dite moje.” Tako bi pobjego Marijan sa Mijatom da nije prijekim putem doletio Klišanin Arap i tu opalio iz puške i prisiko Marijanu nogu u koljenu. Tada su Turci odnijeli Levantu u Sarajevo i tu mu se gubi svaki trag, a Mijatov grob se tu nalazi i za njega se zna i dan današnji.¹²²

Sljedeća predaja malo drugačije od prethodne opisuje okolnosti u kojima je umro Mijat Tomić. Također ga je izdao kum Ilija Bobovac, ali Klišanin Arap nije ga ubio ispalivši zrna kositra iz puške dok je Mijat nazdravljaio s kumom, već ga je kuburom ubio na tavanu Ilijine kuće. U obje se predaje spominje hajduk Marijan koji je bio član Mijatove čete. On je sumnjao da bi Ilija mogao izdati Mijata, ali Mijat u to nije vjerovao. Vjerovao je svojem kumu. Nakon Mijatove smrti Marijan postaje harambaša u nekadašnjoj Mijatovoj četi.

Arapin i Sava smišljali su kako da se osvete Mijatu što i’ je istiro iz ajduka. Onda i’ Ilija pozove da mu pomognu ubit Mijata kad ga on pozove da mu budne kum ditetu. Kad je Mijata pozvo Ilija da mu budne kum ditetu, Marijan mu rekne da ne ide sam, da ne bude izdaje. A on će: „Ma neće, kakve izdaje, pa zove me kum.” A Marijan mu rekne: „A zašto onda kaže da ne vodiš nikoga?” Mijat potajice ode u Doljane. Kum ga Ilija dočeka na pragu. Onda ga Mijat

¹²² Dragić, Marko. 2005. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*. Matica hrvatska; HKD Napredak. Sarajevo; str. 114.

*upita di su mu žena i dica, a on rekne da su u selu. Mijat unije u kuću, a sa tavana grunu dvi kubure i on pane mrtav. Ilija, Arapin i Sava podile izmeju se Mijatove stvari. Arapin i Sava pojaše i sa sobom povedu i Mijatova konja. Ilija osta da zakopa Mijata, a onda je mislio postat Alaga i živit od dukata od ajdukovanja i od dukata što će dobit za mrtvoga Mijata. Kad Marijan opazi da nema Mijata, dositi se da je Ilindan i poje ga s družinom tražit u Doljane. Ugledaše dva konjanika kako vode Mijatova konja i opkole i' u tišini. Onda i' svežu i povedu sa sobom. Doju kod Ilije, a Ilija naprtio Mijata na konja. Kad i' Ilija ugleda, počne tužit kako su neka dva ajduka ubila Mijata, a on kreno da ga sarani. A Marijan mu nije virovo i uvati ga u laži. Onda i njega svežu i skupa sa Savom i Arapinom ubace u kuću. Onda pospu rakiju i zapale i'. Mijata sarane na Vranu, a Marijan osta namisto njega vodit ajduke.*¹²³

6.5.3. Stojan Janković

Stojan Janković jedan je od najistaknutijih uskoka. Ne zna se točno gdje se i kad rodio, ali zna se da je poginuo u bitci pokraj Duvna 1687. Najviše se istaknuo svojim djelovanjem u Kandijskom ratu gdje se pokazao kao hrabar i sposoban borac protiv osmanske vlasti. Godine 1666. Turci su ga zarobili i odveli u Carigrad gdje je proveo 14 mjeseci, ali je naposljetku uspio pobjeći i vratiti se u rodni kraj. Nakon povratka iz zarobljeništva Janković se nastavio boriti protiv Turaka na strani Mlečana. Mlečani su mu zbog toga dodijelili titulu kavalira i darovali feudalni posjed u Ravnim Kotarima, blizu Zadra. Janković je ondje pokušavao razriješiti sukobe između domaćeg i novonaseljenog stanovništva koje je dolazilo bježeći od Turaka. Do svoje smrti vodio je mnogo uspješnih bitaka. Godine 1685. protjerao je Turke iz Gračaca, oslobodio je Kotare (1688.), prodro je u Liku do Ribnika i sudjelovao u oslobođenju Sinja (1686.).¹²⁴

Nadahnut narodnim predajama smrt Stojana Jankovića opisao je Ivan Aralica u svojem romanu *Put bez sna*:

Došavši u Gorance htjede Stojan malo otpočinuti i dok je on počivao, dotle mu je momak timario konja. Dok ga je timario, kaže legenda, ispade iz grive zmijičak, a momak ga ubije, pa kada se Stojan probudio, reče mu što se dogodilo. Čuvši Stojan da je zmijičak ubijen, reče

¹²³ Isto; str. 77.

¹²⁴ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 361.

vojsci: „Ja ću poginuti, nu čuvajte me dobro na konju, kao da sam živ, jer inače nećete živiti kroz Livno proći.”¹²⁵

Prema predaji, Stojan Janković navodno je došao u Ramu na poziv fra Stjepana Matića, koji ga je pozvao da im pomogne u borbi protiv Turaka:

*Poslije poraza pod Bečom 1687. Turci su činili neopisivo nasilje nad Hrvatima u BiH. Legendarni epski junak Stojan Janković došao je u Ramu spasiti svoju subraću i fratre sa Šćita. Tada je bila najveća poznata seoba Ramljaka iz Rame koji su preko Vrana krenuli prema Sinju noseći sa sobom i Gospinu sliku. Kada su došli u Vran gvardijan Matić je gledao crkvu i ne mogavši podnijeti ovu seobu, um mu se pomutio te se vratio i zapalio crkvu kako je ne bi Turci obeščastili. Tada su se Ramljaci naselili u Sinj i Cetinsku krajinu sve do Ravnih Kotara. Od tada puna dva stoljeća u Rami nije bilo fratara te je ostao neznatan broj Hrvata.*¹²⁶

6.5.4. Andrijica Šimić

Andrijica Šimić rodio se 2. listopada 1833. u Alagovcu kod Gruda.¹²⁷ Turski zulumi potakli su ga na odlazak u hajduke. Povijesne predaje opisuju ga kao hrabrog borca za potlačene. Izdan je 1866. i izručen Turcima koji su ga strpali u zatvor u Ljubuškom. Dvije godine kasnije uspijeva pobjeći iz zatvora prepilivši okove.¹²⁸ Kako mu je to pošlo za rukom prepričao je za svojeg života:

Evo, Mujo, rakija u mene; ovlaži usta pa, molim te, oblakšaj mrvu mi ruke, dok napunim lulu. Turčin je bio dobro vinetan te mi toliko popusti konop da sam mogao slobodno rukam mahati. Onda ja, ne bud' lien, zgrabih jednom rukom Turčina za vrat, a drugom istrgeh mu nož iza svilaja, prerezah konop, te pobjegoh niza stranu, a Turčin osta kukajući... Što ću sada? Više mi nije kući vraćanja. Znadem da će me tražiti. Odabrah šumu za mater, ali što će čovjek bez oružja u šumi? Odciepih komad kljenove grane, zavrgoh se toljažinom, naspem džep suhe, smrvljene zemlje, pa izigjoh na drum. Eto ti balinče jaše na konju, odjeveno kao svat. Ja njemu: „daj, Turčine, iskresi iskru, da pripalim lulu!” On stade, izvadi ognjilo,

¹²⁵ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 362.-363.

¹²⁶ Dragić, Marko. 1999. *Deset kamenih mačeva (Hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure. Baška Voda; str. 60.

¹²⁷ Dragić, Marko. 2017. *Tradicijske priče iz Zagore*. Književni krug. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu; str. 43.

¹²⁸ Isto; str. 43.

*pristavi trud uz kremen, pa da će zakresati, a ja tad brže bolje zagrabiš šaku zemlje iz džepa pa mu je zasuh u oči. Turčin se prismete, a ja tada gjisih k njemu, oteh mu pušku s ramena, dvie mu male i nož bjelosapac istrghoh iza svilaja i pobjegoh gorom pjevajući.*¹²⁹

Godine 1878. sa svojom hajdučkom družinom upao je u zamku iz koje se jedini uspio izvući. Bježeći od Turaka, došao je u Runoviće pokraj Imotskog kod svojeg kuma Ante Garca kako bi se sakrio i odmorio. Međutim, Garac ga je izdao baš kao što je Ilija Bobovac izdao svojeg kuma Mijata Tomića. Garac se dogovorio s austrijskom vlasti, koja je izdala tjeralicu za Andrijicom, da će im javiti ako dođe kod njega. Tako je i bilo. Svezao ga je u snu i javio vlastima da ga ima. Kad je shvatio da ga je Garac izdao, Andrijica je izrekao kletvu: *Dabogda moje noge nad tvojom glavom bile.* Kletva se kasnije i ostvarila. Andrijica je osuđen na doživotni zatvor i proveo je 29 godina u Koprui. Pušten je 1901. kad je imao 68 godina. Povodom oslobođenja, u Splitu su mu priredili doček na rivi. Neki tvrde da je nogometni klub *Hajduk* dobio ime upravo po njemu. Umro je 1904. prirodnom smrću, a pokopan je kraj svojeg kuma i izdajnika Ante Garca. O njegovu životu i izdaji govori povijesna predaja:

On je bio posljednji rvatski ajduk. Rođen je u selu Alagovcu. On je ajdukovo od Ljubuškog do Duvna. Vran planina mu je bila ajdukovanje. Njega su izdali njegovi ajduci. Nosić Ivan koji je priuzeo kolonu i odveo ih u Ronivoziće svome bratu, ali su ga izdali i pofatali sve osim Andrije Šimića. On je ležao u kući pored ognjišća i čuo kako zovu i viču: „Ajmo kuću zapalit i ajmo ga živog ufatit.” Tad je on poviko: „Nemojte kuću zapalit, ja ću izletit, ko je junak nek me dočeka.” Metno je na glavu načve i pušku malu u ruke, a nož jataganjac u zube. Otvori vrata i izađe, a dočeka ga Tomičić Jozo gdje je na njega Šimić ispucio i odma mrtav pada a Šimiću se napravio širok put. I ode u Runoviće kod svog kuma Andre Garca gdje je zamolio more li malo odmorit, a on mu odgovori: „Moreš i godinu dana.” A njegov kum Andro Garac odma navede austrijske vojnike na Andriju Šimića i oni ga ufate i svežu mu ruke na leđa. Povedu ga u Imotski. Putem dok su ga vodili Šimić je galamio: „Ajde me kogod otkupi!” I tu su bili i ostali ajduci i sve su ih odvezli u Sinj na suđenje i osude ih sviju, nekog više nekog manje, a Andriju na doživotnu robiju. Odvedu ga u Kopar na robiju. Šimićeva familija je pravila molbu caru Franji Josipu da ga puste. I posljednju molbu kad su napravili od glavara do fratara i pušće ga kući. Iz Koprui do Splita je došo brodom, a iz Splita ga je dojašio stric Ivan do u Sinj i tu su mu našli ajdučko odijelo i tu su ga uslikali. Otalen je došo kući. Onda su govorili Gruđani: „I vi Imočani spomenik mu podignite samo da

¹²⁹ Dragić, Marko. 2005. *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici.* Motrišta 33. Mostar; str. 99.-113.

ne umre ime ovoga junaka jer ga kuća znade svaka.” Andrija ode do žene Andre Garca, a ona se malo uplaši jer je njezin muž izdo njega. Tu je umro i zakopaju ga pokraj groba izdajnika svoga. Umro je od naravne smrti. Ajduci su bili odmetnici jer nisu tili bit pod turskom vlašću. Moja mater je njega dočekala kad je izašo iz zatvora di je proveo 29 godina. Moj ujac fra Velimir Šimić mi je ko ditetu priča o našem rodijaku Andriji Šimiću.¹³⁰

Sljedeća predaja opisuje borbu Andrijice Šimića s turskim agom Ćurkom koji je otimao mlade kršćanske djevojke i odvodio ih u harem:

Jedan poznati hajduk bio je Andrijica Šimić. Pratio je odakle dolaze te krvoločne age i saznao da je jedan od njih Ćurko, poznati mostarski aga. Andrija se pruruši u težaka da ga dočeka i pronade. Tako je saznao da ima imanje u Rodoču koje obilazi svaki dan, a uvečer se vraća u mahal u Mostar. Andrija je radio u nekog Turčina u Rodoču gdje se nalazi današnja osnovna škola Rodoč. Obradivao je njegov vrt i pratio kad će aga Ćurko naići. Tako se, dok je Ćurko oholo i samouvjereno jašio na svom konju, stvorio odjednom pred njim kmet. Ponizno je kleko, sklopio ruke i rekao: „Časni aga, možeš li mi prikresat lulu?” Aga je, oholo i ponosno što vidi kleknutog kmeta, pristao: „De, ustani sinak da ti prikrešem.” I dok mu je on kresalom kreso lulu, kmet Andrija vadi kuburu iz njegova pasa i puca mu u prsa, skače na njegova konja i bježi prema Škutoriji. I dan danas se to mjesto zove Ćurkov harem.¹³¹

¹³⁰ Dragić, Marko. 2005. *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*. Motrišta 33. Mostar; str. 99.-113.

¹³¹ Dragić, Marko. 2005. *Književna i povijesna zbilja: kroatističke teme*. Hrvatsko kulturno društvo Napredak. Split; str. 57.-58.

7. Čudesne obrane i oslobađanja od Turaka

Prema povijesnim izvorima, nakon pada Bosne 1463. od Osmanlija je pobjeglo otprilike 400 000 Hrvata, a od toga ih je oko 200 000 poginulo i umrlo bježeći u Hrvatsku i druge zemlje zapadne Europe. Padom Bosanskog Kraljevstva Turcima je otvoren put za osvajanje Hrvatske.¹³²

Seoba Hrvata i drugih naroda s prostora Bosne i Hercegovine nastavila se i 200 godina kasnije, nakon poraza Turaka pred Bečom. Naime, Turci su više puta pokušali osvojiti Beč kako bi proširili teritorij i utjecaj Osmanskog Carstva na zapad Europe. Bez obzira na mnogobrojnu vojsku koju su slali kako bi pritislili grad, nikad ga nisu uspjeli zaposjesti. Najveći poraz doživjeli su 1683. u tzv. Bečkom ili Velikom ratu u kojem su se u kršćansku ligu ujedinile Habsburška Monarhija, Mletačka Republika, Rusija i Poljsko-litavska unija kako bi zajedničkim snagama porazile Osmansko Carstvo. Poraženi Turci bili su primorani 1699. potpisati mir u Srijemskim Karlovcima u današnjoj Srbiji. Tim su mirom izgubili velik dio osvojenog teritorija, posebice na području današnje Hrvatske. Za vrijeme Velikog rata počinju oslobađanja hrvatskih gradova, ali i velika seoba stanovništva iz Bosne i Hercegovine. Budući da su Osmanlije izgubile u ratu, velik broj Hrvata, ali i ostalih naroda, bježi iz Bosne i Hercegovine prema Hrvatskoj kako bi se zaštitili od turske odmazde. Među njima ističu se franjevci iz Rame koji su 1687. bježeći pred Turcima ponijeli sa sobom sliku Gospe koja se i danas slavi u Sinju kao Čudotvorna Gospa Sinjska.¹³³

U narodu su nastale mnoge povijesne predaje koje govore o oslobođenju od Turaka, a najviše se ističu predaje o oslobođenju Poljica, Sinja i Požege.

7.1. Oslobođenje Poljica

U Poljicama se tijekom povijesti često izmjenjivala vlast, baš kao i u drugim hrvatskim krajevima. Ipak, Poljica su uvijek uspijevala sačuvati djelomičnu autonomiju o čemu svjedoči *Poljički statut*, jedan od najstarijih hrvatskih pravnih dokumenata.¹³⁴ Poljica su se često nazivala i Poljičkom Republikom. Što se tiče odnosa s Turcima, stanovnici Poljica poput

¹³² Dragić, Marko. 2011. *Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu”*. Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja, 60 (3). Split; str. 361.-382.

¹³³ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 393.

¹³⁴ Tim su se pravnim dokumentom uredili javni i unutrašnji odnosi između Poljica i Mletačke Republike. Zatim između Poljica i Ugarskog te Austrijskog i Osmanskog Carstva.

ostalnih morali su plaćati određene poreze i danak. Međutim, prema povijesnim izvorima može se vidjeti da su Poljičani željeli sačuvati svoju autonomiju odbijajući plaćati danak Turcima. Zbog toga su često ulazili u sukobe. Za vrijeme Kandijskog i Morejskog rata Poljičani su pomagali Mletačkoj Republici u borbi protiv Turaka. Prema predaji, Poljičani su se oslobodili turske vlasti 1686. pod vodstvom don Jurja Pezelja kojeg su Turci u bitci smrtno ranili. Ranjeni Pezelj pred svojim je vojnicima glumio da je dobro i da nije ranjen kako im ne bi narušio moral. Bodrio ih je da se nastave hrabro boriti, što je na kraju rezultiralo pobjedom Poljičana:

U tvrđavi Nučak, u blizini sela Gardun, iznad korita rijeke Cetine bili su janjičari, međutim popustila je disciplina i oni su počeli pit i više puta su se zaljetavali u Gornja Poljica, a tamo je don Jure Pezelj oformio ratnike da se suprotstave Turcima. Don Jure je ima najbržeg konja i bio je na čelu te potjere za Turcima. Ali neki Turčin je nasumce ispalio iz puške i pogodio don Pezelja u stomak. On je pao na pod i znao je da će umrit, ali kad su mu došli suborci on im je reka da mu se odrišio opanak i da oni krenu dalje za Turcima jer mu je sloboda bila važnija od vlastite smrti. Oni su nastavili za Turcima do Bišćanske gore i vratili su se nazad i našli don Pezelja mrtvog. Na mjestu njegove smrti danas se nalazi Pezeljev križ.¹³⁵

U kontekstu oslobođenja Poljica od osmanske vlasti mora se spomenuti ime Mile Gojsalić. Riječ je o hrvatskoj junakinji koja se rodila u Dalmatinskoj Zagori u mjestu Kostanje početkom 16. stoljeća. Prema predaji, Mila je odlučila otići u turski tabor kako bi zavela njihova vojskovođu i zapalila barutanu u kojoj su proizvodili barut potreban za ratovanje. Tim je činom željela uznemiriti i oslabjeti turski tabor što bi njezinu narodu pružilo priliku za pobjedu. Predaja o junaštvu Mile Gojsalić slična je biblijskoj starozavjetnoj priči o Juditi i Holofernu.¹³⁶ Judita je bila udovica koja je živjela u gradu Betuliji koji je zaposjео vojskovođa Holoferno po zapovjedi svojega vladara, asirskog kralja Nabukodonozora. Shvativši kako će njezin grad propasti pred snažnom neprijateljskom vojskom, Judita odlučuje uz Božju pomoć spasiti svoj narod. Uz pomoć svoje sluškinje uresila se najljepšim ukrasima i mirisima kako bi zavela i ubila Holoferna. Stigla je uređena pred asirski tabor pravdajući im se da se želi spasiti jer je svjesna da će njezin grad pasti pod njihovu vlast. Budući da Asirci nikad nisu vidjeli ženu takve iznimne ljepote, pustili su je u Holofernov šator. Judita ga je u šatoru opila svojom ljepotom i pićem te mu u snu odrubila glavu. Kad su

¹³⁵ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 394.

¹³⁶ Na temelju te starozavjetne biblijske priče Marko Marulić napisao je svoje djelo *Judita*.

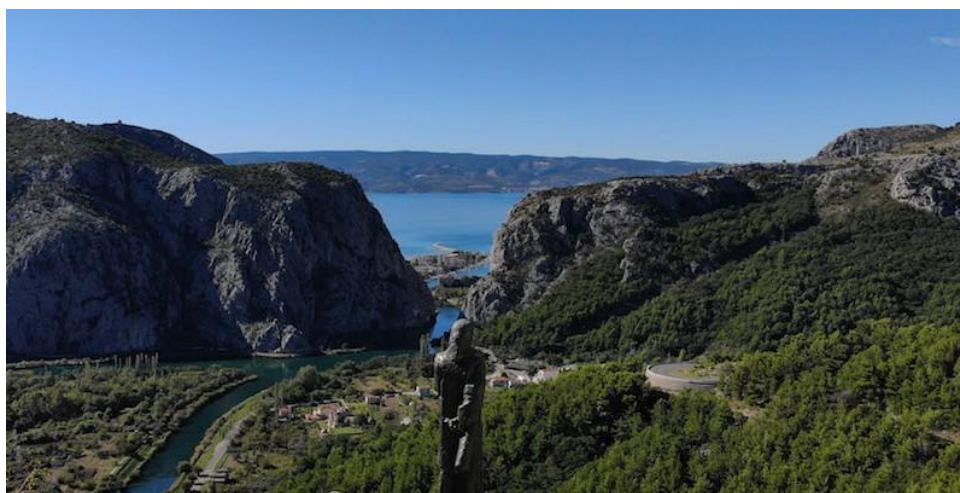
sutradan Asirci otkrili da im je vojskovođa ubijen prestravili su se i počeli bježati. Stanovnici Betulije i drugi Izraelci progonili su ih dok ih nisu sve ubili. Slično je postupila i Mila Gojsalić o čemu svjedoče povijesne predaje. Mila više nije mogla gledati kako Turci muče njezin narod koji nema dovoljno vojnika i oružja da im se suprotstavi. Shvatila je da mora nešto učiniti kako bi im pomogla. Ranije je od fratara čula priču o biblijskoj junakinji Juditi i odlučila je postupiti poput nje. Namjeravala je iskoristiti svoju ljepotu kako bi pomogla Poljičanima. Odjenula je svoju najljepšu odjeću i došla pred turski tabor govoreći kako se želi spasiti i prihvatiti pašu kao novog vladara. Turci su je pustili, a kad je paša zaspao, Mila je otišla do barutane i zapalila je, žrtvujući tako i svoj život. Turci koji su preživjeli eksploziju u strahu su se razbježali. Ova je predaja vrlo slična biblijskoj starozavjetnoj priči, ali s ponekim različitim detaljima. Zajednička je hrabrost koju su pokazale dvije mlade žene kako bi spasile rodni kraj od neprijatelja, bio on Asirac ili Turčin.

Od ušća Žrnovnice niže Splita, pa do utoka Cetine u more, od Garduna do kuka hladne rijeke, na mosorskom gorju, u ravnici i primorju, pruža se kraj zvan Poljica. U doba kad su se Turci stali zalijetati sve do hrvatskoga mora, kovčeg zemaljskih povlastica bio je u kući kneza Gojsalića koji je imao tri sina i kćer Milu. Imućni je Gojsalić vodio najjači od triju tabora u Poljicama, onaj narodni i seljački, ali nije izabran za kneza u miru Božjem, nego se na Dan svetog Ivana moralo odlučiti starim načinom, otmicom. Naime, kada se Poljičani nisu mogli dogovoriti, onda bi junak iz jednog tabora oteo kovčeg i bježao s njim u kuću čovjeka koji je htio postati knezom. Turci se jedne noći iznenada spustiše s brjegova. Izginuše mnogi junaci, a i jedan od Miline braće. Turci prodru u ravnicu Gata i podignu šator baš na mjestu gdje su Poljičani od davnina birali suce, učvrste se i stanu otud haraćiti. Narod izbjegne na Mosor. Tu okupi Gojsalić ratnike pa su kovali planove kako da otjeraju Osmanlije. U ojađenoj duši Mile Gojsalić probudi se prkos koji joj ne daje ni mira ni spokoja. Čula je ona od fratara priču učenog Marula iz Splita o udovici Juditi i njezinu junaštvu pa je odlučila učiniti što i ta ljepotica. Odjenula je najljepšu haljinu, stavila pojas izvezen zlatnim koncem i pošla ravno u turski tabor pod brdom zvanim Gradac. Propustili je stražari jer oružja nije imala te je odvedoše paši. Djevojka pade preda nj i triput mu se pokloni. On, koji se borio od Perzije do Budima, takve ljepote nigda nije vidio. Podigne je i posjede na jastuke, pitajući tko je i zašto je došla k njemu sama i od svoje volje. „Iz Poljica sam, iz sela Kostanje, ali Poljica više nema. Nema junaka koji bi obranio ženu. Svak misli samo kako će spasiti glavu. Ti si sada, paša, gospodar ove zemlje po pravu sile i junaštva. Ja se divim onima koji sabljom, a ne rođenjem, dobivaju časti.” Svidje se paši taj govor pa iznese pred nju dobru ovčetinu i krčag

vina, a Mila izvadi što je sa sobom donijela, višnje davno potopljene u dobru lozovaču. Dade oprezni aga stražaru da kuša mirisni napitak, a ovaj reče da boljega nema. Tako su oni lijepo divanili, no kada se htjede baciti na Milu i razgrnuti joj haljinu, osjeti kako mu san pada na vjeđe kao teško olovo. Vidje kći kneza Gojsalića da je pašu omamila slatka maraska. Bljesnuše joj oči, ustade i sveže pašu, uze zublju, potrči tamo gdje su Turci držali prah i baci goruću luč. U trenu sve nestade u silnom prasku, vatri i dimu. Nestade Mila, nestade paša i pola turske vojske, a ostali se, bunovni i prestrašeni, stadoše klati među sobom. Opaziše Poljičani da se zarumenjelo noćno nebo pa navale s brda. Zagrme puške hrvatice, upadnu u tabor junaci na bijesnim konjima i lakonogi pješaci sa sjekirama, te do jutra ne ostade živog Turčina. Kad je sunce obasjalo bojno polje u Gatima, nađe knez samo srebrnu kopču sa kćerina pojasa. Rasplače se i zahvali Bogu što mu je darovao kćer tako junačnu da će joj ime ostati dok je svijeta.¹³⁷

O Mili Gojsalić spjevano je više pjesama, a Jakov Gotovac napisao je dramu *Mila Gojsalića*. August Šenoa u svojim *Povjesticama* donosi pjesmu *Mile Gojslavica* (1524.) u kojoj opisuje njezin junački pothvat:

*Tad poput munje žarku zublju trgla,
Pa kako sveti razjari je mah,
goruću luč je digla, hrlo vrgla
Ubojit gdje je stajo turski prah:
Zaruknu s trusa zemlja vasiona,
A u zrak sune paša – sunu ona.*¹³⁸

Slika 6. Kip Mile Gojsalić kipara Ivana Meštrovića.¹³⁹

¹³⁷ Hitrec, Hrvoje. 2012. *Hrvatske legende*. Školska knjiga. Zagreb; str.124.-125.

¹³⁸ Šenoa, August. 2003. *Povjestice*. Školska knjiga. Zagreb; str. 100.

7.2. Oslobođenje Sinja

Kao što je već spomenuto, nakon poraza u Bečkom (Velikom) ratu Turci kreću u osvetnički pohod na kršćane. U strahu od turske odmazde veliki broj Hrvata bježi s prostora današnje Bosne i Hercegovine prema Hrvatskoj. Među njima bili su i franjevci iz Rame koji su pod vodstvom fra Ante Vučkovića pobjegli iz svojeg samostana ponijevši sa sobom čudotvornu Gospinu sliku. Nakon bijega iz Rame prvo su boravili u Splitu i Dugopolju čekajući da se u Sinju izgradi crkva u koju će moći dostojno spremi čudotvornu sliku. Godine 1696. izgrađeni su crkva i samostan te su franjevci sa slikom došli u Sinj.

Turci su napali Sinj 8. kolovoza 1715. Danima su topovima gađali grad rušeći kuće i crkve. Dana 14. kolovoza turski vojskovođa Mehmed-paša Čelić naredio je svojim vojnicima da dokrajče grad. Vidjevši kako im nema spasa, sinjski se narod počeo moliti ispred čudotvorne Gospine slike vapeći za pomoć. Turci su svejednako nastavili napadati grad, ali onda su najednom stali. Neobjašnjivo su se prepali i povukli iz grada. Sinjani su krenuli prema njima i ubili ih oko deset tisuća. Oni koji su uspjeli preživjeti bježali su prema Livnu prepričavajući svima kako su tijekom napada na grad vidjeli ženu u bijelom koja u svjetlosti hoda gradskim zidinama. Taj se događaj zbio u noći između 14. i 15. kolovoza. U čast i sjećanje na veliku pobjedu i danas se 15. kolovoza slavi Velika Gospa i trči viteška igra Sinjska alka koja je postala dijelom UNESCO-ova popisa nematerijalne kulturne baštine.

Narod se i danas rado sjeća tih slavnih događaja. Prepričavaju se razne predaje o čudesima koja su se zbila zahvaljujući čudesnoj Gospinoj slici:

Kad se saznalo da prema Sinju dolaze Turci, fra Pava Vučković zovnio Livnjane i Duvnjane da se bore s naman. Jednu vojsku stavili na Han tako kad vide da Turci iđu priko Cetine da pucaju mačkule pa će Sinjani znat šta je i kako je. A bilo i' je svakakvi. Kida je jedan iz Sinja uteka u Italiju i pitaj Boga di nije. A onda opet neki su se ostali borit jer su fra Pava Vučković i don Ivan Filipović Grčić hrabрили i govorili da će Bog pomoć. Ostalo ti od nemilog svita u tvrđavi sedansto junaka, a Turaka dolazi sto hiljada. Neko kaže da i' je bilo više, neko da i' je bilo manje, šezdeset hiljada, a ko će to znat. A sedan fratara šta je bilo zatvorili se u crkvicu gori na Gradu i jedan ti izvadi iz nike skrinje Gospinu sliku šta su je donili iz Rame i obisi je na oltar svete Barbare. I molili se oni, moj sinko, a di neće kod noliko dušmana. To je bilo na sedmi jula i poslin toga sedan dana Turci bili oko tvrđave. Kad došlo

¹³⁹ Izvor: <https://dalmatinskiportal.hr/> (Stranica posjećena: 1. svibnja 2020.)

jutro na Gospin žežen, zora bila, a Turci ti nasrnili na jadnu tvrđavicu, prvo pješaci, onda konjanici, a za njiman i pričuva šta su je imali. Primakli se tako blizu da su svoje barjake zadili blizon zidina. A svaki put kad se primaknu, Sinjani se na nji' obruše svin šta imadu. Najedanput, iz čista mira, stali Turci bižat glavon bez obzira, utekoše drito priko Cetine. Ostadoše mrtvi' deset hiljada a ostali utekli. Oko Sinja sve srušeno i spaljeno, nova crkva podno Kamička izgorila do temelja. A zašto su utekli. Vidili po bedemin oda žena cila u bilu. Navalila na nji' srdobolju. Kad se sve svršilo, časnici štano su branili Sinj skupiše osandeset cekina i dadoše Gospi napraviti krunu da joj se slika okruni, a virnici Sinjani i Cetinjani dali svoga zlatnog nakita i šta su imali da se okiti Gospina slika. A kad su Sinjani tek donili iz Rame Gospu, oni bi je odnili u tvrđavu u crkvicu, a ona stalno bižala doli ispod Kamička u niku kupinicu. Oni je onda vrata, a ona ti opet u kupinicu. I tako stalno ona bižala. A fratri onda nisu imali šta drugo već sagrađe crkvu tuten di je bila ta kupinica. I tako je nastala naša crkva.¹⁴⁰

Predaja opisuje kako su Sinjani i drugi koji su im došli u pomoć dva dana molili Gospu za pomoć jer ih je bilo samo 700, a Turaka 60 000. Kad su pomislili da im nema spasa Gospa im je pomogla ukazavši se pred Turcima na gradskim zidinama. Neki su od tog prizora umrli na mjestu, neki su se bježeći utopili u Cetini, a neke je, kako kaže predaja, uhvatila *srdobolja*.

Fratar Vučković, znaš da je to danas naše prezime i di žive, e, njega su ti Turci uvatili kod Čitluka, tamo di ti je ona kula i jasnoga su ti odveli tamo u onaj svoj grad. O Vučkoviću ti se nije znalo ništa nekih pet godina, a onda in je on uteka i vratijo se u Sinj i nastavijo braniti grad. Za to vreme Turci su ti malo pomalo osvajali ova mista i približavali se našem gradu pa je ljude uvatila panika i počeli su polako bižati svojoj rodbini, a onda ti se odselilo puno svita i više se nisu vratili. U gradu ti je ostalo zericu svita, sedamsto vojnika i oni fratri šta su došli iz Bosne i Rame a svi su utekli na Stari grad. Brzo su ti Turci osvojili okolna mista i tako došli do nas. Godine 1715. počeli su ti oni osvajat Varoš, i popalili su sve, a izgorija je i onaj samostan šta je bijo na pijeci. Kad su ti doli sve popalili uputili su se oni na Stari grad, a ljude ti je gori uvatila panika jer je Turaka bilo šezdeset iljada, a branitelja i puka niti iljadu. Onda su ti fratri izvadili sliku naše Gospe i u onoj maloj pećini su ti se počeli moliti. Turci su počeli navaljivat, a fratri se pridružijo i obični narod i dva dana i dvi noći su ti molili Gospu da in pomogne. Najveća navala je bila sa 14. na 15., na Gospin žežen, a 15. ti se desilo čudo. Ljudi su se molili dva dana i dvi noći a pridružili su in se i branitelji i naša

¹⁴⁰ Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split; str. 399.

Gospa ih je čula. Sva u bilu pojavila se na gradskin zidinama, pogledala u svoje vjernike i ispružila ruku prema Turcima. Kažu da je odala po gradskin zidinama, a da su Turci počeli bižat, a neki da su umirali na mistu. Svit priča da je na njih poslala kugu, a meni ti je moja baba pričala da in je dala srdobolju i oni su ti se rabižali, a velik dio njih se utopijo u Cetini koja je onda naglo narasla. I nikad ti se više oni nisu u naš kraj vratili.¹⁴¹

Slika 7. Čudotvorna slika Gospe Sinjske.¹⁴²

7.3. Oslobođenje Požege

Požega je pala pod osmansku vlast početkom 1537., a već iduće godine postala je sjedištem Sandžaka Požege.¹⁴³ Više od sto godina Turci su vladali na tom strateški važnom

¹⁴¹ Dragić, Marko. 2016. *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*. Croatica et Slavica Iadertina 12 (1). Sveučilište u Zadru. Odjel za kroatistiku i slavistiku. Zadar; str. 165.-166.

¹⁴² Izvor: <http://www.laudato.hr/Naslovnica.aspx> (Stranica posjećena: 1. svibnja 2020.)

¹⁴³ Marić, Ljiljana. 2016. *Požega i Požeština u osmanskome periodu*. Osijek i šira okolica u osmanskome periodu. Gradski muzej Požege. Požege; str. 4.

području. Krajem 17. stoljeća dolazi do slabljenja Osmanskog Carstva na cijelom osvojenom europskom području što je otežalo život lokalnog stanovništva. Nameti su se stalno povećavali, a vlastodršci su provodili svoju volju. To je dalo priliku Požežanima da se riješe turske vlasti. Krajem 1687. domaće stanovništvo osvaja Orahovicu u blizini Požege. Tako su si otvorili prolaz prema Požeškoj kotlini. Godinu dana kasnije (12. ožujka 1688.) konačno oslobađaju Požegu. Među borcima posebno se ističe fra Luka Ibrišimović Sokol koji je organizirao vojsku koja je na brdu Sokolovac pobijedila više od tri tisuće osmanskih ratnika. U čast tom događaju i danas se 12. ožujka, na blagdan sv. Grgura, pucnjevima iz mužara slavi pobjeda nad Turcima.

8. Zaključak

Predaja je, uz legendu i bajku, najraširenija usmena prozna vrsta. Za razliku od ostalih vrsta usmenih priča prepuna je asocijacija na povijest i najčešće se temelji na povijesnim situacijama. To se posebice odnosi na povijesne predaje, koje govore o važnim osobama i događajima iz povijesti nekog naroda. Povijesne predaje snažno su lokalno obilježene i uvijek u sebi sadržavaju teme koje su nekoj zajednici važne. Zahvaljujući tomu prenosile su se s koljena na koljeno i ostale sačuvane do danas, otkrivajući nam svijet kakav je nekad bio.

Tematski svijet hrvatskih povijesnih predaja vrlo je raznolik. Vodi nas kroz povijest počevši od razdoblja u kojem Hrvati još nisu stigli u današnju domovinu, preko višestoljetnog suživota s Turcima Osmanlijama, pa sve do današnjih dana. O vremenu prije dolaska Hrvata govore predaje s ilirsko-rimskom tematikom. U gotovo svim predajama s ilirskom tematikom pojavljuje se ilirska kraljica Teuta koja je vladala na ovim prostorima najvjerojatnije u 3. stoljeću pr. Kr. Povijesne predaje s rimskom tematikom govore o caru Dioklecijanu koji je živio i vladao Rimskim Carstvom u 4. stoljeću. Osim kao progonitelj kršćana, Dioklecijan je u hrvatskoj usmenoj tradiciji ostao zapamćen kao graditelj Dioklecijanove palače iz koje se razvio srednjovjekovni, a potom i današnji Split.

Nakon ilirsko-rimskih slijede starohrvatske teme koje govore o dolasku Hrvata u današnju domovinu i vladavini kraljeva narodne krvi. Najviše povijesnih predaja govori o petorici braće i dvjema sestrama koji su vodili Hrvate do nove domovine, kao i o slavnim hrvatskim kraljevima Tomislavu, Dmitru Zvonimiru i Petru Krešimiru IV. Vrlo se često u predajama spominje i posljednji hrvatski kralj narodne krvi – Petar Svačić. Zahvaljujući predajama koje su se stoljećima prenosile usmenim putem upoznajemo okolnosti dolaska Hrvata u domovinu, otkrivamo kako su vladali i što su sve postigli hrvatski kraljevi, ali svjedočimo, nažalost, i brojnim izdajama koje su utjecale na tijek hrvatske povijesti.

Posljednji tematski krug obuhvaća razdoblje osmanske okupacije. Povijesne predaje progovaraju o stoljećima dugom i teškom životu pod osmanskom vlašću. Hrvati, ali i drugi kršćani, vrlo su teško živjeli u vrijeme vladavine Turaka Osmanlija. Pokušavali su se suprotstaviti, ali Turci su odgovarali svojim *zulumima*. Među *zulumima* (zlodjelima) kojima su Osmanlije tlačile većinsko kršćansko stanovništvo najviše se ističu pravo prve bračne noći, danak u krvi i harač. Prema pravu prve bračne noći, kršćanske su djevojke morale svoju prvu bračnu noć provesti s turskim begom. Kako bi se zaštitili, ljudi su vjenčanja organizirali u

tajnosti. Ali to često nije bilo dovoljno. Danak u krvi se, pak, događao svakih pet godina kad bi predstavnici vlasti odlazili iz Istanbula u porobljene zemlje kako bi prikupili dovoljan broj kršćanskih dječaka koji bi nakon obuke postali dijelom posebne grane osmanske vojske – janjičara. Narod koji je bio imućniji pokatkad je potkupljivao predstavnike kako bi zaštitio svoju djecu, ali većina to nije mogla. Stoga su znali ženiti dječake od svega 11 ili 12 godina jer se oženjeni nisu uzimali u janjičare. Osim ovih dvaju zuluma, važan je i harač. Riječ je o porezu koji su morali plaćati svi muški stanovnici porobljenih zemalja, a koji je rastao sve više iz godine u godinu i tako onemogućavao lokalnom stanovništvu normalan život.

Ipak, narod je tijekom okupacije pokazao i svoje drugo lice. Često se pokušavao suprotstaviti Osmanlijama. Zbog toga su nastale hajdučke i uskočke skupine. Riječ je o borcima protiv osmanske vlasti kojima su se ponekad pridruživali i muslimani kojima je Carstvo također sve više povećavalo poreze. Među hajducima i uskocima najviše se ističu Mijat Tomić, Andrijica Šimić i Stojan Janković. O njihovim hrabrim i slavnim podvizima narod je ispreo nebrojene povijesne predaje.

U radu se govorilo i o čudesnim obranama od Turaka. U tom se kontekstu ističu predaje o Mili Gojsalić i obrani Sinja. Mila Gojsalić bila je djevojka iz Poljica koja je poput biblijske Judite odlučila pomoći svojem narodu tako što će zavesti i ubiti neprijateljskog vojskovođu. Otišla je u turski tabor kako bi opila pašu i nakon toga zapalila barutanu u kojoj su proizvodili barut potreban za oružje. Učinivši to žrtvovala je vlastiti život i tako spasila svoj narod. Isto su učinili i Sinjani uz pomoć čudotvorne Gospine slike koja je u Sinj došla iz Rame. Brojčano nadjačani Sinjani godine 1715. pobijedili su Turke koji su pobjegli nakon što su na zidinama vidjeli Gospu kako šeta sva u bijelom. U čast tom događaju svake se godine u kolovozu trči Sinjska alka.

Iako povijesne predaje otkrivaju davnu i slavnu prošlost našeg naroda, ne trebamo ih shvaćati kao „pravu” povijest. Bez obzira na to što su nadahnute stvarnim povijesnim događajima i osobama, riječ je o djelima usmene književnosti. Usmenim kazivanjem i prenošenjem s jednog člana zajednice na drugog ušle su u hrvatsku tradiciju i postale dijelom nacionalnog identiteta. Povijesne predaje predstavljaju sve ono što je hrvatskom narodu tijekom stoljeća bilo vrijedno čuvanja i pamćenja. Pomažu nam povezati se s predcima i, možda, naučiti ponešto iz njihovih iskustava. U tome je njihova najveća vrijednost koja nas uvijek iznova potiče na njihovo pronalaženje i proučavanje.

Literatura

1. Botica, Stipe. 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Školska knjiga. Zagreb.
2. Bošković-Stulli, Maja. 1986. *Što nikad nije bilo, usmene pripovijetke i predaje*. Školska knjiga. Zagreb.
3. Bošković-Stulli, Maja. 1975. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Mladost. Zagreb.
4. Bošković-Stulli, Maja. 1967. Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol. 5 i 6, No. 1. Institut za etnologiju i folkloristiku. Zagreb.
5. Bošković-Stulli, Maja. 1963. *Narodne pripovijetke*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 26. Matica hrvatska. Zagreb.
6. Budak, Neven; Raukar, Tomislav. 2006. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Školska knjiga. Zagreb.
7. Bulić, Frane. 1984. *Izabrani spisi*. Književni krug. Split.
8. Bulić, Frane; Karaman Ljubo. 1927. *Palača cara Dioklecijana u Splitu*. Matica hrvatska. Zagreb.
9. Dragić, Marko. 2018. Hrvatske povijesne i etiološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, Vol. 16, No. 2. Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb.
10. Dragić, Marko. 2018. Povijesne i etiološke predaje iz Otoka Sinjskoga. *Tragovi tradicije, znakovi kulture: Zbornik u čast Stipi Botici*. Ur. Rudan, Evelina; Nikolić, Davor; Tomašić, Josipa. Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska. Zagreb.
11. Dragić, Marko. 2017. *Tradicijske priče iz Zagore*. Književni krug. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split.
12. Dragić, Marko. 2016. Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju. *Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu*, 11. Mostar.
13. Dragić, Marko. 2016. Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske. *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 12/1, No. 12. Sveučilište u Zadru. Odjel za kroatistiku i slavistiku. Zadar.
14. Dragić, Marko. 2012. *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija” i u suvremenome pripovijedanju*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Mostar.

15. Dragić, Marko. 2011. Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora. *Croatian Studies Review*, Vol. 7, No. 1. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split.
16. Dragić, Marko. 2011. Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića” i suvremenom narodnome pripovijedanju. *Zbornik Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora*. HCDP „Croatica - Montenegrina” RH, CKD „Montenegro - Montenegrina”, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević”. Osijek – Cetinje.
17. Dragić, Marko. 2011. Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu”. *Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja*, Vol. 60, No. 3. Split.
18. Dragić, Marko; Odža, Ivana. 2010. Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju. *Lingua Montenegrina, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja*, No. 5. Cetinje.
19. Dragić, Marko. 2009. Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju. *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu*, No. 2-3. Split.
20. Dragić, Marko. 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split.
21. Dragić, Marko. 2008. Motivski svijet suvremenih usmenih priča s Paga, Brača i Hvara. *Riječ (časopis za slavensku filologiju)*, god. 14, sv. 3. Rijeka.
22. Dragić, Marko. 2007. Ilirske teme u suvremenom narodnome pripovijedanju. *Osmišljavanja – zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela*. Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet. FF – Press. Zagreb.
23. Dragić, Marko. 2005. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*. Matica hrvatska, HKD Napredak. Sarajevo.
24. Dragić, Marko. 2005. Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici. *Motrišta* 33. Mostar.
25. Dragić, Marko. 2005. *Književna i povijesna zbilja*. Hrvatsko kulturno društvo Napredak. Split.
26. Dragić, Marko. 2003. Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u „Razgovoru ugodnom” i tradiciji. *Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja*, Vol. 52., No. 3-4. Split.
27. Dragić, Marko. 2001. *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL. Baška Voda – Mostar – Zagreb.

28. Dragić, Marko. 1999. *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*. Mala nakladna kuća Sveti Jure. Baška Voda.
29. Đurić, Tomislav. 2007. *Legende puka hrvatskoga*. Meridijani. Samobor.
30. Gjalski, Ksaver Šandor. 2013. *Dolazak Hrvata*. Bulaja naklada. Zagreb.
31. Grečl, Domagoj. 2016. Rimska religija do dolaska kršćanstva. *Latina et Graeca*, Vol. 2, No. 28. Institut za klasične jezike i antičku civilizaciju Latina et Graeca. Zagreb.
32. Hitrec, Hrvoje. 2007. *Hrvatske legende*. Školska knjiga. Zagreb.
33. Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata I*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.
34. Klaić, Vjekoslav. 1988. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.
35. Kovačević, Dražen. 1993. *Legende i predaje Hrvata*. CID. Zagreb.
36. Lojkić, Mladen. 2007. *Kletva kralja Zvonimira*. Vlastita naklada. Zagreb.
37. Marić, Ljiljana. 2016. Požega i Požeština u osmanskome periodu. *Osijek i šira okolica u osmanskome periodu, Požeški sandžak*. Gradski muzej Požega. Požega.
38. Maslač, Nikola. 1941. Hrvatski kralj Zvonimir plemeniti. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Vol. 22., No. 2. Nadbiskupsko Sjemenište i Gimnazija u Travniku. Travnik.
39. Mužić, Ivan. 2014. *Hrvatski vladari od sredine VI. do kraja X. stoljeća*. Naklada Bošković. Split.
40. Mužić, Ivan. 2002. *Hrvatska kronika 547-1089*. Matica hrvatska. Split.
41. Tenšek, Marijan. 2005. *Krapina i priče o Čehu, Lehu i Mehu*. Elektronika-Nakladnik. Krapina.
42. Šenoa, August. 2003. *Povjestice*. Školska knjiga. Zagreb.

Mrežni izvori

Enciklopedija: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15275>

Leksikon Marina Držića: <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/nakaza/>

Rama – Šćit Franjevački samostan: <https://www.rama.co.ba/stranice/diva-grabovceva>

Dalmatinski portal: <https://dalmatinskiportal.hr/>

Laudato: <http://www.laudato.hr/Naslovnica.aspx>

Tematski svijet hrvatskih povijesnih predaja

Predaja je, uz legendu i bajku, najraširenija usmena prozna vrsta. Dijeli se na nekoliko podvrsta među kojima se ističe povijesna predaja. Ona se razlikuje se od ostalih podvrsta jer se temelji na stvarnim povijesnim osobama i događajima. To vrijedi i za hrvatske povijesne predaje. One govore o događajima i osobama koji su obilježili hrvatsku povijest počevši od razdoblja prije dolaska Hrvata u današnju domovinu. U tom kontekstu spominju ilirsku kraljicu Teutu i rimskog cara Dioklecijana. Nadalje, pripovijedaju o seobi Hrvata koji su u novu domovinu došli pod vodstvom petorice braće i dviju sestara. Predaje se prisjećaju i kraljeva narodne krvi – Tomislava, Dmitra Zvonimira i Petra Krešimira IV. Govore o njihovoj vladavini i raznim podvizima. Iako je vladao kratko, narod se u predajama prisjeća i posljednjeg kralja narodne krvi – Petra Svačića. Putujući dalje kroz povijest, mnoge predaje govore o višestoljetnoj osmanskoj okupaciji. Narod se posebno prisjeća turskih zuluma (zlodjela) kojima su Osmanlije mučile domaće, kršćansko stanovništvo. Riječ je o pravu prve bračne noći, danku u krvi i haraču. U predajama se također spominju hajdučke i uskočke skupine koje su se hrabro borile protiv Turaka. Važno je spomenuti i čudesne obrane od Turaka koje su zahvaljujući predajama ostale zapamćene do danas, posebice obrana Poljica i Sinja. Iako se temelje na stvarnim događajima i osobama, hrvatske povijesne predaje jesu usmenoknjiževna djela. Važan su dio hrvatske tradicije i nacionalnog identiteta te nam otkrivaju svijet kakav je nekad bio.

Ključne riječi: povijesna predaja, ilirska kraljica Teuta, rimski car Dioklecijan, hrvatski kraljevi, osmanska okupacija.

The thematic world of Croatian historical tales

Tale, along with legend and fairy tale, is the most widespread oral literature prose type. It is divided into several subtypes, among which stands out historical tale. It differs from other subtypes because it is based on actual historical figures and events. This also applies to Croatian historical tales. They refer to events and people who have marked Croatian history starting from the period before the arrival of Croats in today's homeland. In that context, they refer to the Illyrian Queen Teuta and the Roman Emperor Diocletian. Furthermore, they tell about the migration of Croats who came to the new homeland under the leadership of five brothers and two sisters. Tales also recall the kings of the national blood – Tomislav, Dmitar Zvonimir and Peter Krešimir the fourth. They are talking about their governance and various accomplishments. Although he ruled for a short time, the people also remember in their tales the last king of the national blood – Petar Svačić. Going further in history, many tales speak of centuries under Ottoman occupation. The people especially recall the zulums (evildoing) with whom Ottomans tortured native, Christian population. It's about the right of the first night, the blood feud and the ravager. The tales also mention Hajduk and Uskok groups that fought bravely against the Turks. It is also important to mention the miraculous defenses against the Turks, which, thanks to the tales, are remembered to this day, especially the defense of Poljica and Sinj. Although based on real events, Croatian historical tales are works of oral literature. They are an important part of Croatian tradition and national identity and reveal to us the world as it once was.

Key words: historical tale, Illyrian Queen Teuta, Roman Emperor Diocletian, Croatian kings, the Ottoman occupation.

Obrazac
A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Marijana Ljubić kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice hrvatskog jezika i književnosti i italijanistike izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 29. svibnja 2020.

Potpis M. Ljubić

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij
Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: *Marijana Ljubić*

Naslov rada: *Tematski svijet hrvatskih povijesnih predaja*

Znanstveno područje: *Humanističke znanosti*

Znanstveno polje: *Filologija*

Vrsta rada: *diplomski rad*

Mentor/ica rada: *Marko Dragić, prof.dr.sc.*
(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:
(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva: *Marko Dragić, prof.dr.sc.; Lucijana Armanda Šnelov, doc.dr.sc.;
Nikola Švara (asistent) dr. sc.*
(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) rad u otvorenom pristupu
- b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
- c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
(zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.